

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन
(Government of Maharashtra)

कार्यक्रम अंदाजपत्रक PERFORMANCE BUDGET

२०२१-२२

2021-2022

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व
मत्स्यव्यवसाय विभाग
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and
Fisheries Department

2

(पशुसंवर्धन)

2

(ANIMAL HUSBANDRY)

शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर.

२०२१

कार्यक्रम अंदाजपत्रक
PERFORMANCE BUDGET
२०२१-२२
2021-2022

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries Department

२
पशुसंवर्धन
2
(ANIMAL HUSBANDRY)

कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचा क्रमांक	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव
१	कृषि व पदुम विभाग (कृषि)
२	कृषि व पदुम विभाग (पशुसंवर्धन)
३	कृषि व पदुम विभाग (दुग्धव्यवसाय विकास)
४	कृषि व पदुम विभाग (मत्स्यव्यवसाय)
५	कृषि व पदुम विभाग (फलोत्पादन)
६	कृषि व पदुम विभाग (मृदसंधारण)

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	तपशिल	तक्ता क्रमांक	पृष्ठ क्रमांक
१	प्रस्तावना व समग्र कार्यक्रम (मराठी व इंग्लिश)	-	१
२	पशुसंवर्धन विभागाची प्रशासनिक रचना	-	३१
वित्तीय विवरणपत्र (गोषवारा) (२४०३)			
१	वित्तीय आवश्यकता (गोषवारा)	I	३३
२	विवरणपत्र योजनेत्तर विकास मंडळनिहाय (अविभाज्य भागासह) प्रत्यक्ष खर्च २०१८-१९ व २०१९-२०	I	३४
संचालन व प्रशासन (००१)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	३९
पशुवैद्यकीय सेवा व पशु आरोग्य (१०१)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	४०
२	जिल्हा पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालय, तालुका लघु पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालय व जिल्हा परीषदांतर्गत कृत्रिम रेतन उपकेंद्र यांचे कामकाज गोषवारा	II	४४
३	पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्थेच्या कामकाजाचा सारांश	III	४६
४	रोग अन्वेषण शाखेतील विभागीय प्रयोगशाळांच्या कार्यभाराचा सारांश	IV	४८
५	राज्यस्तरीय पशुरोग अन्वेषण विभाग, पुणे अंतर्गत प्रयोगशाळांच्या कार्यभाराचा सारांश	V	५०
६	श्वानदंश रोग प्रतिबंधक पथकांचे कामकाज	VI	५५
७	गुणनियंत्रण प्रयोगशाळा, मुंबई यांचे कामाचा अहवाल	VII	५६
पशु व म्हशींचा विकास (१०२)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	५७
२	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला अंतर्गत वळू माता संगोपन केंद्र व राज्यस्तरीय पशुपैदास प्रक्षेत्राकडील पशुधनांची संख्या	II	६१
३	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला अंतर्गत वळूमाता संगोपन केंद्रे, वळू संगोपन केंद्र व राज्य शासनाचे पशुपैदास क्षेत्रांचा कार्यभाराचा तक्ता	III	६७
४	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला अंतर्गत असलेल्या गोठीत रेतप्रयोगशाळा येथील पैदाशीचे एकूण वळू संख्या व गोठीत रेत बीज मात्रांचा हिशोब दर्शविणारा तक्ता	IV	७०
५	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला अंतर्गत अतिशीत वळूबीज पेढी व राज्यातील एकूण कृत्रिम रेतन केंद्रांच्या द्रवनत्राचा हिशोब दर्शविणारा तक्ता	V	७१
६	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला अंतर्गत अतिशीत वळूबीज पेढी व राज्यातील एकूण कृत्रिम रेतन केंद्रांच्या गोठीत रेत बीजमात्रांचा हिशोब दर्शविणारा तक्ता	VI	७२
७	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला अंतर्गत वळूमाता व वळू संगोपन केंद्र, राज्यस्तरीय पशुपैदास केंद्रांचे रु. एक आवकेशी खर्चाचे गुणोत्तर	VII	७६
कुक्कुट विकास (१०३)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	७७
२	अंडी उबवणी केंद्र, सघन कुक्कुट विकास गट व बदक पैदास केंद्रातील कुक्कुट व बदक पक्ष्यांची संख्या	II	७९
३	अंडी उबवणी केंद्र, सघन कुक्कुट विकास गट व बदक पैदास केंद्र यांच्या कार्यभाराचा तपशील	III	८२
मेघ व लोकर विकास (१०४)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	८४

अनुक्रमणिका (समाप्त)

अ. क्र.	तपशील	तक्ता क्रमांक	पृष्ठ क्रमांक
इतर पशुधन विकास (१०६)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	८६
वैरण व खाद्य विकास (१०७)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	८७
२	पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा, पुणे यांच्या कार्यभाराचा तपशील	II	८९
विस्तार आणि प्रशिक्षण (१०९)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	९०
२	प्रसिध्दी व प्रचार अंतर्गत कार्यभाराचा गोषवारा	II	९१
३	विविध प्रशिक्षण पाठ्यक्रमात प्रशिक्षण घेतलेल्या व्यक्तींची संख्या	III	९२
४	महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर यांच्या कार्यभाराचा तपशील	IV	९४
प्रशासन, अन्वेषण व सांख्यिकी (११३)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	९५
२	एकात्मिक पाहणी योजना, पुणे - राज्यातील पशुपक्षी अंदाजित संख्या व पशुजन्य पदार्थांचे अंदाजित वार्षिक उत्पादन	II	९६
अनुसूचित जाती उपयोजना (७८९)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	९७
पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च (४४०३)			
१	पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्चाचा तक्ता	II	१००
महिलांचा आर्थिक विकास व सक्षमीकरण			
१	पशुसंवर्धन विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या विविध योजनांतील लाभार्थी व महिला लाभार्थींची संख्या	I	१०२
परिशिष्टे			
१	परिशिष्ट - १ : पशुसंवर्धन विभागातील संस्थांची संख्या	I	१०३
२	परिशिष्ट - २ : राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेंतर्गत अशासकीय संस्था व खात्यांतर्गत झालेले कृत्रिम रेतन व त्याद्वारे जन्मलेली वासरे - प्रत्यक्ष काम व उद्दिष्ट	I	१०४
३	परिशिष्ट - ३ : रोगनिहाय झालेल्या प्रत्यक्ष / करावयाची लसीकरण आकडेवारी	I	१०६
४	परिशिष्ट - ४ : अधिकारी व कर्मचारीविषयक गोषवारा	I	१०७

कार्यक्रम अंदाजपत्रक - २०२१-२२
प्रस्तावना

पशुसंवर्धन हा शेतकरी व पशुपालकांचा बारमाही व्यवसाय आहे. पशुसंवर्धन हा व्यवसाय शेतीस पूरक तर आहेच परंतु आजच्या गतीमान युगात या व्यवसायास उद्योगाचे स्वरूप आले आहे. २०१९-२० मध्ये राज्यातील एकूण अंदाजित दूध उत्पादन १२०६८ हजार मे. टन इतके होते. ते २०१८-१९ मधील ११६५५ हजार मे. टन अंदाजित दूध उत्पादनापेक्षा ३.५४ टक्क्यांनी अधिक आहे. एकूण गाईच्या दुग्धोत्पादनामध्ये संकरित गाईच्या दुधाचा वाटा ७९.८१ टक्के आहे. २०१९-२० मध्ये मांसाचे अंदाजित उत्पादन ११४७ हजार मे. टन असून ते २०१८-१९ मधील १०२० हजार मे. टन उत्पादनापेक्षा १२.४५ टक्क्यांनी अधिक आहे.

पशुसंवर्धनामुळे शहरी तसेच ग्रामीण भागात रोजगार उपलब्ध झाला आहे. पशुपालन क्षेत्रामध्ये रोजगार निर्मितीची जास्तीत जास्त क्षमता आहे. पशुसंवर्धनाच्या विविधांगी प्रकारांनी पशुपालक व पशुसंवर्धनाशी निगडित असलेल्या सर्व व्यवसायांची भरभराट झाल्याचे दिसून येते. ग्रामीण भागातील जनसामान्यांचा आर्थिक विकास होऊन त्यांचा सामाजिक व आर्थिक स्तर उंचावण्यास मोठा हातभार लागत आहे. हा उद्योग करणाऱ्या व्यक्तींना मेहनत व व्यवसायात प्रामाणिक राहिल्यास त्यांना नफा मिळू शकतो. शेतकऱ्यांचे उत्पन्न सन २०२२ पर्यंत दुप्पट करण्यासाठी शासनाने जाहीर केलेली कटीबद्धतेची भूमिका विचारात घेता तसेच राज्यामध्ये अवेळी पडणारा पाऊस, अपुरा पाऊस व त्यामुळे होणारे शतीचे नुकसान / उद्भवणारी दुष्काळी परिस्थिती व शेतकऱ्यांची आर्थिक कुचंबणा यावर मात करण्यासाठी शेतीचा उपयुक्त जोडधंदा करण्यासाठी नितांत आवश्यकता विचारात घेता पशुपालन / पशुसंवर्धन हा विकासाचा शाश्वत मार्ग असल्याचे यापूर्वीच सिद्ध झाले असून ही बाब लक्षात घेऊन शासनाने शेतकऱ्यांच्या हिताकरिता खालीलप्रमाणे महत्त्वाचे निर्णय घेतले आहेत :

१. संपूर्ण गोवंश हत्याबंदी लागू करणे.
२. गोवर्धन गोवंश सेवा केंद्र प्रस्थापित करणे.
३. १४ जिल्ह्यातील २८ तालुक्यात २८ नवीन सघन कुक्कुट विकास गट पीपीपी तत्वावर स्थापन करणे तसेच राज्यातील ३४ जिल्ह्यातील ३०२ तालुक्यांमध्ये प्रत्येकी एक या प्रमाणे ३०२ सघन कुक्कुट विकास गट पीपीपी तत्वावर स्थापन करणे.
४. गवळाऊ गाईचे तसेच नागपुरी म्हशींचे अनुवांशिक सुधारणा करण्यासाठी पशुपैदास प्रक्षेत्र हेटकुंडीचे बळकटीकरण करणे.
५. जळगाव जिल्ह्यात तसेच अकोला, जि.अकोला येथे प्रत्येकी एक पशुवैद्यकीय महाविद्यालय स्थापन करणे.
६. आदिवासी लाभार्थ्यांना स्वयंरोजगार मिळणे, आदिवासी बालके अंगणवाड्यातील बालकांना पोषक आहारात अंड्यांचा पुरवठा करून कुपोषण दूर करण्यासाठी स्वयम प्रकल्पाची अंमलबजावणी.
७. राजे यशवंतराव होळकर मॅट्रीपालन प्रोत्साहन "महामेष" योजनेस मंजुरी व अंमलबजावणी.
८. विदर्भ व मराठवाडा विभागातील ११ जिल्ह्यात विदर्भ मराठवाडा विशेष दुग्ध प्रकल्प VMDPP मंजूर करून अंमलबजावणी करणे.
९. मराठवाडा पॅकेज अंतर्गत जालना जिल्ह्यात पथदर्शी प्रकल्प म्हणून २०+२ या प्रमाणे शेळी गट तसेच २ दुधाळ जनावरांचे गट बँक एन्डेड सबसिडी तत्वावर वाटप करण्याच्या योजनेस मंजुरी व अंमलबजावणी.
१०. २०१८ मध्ये राज्यातील १५१ तालुके व २६८ महसूल मंडळे यामध्ये निर्माण झालेल्या दुष्काळी स्थितीमध्ये जनावरांना हिरवा व वाळलेला चारा उपलब्ध होण्यासाठी राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेतून शेतकऱ्यांना चारा / वैरण पिकांचे बियाणे मोफत पुरवठा तसेच गाळपेरा जमिनीवर चारा / वैरणीची पिके प्राधान्याने घेण्याचे धोरण मंजूर करून त्याची अंमलबजावणी करणे.

पशुसंवर्धनामुळे व्यक्ती व समाजाच्या उन्नतीबरोबरच हा व्यवसाय राष्ट्रीय उत्पन्नात भर घालण्यास निश्चितच मदत करतो. कारण या व्यवसायातून निर्मित उत्पादने उदा. मांस, अंडी व इतर पदार्थ व उपपदार्थ यांच्या निर्यातीमुळे देशास परकीय चलन प्राप्त होते. २०१८-१९ मधील चालू किंमतीनुसार राज्यातील पशुधनाच्या उत्पादनाचे स्थूल मूल्य ७४,५९,१७३ लाख रुपये होते. पशुधनाचा विकास व वाढीसाठी सातत्याने आधुनिक सोयी-सुविधा उपलब्ध करून देणे उदा. कृत्रिम रेतनाच्या सुविधा, पशुआरोग्यासाठीच्या सोयी सुविधा जसे आधुनिक पद्धतीने औषधोपचार या दोन महत्त्वाच्या सेवा पशुसंवर्धन विभागामार्फत उपलब्ध आहेत. वरील दोन उद्दिष्टांच्या साध्य पूर्तीसाठी विभागामार्फत खालील कार्यक्रम पशुसंवर्धनासाठी राबविले जातात. सदरचे कार्यक्रम अंदाजपत्रक २०२१-२२ मध्ये विभागाने केलेले २०१९-२० चे तांत्रिक कार्य, २०२०-२१ चे अपेक्षित कार्य व २०२१-२२ चे लक्ष्य, पशुसंवर्धन विभागाचा प्रशासनिक रचनेचा तपशील व विभागीय स्तर रचना यांचे तक्ते, योजनेतून योजनानिहाय वित्तीय खर्चाचे तक्ते व वित्तीय आवश्यकता यांचा समावेश आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : १ - संचालन व प्रशासन

कृत्रिम रेतनाद्वारे गाई-म्हशींमध्ये अनुवंशिक सुधारणा घडवून आणणे हे पशुसंवर्धन विभागाचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. शेतकरी व पशुपालकांना संकरित गाई व सुधारित म्हशी तसेच गाई, म्हशींच्या मूळ जातींच्या जतन व संवर्धनासाठी सुविधा व सोयी उपलब्ध करून दिल्या जातात. आधुनिक तंत्रज्ञान पद्धतीबाबत मार्गदर्शन केले जाते. शेतकरी, पशुपालक, शेतमजूर इ. पशुसंवर्धनाशी निगडित व्यक्तींची सामाजिक व आर्थिक उन्नती साधणे शक्य व्हावे म्हणून या कार्यक्रमांतर्गत खालील महत्त्वाच्या बाबींचा समावेश होतो.

- १) कृत्रिम रेतनाच्या आधुनिक सोयी-सुविधा उपलब्ध करून देणे, तज्ज्ञ पशुवैद्यकामार्फत कृत्रिम रेतनाचे कार्य करणे म्हणजेच कृत्रिम रेतनापासून सुधारित संकरित वासरांची व म्हशींच्या पारड्यांची निर्मिती करणे.

- २) शेतकऱ्यांना, पशुपालकांना पशुसंवर्धनासंदर्भातील अद्ययावत ज्ञान देणे व पशुसुधार कार्यक्रमाकरिता प्रशिक्षित मनुष्यबळ निर्माण करणे.
- ३) गुरे व कुक्कुट यांना आरोग्यविषयक सेवा पुरविणे तसेच रोग प्रादुर्भाव होऊ नये म्हणून प्रतिबंधात्मक लस टोचणी व रोग प्रादुर्भाव झाल्यास औषधोपचार व रोग नियंत्रण करणे.
- ४) गुरे, म्हशी, शेळ्या, मेंढ्या व कुक्कुट यांच्या संकरित / सुधारित जातींचे उत्पादन, जतन, संवर्धन व विकास साधणे तसेच राज्यातील गुरांच्या मान्यताप्राप्त मूळ जातींचे जतन व संवर्धन करणे.

याशिवाय राज्यस्तरीय प्रशासनांतर्गत, पुणे येथील मुख्यालयाकडून नियोजन व अंदाजपत्रक यांचे नियंत्रण व प्रशासन केले जाते. पशुरोग अन्वेषण विभाग, पुणे-७ व पशुजैव पदार्थ निर्मिती संस्था पुणे-७ या संस्थांचेही नियंत्रण व प्रशासन आयुक्त कार्यालयाकडून केले जाते. त्याचप्रमाणे आयुक्त कार्यालयाकडे प्रादेशिक व जिल्हास्तरीय कार्यालयांचे नियंत्रण व प्रशासन आहे. पशुसंवर्धनाची प्रमुख उद्दिष्टे व योजना पार पाडण्यासाठी राज्याचे एकूण सात विभाग असून या विभागांचे प्रमुख म्हणून प्रादेशिक पशुसंवर्धन सहआयुक्त (७) हे नियंत्रण व प्रशासनाचे कार्य करतात. जिल्हास्तरावर जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त व जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी नियंत्रण व प्रशासनाचे कार्य करीत असतात. उपरोक्त सर्व बाबीसंदर्भात लागणाऱ्या वित्तीय गोषवारा व विवरणपत्रे तक्ता क्रमांक १, २, ३ मध्ये दिलेले आहे.

गुणनियंत्रण प्रयोगशाळा :

ही प्रयोगशाळा आरे मिल्क कॉलनी, मुंबई येथील परिसरात कार्यरत आहे. पशु व पशुजन्य पदार्थ हे देशांतर्गत विक्री आणि परदेशात निर्यात होतात. त्यासाठी या प्रयोगशाळेकडून मानवी सुरक्षिततेसाठी व प्रत यासाठी विविध जिवाणूजन्य, विषाणूजन्य, परोपजीवजन्य, गोमयज इत्यादी परिक्षणे निर्यात करण्यापूर्वी केले जातात व तसा दाखला देण्यात येतो. उपआयुक्त पशुसंवर्धन गुणनियंत्रण प्रयोगशाळा, मुंबई यांचे कार्यालय गुरांच्या तपासणी कामाव्यतिरिक्त देवनार येथील कत्तलखान्यात कत्तलीसाठी आलेल्या जनावरांची तपासणी दाखले देण्याचे काम करते. याबाबतचा कार्यभार तक्ता क्रमांक २ मध्ये दर्शविला आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : २ - पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य

राज्यातील मौल्यवान पशुधनाचे आरोग्य अबाधित राहिल्यास त्यापासून जास्तीत जास्त उत्पादन होऊन पशुपालकांना आर्थिक फायदा होऊन कृषि विकासाचा दर वाढेल यासाठी राज्यातील पशुधनास पशुउपचाराच्या सुविधा देणेसाठी विविध स्तरावर पशुवैद्यकीय दवाखाने कार्यरत आहेत. या दवाखान्यांमार्फत आजारी जनावरांची तपासणी करून अचूक रोग निदान व अनुषंगिक उपचार करणे तसेच सांसर्गिक रोग प्रादुर्भाव होऊ नये म्हणून प्रतिबंधक उपाय योजना करणेची महत्त्वाची जबाबदारी आहे. सांसर्गिक रोगांचा प्रादुर्भाव उद्भवल्यास त्याचे निदान, उपचार व त्यावर नियंत्रण ठेवणेसाठी या पशुवैद्यकीय दवाखान्यांमार्फत कार्यवाही केली जाते. शिवाय पशुपालकांना पशुपालन व्यवसाय आर्थिकदृष्ट्या अधिक फायदेशीर ठरणेसाठी त्यांचेजवळ असणाऱ्या जनावरांना या दवाखान्यांमार्फत कृत्रिम रेतनाच्या सुविधा पुरविण्यात येतात. या बाबतची वित्तीय आवश्यकता तक्ता क्रमांक १ मध्ये दर्शविली आहे.

राज्यात खालीलप्रमाणे पशुवैद्यकीय संस्था कार्यरत आहेत.

- १) जिल्हास्तरीय पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालये : ३३
- २) तालुका लघुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालये : १६८
- ३) पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी - १ : १७४० ४) फिरते पशुवैद्यकीय दवाखाने : ६५ ५) पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी - २ : २८४१

जिल्हास्तरीय पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये :

राष्ट्रीय कृषि आयोगाच्या शिफारशीप्रमाणे राज्यातील प्रत्येक जिल्ह्याचे ठिकाणी जिल्हास्तरीय पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालय असणे आवश्यक आहे. त्याप्रमाणे पशुसंवर्धन विभागामार्फत ३३ जिल्ह्यांचे ठिकाणी जिल्हास्तरीय पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालय कार्यान्वित करण्यात आली असून त्या व्यतिरिक्त महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठामधील ६ ठिकाणी (मुंबई, नागपूर, अकोला, शिरवळ, उदगीर व परभणी) येथे पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये कार्यान्वित करण्यात आली आहेत. शासन निर्णय क्र. पसंप्र-२०१४ / प्र.क्र. ३८७ / पदुम-१, मंत्रालय, मुंबई-३२ दि. ४-१-२०१८ अन्वये पालघर येथे जिल्हा पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालय स्थापनेस परवानगी मिळाली आहे. या पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयामार्फत खालीलप्रमाणे पशुवैद्यकीय सेवा पुरविल्या जातात.

१. आधुनिक व अद्ययावत पध्दतींचा अवलंब करून अचूक रोग निदान करून औषधोपचार करणे.
२. आजारी जनावरांवर आवश्यकतेप्रमाणे आधुनिक यंत्रसामग्रीद्वारे सर्व प्रकारच्या शल्यचिकित्सा करणे.
३. कृत्रिम रेतनाच्या सोयी उपलब्ध करणे.
४. अचूक रोग निदानासाठी आधुनिक तंत्रज्ञानाचा अवलंब करणे.
५. सांसर्गिक रोग प्रादुर्भावाचे निदान करून आवश्यक औषधोपचार व रोग प्रादुर्भाव आटोक्यात आणणेसाठी उपायोजना करणे.
६. आजारी जनावरांना गरजेप्रमाणे आंतररुग्ण कक्षात दाखल करून त्यांचेवर उपचार करणे.
७. तांत्रिक अधिकाऱ्यांना रोग उपचारासाठी मार्गदर्शन करणे.

तक्ता क्र. २ मध्ये पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयाचा कार्यभाराचा तपशील देण्यात आला आहे.

तालुका लघुपशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये :

जिल्हास्तरीय पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयामध्ये उपलब्ध असलेल्या सुविधा तालुकास्तरापर्यंत उपलब्ध करून दिल्यास त्याचा फायदा अधिक शेतकऱ्यांना मिळेल या हेतूने शासनाने पशुसंवर्धन खात्याची पुनर्रचना मंजूर करताना राज्यातील १७२ तालुक्यांचे ठिकाणी तालुका लघु पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयांची स्थापना केल्याचे आदेश निर्गमित केले. त्यानंतर या १७२ तालुका लघु पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयांपैकी गोंदिया, हिंगोली, वाशिम व नंदुरबार या नवनिर्मित जिल्ह्यांचे ठिकाणी जिल्हा पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये स्थापन केली. सध्या राज्यात १६८ तालुक्यामध्ये तालुका लघु पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये कार्यान्वित आहेत. या लघु पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयामध्येही जिल्हा पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयाप्रमाणे पशुवैद्यकीय सेवा उपलब्ध करून देण्यात येतात. या ठिकाणी आंतररुग्ण सुविधा उपलब्ध नाहीत. कार्यभाराचा तपशील तक्ता क्र. २ मध्ये दर्शविण्यात आला आहे.

पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी - १ :

राज्यातील उर्वरित तालुक्यांचे ठिकाणी व तालुक्यातील काही मोठ्या गावांमध्ये ज्या ठिकाणी पशुधन घटक जास्त आहेत अशा ठिकाणी पशुवैद्यकीय दवाखाना श्रेणी-१ कार्यरत आहे. या दवाखान्यांमध्ये पदवीधर पशुवैद्यकामार्फत पशुवैद्यकीय सेवा पुरविल्या जातात ज्यामध्ये पशुरुग्णांवर उपचार, रोग नियंत्रणासाठी प्रतिबंधक उपाययोजना, कृत्रिम रेतन सुविधा तसेच शल्यचिकित्सा या सुविधा पुरविल्या जातात. राज्यात स्थानिकस्तरीय व राज्यक्षेत्रीय असे एकूण १७४० पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी-१ कार्यरत आहेत.

फिरते पशुवैद्यकीय दवाखाने :

राज्यातील दुर्गम-डोंगराळ भागात ज्या ठिकाणी पशुधन हे विखुरलेले स्वरूपात असते तेथे पशुवैद्यकीय दवाखाने कार्यरत करणे नियमाप्रमाणे शक्य नसल्याने या भागात फिरता पशुवैद्यकीय दवाखाना कार्यान्वित करण्यात आला आहे. सदर फिरते पशुवैद्यकीय दवाखान्यात पदवीधर पशुवैद्यकांकडून पशुवैद्यकीय दवाखाना श्रेणी-१ यांचे प्रमाणेच पशुवैद्यकीय सेवा पुरविल्या जातात.

पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी - २ :

राष्ट्रीय कृषि आयोगाच्या शिफारशीप्रमाणे राज्यात दर ५००० पशुधन घटकामागे १ पशुवैद्यकीय दवाखाना असणे आवश्यक आहे. त्यामुळे ग्राम पातळीवरील पशुधनास किरकोळ पशुवैद्यकीय सेवा पुरविणेसाठी बिगर पदवीधर पशुवैद्यकामार्फत पशुवैद्यकीय सेवा पुरविल्या जात असलेले २८४१ (राज्यक्षेत्रीय व स्थानिकस्तरीय) पशुवैद्यकीय दवाखाना श्रेणी-२ कार्यरत आहेत. राज्यात भारतीय पशुवैद्यक परिषद कायदा, १९८४ अंमलात असून या कायद्याप्रमाणे बिगर पदवीधर पशुवैद्यक हे पशुपालकांना पशुवैद्यकीय सेवा देऊ शकतात त्याप्रमाणे या २८४१ पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी-२ यांची पशुपालकांना प्राथमिक पशुवैद्यकीय सेवा उदा. कृत्रिम रेतन तसेच जनावरांची मलमपट्टी या सेवा पुरविल्या जातात. तसेच याकरिता इतर सेवाही त्यांचेकडून पदवीधर पशुवैद्यकांच्या मार्गदर्शान्वये देण्यात येतात.

तपासणी नाके :

बाहेरच्या राज्यातून येणाऱ्या जनावरांमार्फत सांसर्गिक रोगाचा प्रादुर्भाव होऊ नये म्हणून आंतरराज्य सिमेवरील महत्वाच्या मार्गावर १३ तपासणी नाके कार्यान्वित असून त्यामार्फत बाहेरच्या राज्यातून येणाऱ्या जनावरांची तपासणी केली जाते व त्यातील निरोगी जनावरांनाच राज्यात प्रवेश दिला जातो. जिल्हा परिषदांमार्फत दवाखान्यांचे कामकाज तक्ता क्र. २ मध्ये दिले आहे.

पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था, औंध, पुणे -७ :

पशुजैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे या संस्थेमार्फत जनावरांच्या काही जिवाणू व विषाणू रोग प्रतिबंधक लस मात्रांचे उत्पादन केले जाते. त्याचप्रमाणे लसीसाठी लागणारी द्रावणे, रोगनिदानास लागणारी अभिकारके, ऍन्टीजन तयार केली जातात. या संस्थेमध्ये औषधी व सौंदर्य प्रसाधने कायदा १९४० (सुधारित १९७०) मधील शेड्युल 'एफ' नुसार लस मात्रांची निर्मिती केली जाते. संस्थेतील उत्पादनाची गुणवत्ता चाचणी "इंडियन फारमाकोपीया" नुसार वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या सुचनांनुसार केली जाते व त्यानंतर लसमात्रा वापरासाठी परवानगी दिली जाते. उत्पादित लस मात्रांची गुणवत्ता व गुणनियंत्रण चाचण्या करणे आवश्यक असते. सदर चाचण्यासाठी या संस्थेकडे लघु प्राणी पैदास केंद्र आहे. लस निर्मिती व गुणनियंत्रणाच्या कामकाजासाठी हे केंद्र महत्त्वाची भूमिका बजावते. सदर संस्थेचे कार्यविवरण तक्ता क्र. ३ मध्ये दर्शविले आहे.

पशुरोग अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे -७ : उद्दिष्टे

सदर रोग अन्वेषण प्रयोगशाळेस केंद्र शासनाने पश्चिम विभागातील राज्यांसाठी संदर्भ प्रयोगशाळा म्हणून घोषित केले असून त्याप्रमाणे सदर प्रयोगशाळेमार्फत गोवा, मध्यप्रदेश, गुजरात, छत्तीसगड या राज्यांतील तसेच दादरा नगर हवेली व दीव दमण या केंद्रशासित प्रदेशातील पशुरोग निदानासाठी मार्गदर्शन करण्यात येते.

१. राज्यातील पशुधनातील रोग प्रादुर्भावाच्या ठिकाणी भेटी देऊन योग्य ते नमुने गोळा करणे व त्यावरून विविध चाचण्यांद्वारे रोग निदान करणे.
२. राज्यांमधील पशुवैद्यकांना रोग निदान कळवून उपचार सुचवणे.
३. नवीन रोगावर संशोधन करून उपाययोजना सुचविणे.
४. राज्यामधील पशुपक्ष्यांचे आरोग्य सुरक्षित राखण्यासाठी रोगाचे नियंत्रण करणे.
५. अचूक व त्वरित रोगनिदान करण्यासाठी तंत्र विकसित करणे.
६. पशुपक्ष्यांतील आर्थिक नुकसान टाळण्यासाठी आणि पशुधनाची उत्पादन क्षमता वाढविण्यासाठी क्षय, सांसर्गिक गर्भपात, स्तनदाह, विषबाधा, परोपजीवी रोग, जिवाणू व विषाणूजन्य तसेच गोमयज रोग, पक्ष्यातील सालमोनेल्ला रोग, इ. बाबत चाचण्या करून रोग आटोक्यात आणण्यासाठी मार्गदर्शन करणे.

७. राज्यांमधील पशुवैद्यकांना, शेतकऱ्यांना आधुनिक तंत्रज्ञान, रोग निदान पध्दती आणि उपाययोजना याबाबत सभा, परिसंवाद, प्रशिक्षण या माध्यमांद्वारे मार्गदर्शन करणे.

८. निर्यात करावयाच्या पशुजन्य पदार्थाबाबत प्रमाणपत्र देणे.

९. राज्यात उद्भवलेल्या पूर्वीच्या रोग प्रादुर्भावाचा तसेच त्यावेळच्या हवामानाच्या परिस्थितीचा अभ्यास करून भविष्यात उद्भवणाऱ्या रोग प्रादुर्भावाचे अंदाज बांधणे.

रोग अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-७ अंतर्गत खालीलप्रमाणे राज्यस्तरीय प्रयोगशाळा कार्यरत आहेत.

१. जिवाणुशास्त्र प्रयोगशाळा २. गोमयजशास्त्र प्रयोगशाळा ३. परोपजीवीशास्त्र प्रयोगशाळा ४. विषशास्त्र प्रयोगशाळा ५. विकृतीशास्त्र प्रयोगशाळा

६. विषाणू रोग व उती संवर्धन प्रयोगशाळा ७. कुक्कुट रोग निदान प्रयोगशाळा ८. लाळ खुरकुत रोग निदान प्रयोगशाळा ९. पशुरोग संनिरीक्षण विभाग

१०. पशुरोग निदान.

विभागीय रोग अन्वेषण प्रयोगशाळा :

राज्यामध्ये विभागीय स्तरावर ७ विभागीय रोग अन्वेषण प्रयोगशाळा आहेत. या प्रयोगशाळा कोल्हापूर, चिपळूण, पुणे, नाशिक औरंगाबाद, अकोला आणि नागपूर येथे कार्यरत आहेत. या प्रयोगशाळांमधून पशुधनामधील राष्ट्रीय महत्त्वाच्या रोगाबाबत चाचण्या करणे, रोग निदानासाठी कृती मोहिमा आयोजित करणे यामधून रोग निदानाच्या पध्दतीद्वारे रोगाचे निदान करण्यासाठी क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांना मार्गदर्शन करणे यासारखी कामे केली जातात. काही विशिष्ट तपासणी या प्रयोगशाळेत होऊ शकत नसल्यास अशा तपासण्यांचे रोग नमुने / उती नमुने त्यांचेमार्फत रोग अन्वेषण विभाग, पुणे यांचेकडे पाठविले जातात. याव्यतिरिक्त या प्रयोगशाळेकडून खाजगी व सरकारी पशुपैदास प्रक्षेत्रे यांना नियमित भेटी देऊन क्षयरोग, संसर्जन्य गर्भपात व जोन्स डिसिज या रोगांच्या तपासण्या केल्या जातात तसेच सरकारी व खाजगी कुक्कुट प्रकल्पांना नियमित भेट देऊन सालमोनेला व मेरेक्स रोगासंबंधी तपासण्या केल्या जातात. श्वानदंश रोग नियंत्रण संदर्भात पिंपरी चिंचवड व औरंगाबाद या महानगरपालिकांच्या कार्यक्षेत्रात महानगरपालिकांच्या सहाय्याने कार्यवाही केली जाते. सदर संस्थांचे कार्यविवरण तक्ता क्रमांक-४, ५, ६ मध्ये दर्शविले आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : ३ - गुरे व म्हशींचा विकास

सन २०१९ च्या २० व्या पशुगणनेनुसार राज्यामध्ये एकूण ६२.३० लाख दुभत्या गार्डे व म्हशी होत्या. एकात्मिक पाहणी योजनेनुसार सन २०१९-२० या वर्षात १२०६८ हजार मे. टन इतके अंदाजित दुग्धोत्पादन झाले आहे. या वर्षात एकूण अंदाजित ५७.३० लाख दुभत्या गार्डे व म्हशी होत्या. खाली दिलेल्या सूत्रानुसार राज्यामध्ये गुरे व म्हशींचा विकास कार्यक्रमांतर्गत दुग्धोत्पादन वाढीसाठी विविध कार्यक्रम घेण्यात येतात.

१. लैंगिक आरोग्य नियंत्रण

३. जास्त दुग्धोत्पादनाकरिता कृत्रिम रेतनाद्वारे संकरीकरण करणे

२. जनावरांचे आरोग्य सुधारणे

४. शेतकऱ्यांना पशुपालनाबाबत प्रशिक्षण देणे

वरील चतुःसूत्रानुसार खालील योजनांद्वारे अपेक्षित सुधारणा घडवून आणण्यात येत आहेत.

(१) खात्यांतर्गत पशुपैदास प्रक्षेत्रे (२) जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्रे (३) जिल्हा परिषदांना संप्रयोजन अनुदान (४) विशेष पशुधन उत्पादन कार्यक्रम,

(५) दुग्धोत्पादन स्पर्धा. या प्रत्येक योजनेच्या कार्याची योजनानिहाय माहिती पुढे दिलेली आहे. तसेच वित्तीय आवश्यकतेबाबतची माहिती तक्ता क्रमांक एकमध्ये दिलेली आहे.

जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्रे :

पशुसंवर्धनाचा कृत्रिम रेतन हा अतिशय महत्त्वाचा कार्यक्रम आहे. राज्यामध्ये सध्या एकूण ३४ जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्रे आहेत. शासन निर्णय क्र.पसंप्र-२०१४ / प्र.क्र. ३८७ / पदुम-१, मंत्रालय, मुंबई-३२ दि. ४-१-२०१८ अन्वये पालघर येथे जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्र स्थापनेस परवानगी मिळाली आहे.जिल्ह्यातील कृत्रिम रेतन केंद्रे, उपकेंद्रे व पशुप्रथमोपचार केंद्राना जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्राकडून कृत्रिम रेतनाच्या साहित्याचा पुरवठा केला जातो. उदा. गोठीत रेत मात्रा, शीथ, गन व द्रवनत्र पात्र इत्यादी बाबी.

महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला :

राष्ट्रीय गुरे व महिष पैदास प्रकल्प या १०० टक्के केंद्र पुरस्कृत योजनेच्या अंमलबजावणी अंतर्गत पशुपैदाशीच्या विशेष तंत्रज्ञानाची सेवा अधिक प्रभाविपणे तथा कार्यक्षमतेने पुरवून विशेषतः राज्याच्या मागासलेल्या भागामध्ये संकरित पैदाशीच्या कार्यक्रमाची व्याप्ती वाढवून दुग्धोत्पादन व रोजगार निर्मितीस उत्तेजन देण्यासाठी राज्यात महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ स्थापन करण्यास महाराष्ट्र शासन, कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय: क्र. सीडीएस-१०-२००१ / (प्र.क्र. ५९) / पदुम-४, दिनांक २-४-२००२ अन्वये मान्यता दिली आहे. त्यानुसार सदर संस्था ऑगस्ट, २००३ रोजी अकोला येथे कार्यान्वित झाली आहे. या संस्थेअंतर्गत सात वळूमाता संगोपन प्रक्षेत्रे, दोन वळूसंगोपन केंद्रे व तीन अतिशित वळूबीजमात्रा निर्मिती प्रयोगशाळा आहेत. राष्ट्रीय गुरे व महिष पैदास प्रकल्पानुसार राज्याचे पशुपैदास विषयक धोरण राबविणेबाबत संस्थेकडून कार्यवाही सुरू आहे. २०२०-२१ साठी मंडळाकडून प्राप्त अहवालांचा अंतर्भाव करण्यात आला आहे. वळूमाता प्रक्षेत्र ताथवडे येथे मूळ विदेशी जर्सी जातीच्या वळुंची पैदास केली जाते. कोपरगांव, जत व वडसा येथे संकरित, पोहरा येथे गवळाऊ तर जुनोनी येथे खिलार या मुळ देशी वळुंची निर्मिती केली जाते. महिष रेड्यांच्या पैदाशीचे काम हिंगोली येथे केले जाते. औरंगाबाद व नागपूर ही वळूसंगोपन केंद्रे आहेत. वळू संगोपन केंद्रावर जोपासण्यात येणारे वळू गोठीत रेत प्रयोगशाळा, पुणे, औरंगाबाद व नागपूर येथे विर्य संकलनाकरिता पुरविले जातात. सदर संस्थांचे कार्य विवरण तक्ता क्रमांक- २ ते ९ मध्ये दर्शविले आहे.

महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ यांच्या अधिनस्त वळूमाता संगोपन केंद्रे, वळू संगोपन केंद्रे व राज्यस्तर अधिनस्त पशु पैदास केंद्र :-

१. कोपरगाव (अहमदनगर): होलीस्टन फ्रीसन व एचएफ गिर संकरित वळू	६. हिंगोली (हिंगोली) : महिष वळू पैदास केंद्र
२. ताथवडे (पुणे) : शुद्ध जर्सी विदेशी वळू	७. पोहरा (अमरावती) : गवळाऊ थारपरकर वळू
३. जत (सांगली): गिर आणि गिर वळू जर्सी	८. नागपूर (नागपूर) : वळूसंगोपन केंद्र
४. जुनोनी (सोलापूर): शुद्ध खिलार, शुद्ध देशी वळू	९. वडसा (गडचिरोली) : सहिवाल जर्सी वळू
५. हर्सूल (औरंगाबाद) : वळू संगोपन केंद्र	१०. हेटीकुंडी (वर्धा)(राज्यस्तर): शुद्ध गवळाऊ, शुद्ध देशी वळू

म. प. वि. म अकोला यांची प्रमुख उद्दिष्टे व योजना :-

१. पशुपैदाशीच्या सुनिश्चित केलेल्या धोरणानुसार कृत्रिम रेतनद्वारे संकरित / सुधारित पशुपैदाशीचा कार्यक्रम राबविणे. तसेच राज्यातील कृत्रिम रेतनाचे जिल्हानिहाय लक्ष्य ठरविणे व त्यांच्या पूर्ततेसाठी पाठपुरावा व सनियंत्रण करणे.
२. राज्यात उपलब्ध करून दिल्या जाणाऱ्या कृत्रिम रेतनाच्या सेवा आणि गोठीत रेत मात्रांचा दर्जा उत्तम व विहित मानकानुसार राहिल यावर काटेकोरपणे नियंत्रण ठेवणे.
३. राज्यात क्षेत्रीय पैदास चाचणी कार्यक्रम राबवून शुद्ध वळुंची निश्चिती करणे.
४. राष्ट्रीय गुरे व महिष पैदास प्रकल्प योजना राबविणे.
५. राज्यातील पशुपैदास प्रक्षेत्रांना पायाभूत सुविधा पुरवून त्यांचे बळकटीकरण करणे व त्याद्वारे उच्च अनुवंशिकतेच्या वळुंची निर्मिती करणे.
६. गोठीत रेतमात्रांची निर्मिती, जतन व पुरवठा करणे या योजनेअंतर्गत गोठीत रेतमात्रा निर्मिती प्रयोगशाळा पुणे, नागपूर व औरंगाबादचे आधुनिकीकरण करणे.
७. द्रवनत्र साठवणूक व पुरवठा यंत्रणेचे बळकटीकरण करणे या अंतर्गत स्टोअरेज टँक / मोबाईल टँकर्स खरेदी व कार्यान्वित करणे.
८. राज्यातील मान्यताप्राप्त देशी शुद्ध गोवंशीय तसेच महिषवर्गीय जनावरांचे जतन व संवर्धन करणे या अंतर्गत खिल्लार, लालकंधारी, गवळाऊ, डांगी व देवणी या गोवंशीय तर पंढरपुरी व नागपुरी या म्हैसवर्गीय जनावरांच्या संवर्धनासाठी पशुपैदास प्रक्षेत्रांचे बळकटीकरण करणे तसेच वरील जातींच्या जनावरांच्या पैदासकाराच्या संघटना स्थापन करून त्यांचेमार्फत नरवासरे / कालवडीना खाद्य अनुदान देणे व पैदाशीसाठी वळुंचा पुरवठा करणे.
९. राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेचे सनियंत्रण करणे.
१०. केंद्र पुरस्कृत पशुविमा योजना राबविणे.

राष्ट्रीय गोकुळ मिशन अंतर्गत वळूमाता प्रक्षेत्र, ताथवडे येथील पंढरपुरी म्हशींच्या संवर्धनासाठी व वळूमाता प्रक्षेत्र, पोहरा येथे गवळाऊ गोवंशाचे जतन व संवर्धन करण्यासाठी गोकुळग्रामची स्थापना करण्यात आलेली आहे. तसेच सदर ठिकाणी जनावरांसाठी आवश्यक असलेले शेडचे बांधकाम पूर्ण झालेले आहे. राष्ट्रीय गोकुळ मिशन अंतर्गत सन २०१८-१९ या वित्तीय वर्षामध्ये केंद्र शायनाच्या १०० % अर्थ सहाय्यातून राज्यामध्ये बायफ, पुणे अंतर्गत उरळीकांचन येथे, जे.के.ट्रस्ट ठाणे अंतर्गत वडगाव रसई येथे व महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ नागपूर येथे ET / IVF प्रयोगशाळा उभारण्यात आल्या आहेत. महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला अंतर्गत वळू माता प्रक्षेत्र ताथवडे येथे ET / IVF प्रयोगशाळा स्थापन करण्यासाठी जिल्हा नियोजन मंडळ, जि.पुणे यांचेकडून निधी प्राप्त झालेला असून प्रयोगशाळेचे बांधकाम प्रगति- पथावर आहे. राष्ट्रीय गोकुळ मिशन अंतर्गत सन २०१९-२० या वर्षात गोठीत रेत प्रयोगशाळा, औरंगाबाद येथे लिंगनिदान केलेल्या विर्यमात्रांची निर्मितीकरीता प्रयोगशाळा स्थापित करण्यासाठी केंद्र रु.१८.६३ कोटी हिस्सा प्राप्त झालेला असून राज्यहिस्साची रक्कम रु. ६.२१ कोटी मंजूर झालेली आहे. त्या अनुषंगाने प्रयोगशाळेची स्थापना करण्यासाठी, लिंगनिदान केलेल्या विर्यमात्रांची निर्मिती करण्यासाठी मंडळामार्फत ई-निविदा द्वारे ईच्छापत्र मागवून एजन्सी निश्चित करण्यात आलेली आहे. लवकरच प्रयोगशाळेच्या बांधकामास व विर्यमात्रांच्या निर्मितीस सुरवात होईल.

कार्यक्रम क्रमांक : ४ - कुक्कुट विकास

२० वी पशुगणना २०१९ नुसार राज्यामध्ये एकूण कुक्कुट संख्या ७४३ लक्ष इतकी आहे. २०१२ च्या १९ व्या पशुगणनेच्या तुलनेत एकूण पक्षी संख्येत ४.४९ टक्के घट झालेली आहे. आधुनिक पद्धतीने कुक्कुट पालन व्यवसाय करण्याकडे शेतकऱ्यांचा कल आहे. सुधारित जातीच्या पक्षीसंख्येमध्ये १३.४४ टक्के घट दिसून येत आहे. एकात्मिक पाहणी योजना २०१९-२० मधील पाहणीनुसार राज्यात एकूण वार्षिक अंदाजित अंडीउत्पादन ६३६ कोटी इतके असून यामध्ये २०१८-१९ च्या ५९६ तुलनेत ७.१० टक्के वाढ झाली आहे. जागतिक आरोग्यसंघटनेने दरडोई दरवर्षी १८० अंड्यांची शिफारस केलेली असली तरीही राज्यात दरडोई प्रतीवर्षी ५० अंड्याची उपलब्धता आहे. त्यामुळे कुक्कुट पालन व्यवसाय वाढविण्यास मोठी संधी उपलब्ध असल्याचे निदर्शनास येते. सुधारित उच्च दर्जाच्या पक्ष्यांच्या प्रजाती, उपकरणे, औषधे, लस इ. ची उपलब्धता यामुळे तसेच राज्य शासनाची कंत्राटी पद्धतीने १००० मांसल पक्षी संगोपन करणे या योजनेमधून शेतकऱ्यांना उपलब्ध होणारे अर्थसहाय्य यामुळे राज्यातील कुक्कुटपालन व्यवसायात दरवर्षी वाढ होत आहे. या व्यवसायास प्रोत्साहन देण्यासाठी शासनाच्या खालीलप्रमाणे संस्था या क्षेत्रात कार्यरत आहेत. सार्वजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावर २८ व ३०२ सधन कुक्कुट विकास गटाची स्थापना करणे.

अ) मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्रे :

राज्यात पुणे, औरंगाबाद, कोल्हापूर व नागपूर या ठिकाणी मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्रे स्थापन केलेली आहेत. या केंद्रात देशी सुधारित जातीचे उबवणुकीची अंडी, एकदिवसीय पिले, तलंगा शेतकऱ्यांच्या मागणीनुसार पुरवठा केले जातात. या प्रक्षेत्रांवर पक्षी विशेषतः ऱ्होड आयलँड रेड, गिरीराजा, ब्लॅक ऍस्ट्रॉलार्प ग्रामप्रिया आणि सुवर्णधारा या प्रजातीच्या पक्षांचे संवर्धन व पैदास केली जाते. सन २०१२-१३ मध्ये या प्रक्षेत्रांचे बळकटीकरण करण्यात आले असून आधुनिक प्रकारची स्वयंचलित खाद्य व पाणीपुरवठा संयंत्रे पक्षीगृहात बसविण्यात आली आहेत.

ब) सघन कुक्कुट विकास गट :

राज्यामध्ये खालील १६ ठिकाणी सघन कुक्कुट विकास गट कार्यरत आहेत.

मुंबई विभाग- पालघर, (चिपळूण) रत्नागिरी आणि (पेण) रायगड	औरंगाबाद विभाग - परभणी (पाली) बीड
नाशिक विभाग- नाशिक, धुळे, (कोपरगाव) अहमदनगर	अमरावती विभाग - अमरावती, यवतमाळ, अकोला
लातूर विभाग - उस्मानाबाद, नांदेड	पुणे विभाग - सातारा, (पलूस) सांगली, सोलापूर

या सघन कुक्कुट विकास गट प्रक्षेत्रांवरून शेतकऱ्यांना आधुनिक कुक्कुट पालनाबाबतचे प्रशिक्षण देण्यात येते. प्रक्षेत्रांवरून शेतकऱ्यांच्या मागणीनुसार उबवण्याची अंडी व सुधारित देशी जातीची पिले तसेच तलंगा गट पुरवठा केले जातात. सन २०१२ ते १४ मध्ये राष्ट्रीय कृषिविकास योजनेतून या प्रक्षेत्रांचे बळकटीकरण करण्यात आले असून आधुनिक प्रकारचे स्वयंचलित खाद्य व पाणी पुरवठा संयंत्रे पक्षीगृहात बसविण्यात आली आहेत. जिल्हा नियोजन समितीकडील योजनातून प्राप्त होणाऱ्या निधीतून एकात्मिक कुक्कुट विकास कार्यक्रम राबविण्यात येतो.

क) बदक पैदास केंद्र :

बदक पालन व्यवसायास चालना देण्यासाठी बदक पैदास केंद्र, वडसा, जि. गडचिरोली येथे असून खाकी कॅंपबेल या सुधारित जातीच्या बदकांच्या एक दिवसाची पिले व उबवणुकीची अंडी अल्प दरात विदर्भातील आदिवासी भागात पुरविण्यात येतात. राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेमधून बदक पैदास केंद्राचे बळकटीकरण करण्यात आले असून तेथे अंडी उबवणूक केंद्र स्थापित करण्यात आले आहे.

ड) केंद्र पुरस्कृत योजना - परसातील कुक्कुट पालन :

सदर योजनेसाठी केंद्राचे अर्थसहाय्य सन २०११-१२ मध्ये प्राप्त झाले होते. यामधून राज्यातील १७ जिल्ह्यांमध्ये २८ मदर युनिट स्थापित करण्यात आले. यात एका मदर युनिटला दारिद्र्यरेषेखालील ३०० लाभार्थी संलग्न करण्यात आले होते. त्यात ४ आठवडे वयाचे ४५ पक्षी अनुक्रमे २०, १५ व १० असे तीन टप्प्यात पुरविण्यात आले. योजने अंतर्गत राज्यात ७९५९ लाभार्थींना लाभ देण्यात आला आहे. राष्ट्रीय पशुधन अभियान या प्रकल्पा अंतर्गत राज्यासाठी ४० मदर युनिटकरिता मंजूरीचा प्रस्ताव केंद्र शासनाला पाठविण्यात आला. त्यानुसार सन २०१४-१५ मध्ये (केंद्र ७५ टक्के व राज्य २५ टक्के) हिस्सा याप्रमाणे राज्यातील १५ जिल्ह्यांमध्ये प्रत्येकी १ प्रमाणे १५ मदर युनिट स्थापन करण्यात आलेले आहेत. यात प्रत्येक मदर युनिटला ३९३ दारिद्र्यरेषेखालील लाभार्थी संलग्न करण्यात आलेले आहेत. सन २०१४-१५ करिता ५८९५ लाभार्थींना लाभ देण्यात आला आहे.

इ) नाविन्यपूर्ण योजना - १००० मांसल पक्षी संगोपनाद्वारे कुक्कुट पालन व्यवसाय करणे :

राज्यात कुक्कुट मांस उत्पादनासाठी असलेला मोठा वाव विचारात घेऊन १२ व्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये १००० मांसल कुक्कुट पक्षी संगोपनाद्वारे कुक्कुट पालन व्यवसाय सुरू करणे ही योजना राबविण्यात येत आहे. यामध्ये कुक्कुट पालन व्यवसाय करण्यासाठी कुक्कुट पक्षीगृह, उपकरणे व इतर बाबीकरिता सर्वसाधारण प्रवर्गातील लाभार्थींना ५० टक्के अनुदान (जास्तीत जास्त रु. ११२५००/- च्या मर्यादेत), अनुसूचित जाती / जमाती प्रवर्गातील लाभार्थींना ७५ टक्के अनुदान (जास्तीत जास्त रु. १६८७५०/- च्या मर्यादेत), देण्यात येते. या योजनेअंतर्गत सन २०१८-१९ वर्षात सर्वसाधारण व अनु. जाती प्रवर्गाच्या एकूण ७०३ लाभार्थींना लाभ देण्यात आला.

फ) जिल्हा नियोजन समितीकडील एकात्मिक कुक्कुट विकास योजना :

जिल्हास्तरावर जिल्हा नियोजन समितीकडून परस कुक्कुट पालनास चालना देण्यासाठी एकात्मिक कुक्कुट विकास कार्यक्रम राबविण्यात येतो. यामध्ये ५० टक्के अनुदानावर (रु. ८०००/-) १०० एक दिवसीय सुधारित देशी पिल्ले व पशुखाद्य पुरविण्यात येते. प्रकल्पाची किंमत रु. १६०००/- आहे. तसेच २५ तलंगा व ३ नर पक्ष्यांचा गट ५० टक्के अनुदानावर (रु. ३०००/-) लाभार्थींना पुरविण्यात येतो. पक्ष्यांसाठी लागणारी उपकरणे, निवारा याची सोय लाभधारकाने स्वतः करावयाची आहे. उपरोक्त संस्थांचे वित्तीय आवश्यकता व कार्यभार तपशील तक्ता क्रमांक १, २, ३ यामध्ये दर्शविला आहे.

ग) राज्यातील १४ जिल्ह्यात २८ सार्वजनिक खाजगी भागिदारी तत्त्वावर सघन कुक्कुट विकास गट स्थापना करणे :

राज्यात ३४ जिल्ह्यांपैकी १६ जिल्ह्यात सघन कुक्कुट विकास गटांची स्थापना करण्यात आलेली आहे. मा. मंत्री (वित्त) यांच्या २०१६ च्या अर्थसंकल्पिय भाषणात घोषणा केल्याप्रमाणे सन २०१६-१७ मध्ये राज्यातील ठाणे, सिंधुदुर्ग, नंदूरबार, जळगांव, जालना, हिंगोली, लातूर, बुलढाणा, वाशिम, वर्धा, गडचिरोली, भंडारा, चंद्रपूर व गोंदीया या उर्वरित १४ जिल्ह्यांमध्ये प्रत्येकी २ याप्रमाणे २८ सार्वजनिक खाजगी भागिदारी तत्त्वावर सघन कुक्कुट विकास गट स्थापन करणेबाबत शासन निर्णय क्र. दिनांक २९ नोव्हेंबर, २०१६ व दिनांक २७ डिसेंबर, २०१६ अन्वये प्रशासकीय मान्यता प्राप्त झाली आहे. सदर योजनेमध्ये एका गटाअंतर्गत १००० चौ. फुटाचे २ पक्षी गृह बांधकाम, स्टोअर रुम, पाण्याची टाकी, विद्युतीकरण, खाद्य व पाण्याची भांडी, बुडर, इतर उपकरणे व लसीकरण, १००० एक दिवसीय मिश्र पिले लघु अंडी उबवणूक यंत्र, २० आठवड्याचे अंड्यावरील ५०० पक्षी (नर + मादी), उबवणुकीची ४०० अंडी, १००० एक दिवसीय पिल्लांसाठी २० आठवडे कालावधीसाठी खाद्य पुरवठा, एग नेस्ट पक्षी खाद्य ग्राइंडर (सिंगल फेझ) या घटकांचा समावेश आहे. एका गटाची एकूण किंमत रु. १०.२७५ लक्ष असून सर्वसाधारण लाभार्थींस रु. ५.१३,७५०/- (५० % अनुदान) व अनुसूचित जाती / जमाती लाभार्थींस रु. ७,७०,६२५/- (७५ % अनुदान) देय आहे. ५ दिवसांचे कुक्कुटविषयक प्रशिक्षणाकरिता (१०० % अनुदान) रु. ४५०/- प्रती लाभार्थी प्रती-दिन याप्रमाणे देय आहे.

घ) राज्यात टप्प्या टप्प्याने सार्वजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावर ३०२ सधन कुक्कुट विकास गट स्थापन करणे :-

सन २०१८-१९ पासून टप्प्या टप्प्याने राज्यातील ३०२ तालुक्यांमध्ये सार्वजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावर सधन कुक्कुट विकास गटांची (Intensive Poultry Development Blocks) स्थापन करण्यास शासन निर्णय क्रमांक कुक्कुट-२०१७ / प्र.क्र.६७ / पदुम-४ / मंत्रालय, मुंबई-४०००३२ दिनांक १३ / ११ / २०१७ अन्वये प्रशासकीय मान्यता प्रदान करण्यात आली आहे. सन २०१८-१९ या वर्षामध्ये १०२ सधन कुक्कुट विकास गट, सन २०१९-२० या वर्षामध्ये १०० सधन कुक्कुट विकास गट, सन २०२०-२१ या वर्षामध्ये १०० सधन कुक्कुट विकास गट स्थापन करणे प्रस्तावित आहे. सन २०१८-१९ या वर्षामध्ये १०२ गटपूर्ण झाले आहे व सध्या कार्यरत आहे. सन २०१९-२० या वर्षामध्ये १०० गट स्थापन होणे प्रस्तावित आहे.

सदर योजनेमध्ये एका गटांतर्गत असणा-या बाबी या १४ जिल्ह्यातील २८ सार्वजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावरील २८ स.कु.वि.गटाप्रमाणेच आहेत. गटाची किंमत रु.१०.२७५ लक्ष असून सर्व लाभार्थ्यांकरिता रु.५.१३,७५०/- (५०%) अनुदान देय आहे.

च) स्वयम प्रकल्प :

राज्याच्या १६ आदिवासी जिल्ह्यातील १०४ एकात्मिक बालविकास प्रकल्प क्षेत्रात सन २०१७-१८ ते २०१९-२० या कालावधीत स्वयम प्रकल्प राबविण्यात येत आहे. परसातील कुक्कुटपालन आणि अनुसूचित क्षेत्र / आदिवासी उपयोजना क्षेत्रातील अंगणवाड्यातील मुलांच्या आहारात अंड्यांचा पुरवठा करणे व स्वयंरोजगार निर्मितीसाठी १०४ मंदर युनिटसच्या माध्यमातून एकूण ४३,३६८ लाभार्थींना प्रत्येकी ४५ सुधारित देशी प्रजातीची चार आठवडे वयाचे पक्षी मोफत पुरविण्यात येणार आहेत. लाभार्थींना निवारा उभारणीसाठी प्रत्येकी १५००/- अर्थसहाय्य अदा करण्यात येणार आहे. या प्रकल्पाच्या एकूण रु. २२५५.७४ लक्ष च्या खर्चास दिनांक २९ एप्रिल २०१७ च्या शासन निर्णयान्वये मंजुरी देण्यात आली आहे. सदर प्रकल्प आदिवासी विकास विभाग, महिला व बाल कल्याण विकास विभाग, महाराष्ट्र ग्रामीण जीवोन्नती विकास अभियान (उमेद) आणि पशुसंवर्धन विभागाच्या संयुक्त सहभागाने राबविण्यात येत आहे. आतापर्यंत या प्रकल्पांतर्गत १०४ पैकी १०० मंदर युनिट स्थापन करण्यात आली असून ८,७०,००० चार आठवडे वयाच्या पक्षांचे लाभार्थींना मोफत वाटप करण्यात आले आहे. तसेच प्रकल्पांतर्गत आतापर्यंत २०,९०० लाभार्थींना कुक्कुट पालनाविषयी प्रशिक्षण देण्यात आले आहे.

छ) मराठवाडा पॅकेज अंतर्गत जालना जिल्ह्यात २ देशी/संकरित गायी/ म्हशींचा गट वाटप व २० शेळ्या व २ बोकड गट वाटप :-

दि. १५/१०/२०१६ रोजीचा शासन निर्णयान्वये मराठवाडा पॅकेज अंतर्गत जालना जिल्ह्यात २० शेळ्या व २ बोकड व शेळ्यांचा वाडा (४५०स्क्वे.फु.) असा शेळी गट, २ देशी/संकरित गायी/म्हशींचा गट वाटप करणे या योजनेस मान्यता प्राप्त झाली आहे. जालना जिल्ह्यात २ देशी /संकरित गायी/म्हशींचा व २० शेळ्या व २ बोकड गट वाटप करणे हि योजना राबविण्यात येत आहे. त्यानुसार सर्व प्रवर्गासाठी ५० टक्के अनुदान गाय गट रु. ५६,०००/- (Back Ended Subsidy) म्हैस गट ६६,०००/- (Back Ended Subsidy) २० शेळ्या व दोन बोकड गट व शेळ्यांचा वाडा (४५० स्क्वे.फु.) रु.१,१४,७००/- (Back Ended Subsidy) व १००० दोन देशी गाय/संकरित गाय गट, १००० म्हैस गट व २० शेळ्या अधिक २ बोकड यांचे १००० गट वाटप करायचे आहेत.

ज) मराठवाडा पॅकेजच्या धर्तीवर पहिल्या टप्प्यात उस्मानाबाद, यवतमाळ, गोंदिया व सातारा जिल्ह्यात आणि दुस-या टप्प्यात बीड व भंडारा या जिल्ह्यामध्ये २ देशी/संकरित गायी/ म्हशींचा गट वाटप व २० शेळ्या व २ बोकड गट वाटप.

दि. १६/११/२०१७ रोजीच्या दोन्ही योजनांचे शासन निर्णयाद्वारे मराठवाडा पॅकेजच्या धर्तीवर पहिल्या टप्प्यात उस्मानाबाद, यवतमाळ, गोंदिया व सातारा जिल्ह्यात आणि दुस-या टप्प्यात बीड व भंडारा या जिल्ह्यात २ देशी/संकरित गायी/ म्हशींचा व २० शेळ्या व २ बोकड गट वाटप करणे राबविली जाईल. त्यानुसार सर्व प्रवर्गासाठी ५० टक्के अनुदान गाय गट रु. ५६,०००/- (Back Ended Subsidy) म्हैस गट ६६,०००/- (Back Ended Subsidy) २० शेळ्या व २ बोकड गट व शेळ्यांचा वाडा (४५० स्क्वे.फु.) रु.१,१४,७००/- (Back Ended Subsidy) व ६४०२ दोन देशी गाय/संकरित गाय गट, ६४०२ म्हैस गट व २० शेळ्या अधिक २ बोकड यांचे ६४०२ गट वाटप करायचे आहेत.

झ) राजे यशवंतराव होळकर महामेष योजना :

राज्यात मेंढी पालनाच्या व्यवसायास प्रोत्साहन देण्यासाठी राज्यस्तरीय योजनेंतर्गत राजे यशवंतराव होळकर महामेष योजना ६ मुख्य घटकांसह राबविण्यासाठी दि. २ जून, २०१७ च्या शासन निर्णयानुसार मान्यता देण्यात आली आहे. सदर योजना केवळ भटक्या जमाती (भज-क) या प्रवर्गातील लाभार्थींना लागू असेल.

१. पायाभूत सोई-सुविधेसह २० मेंढ्या अधिक १ मेंढा नर असा मेंढी गट वाटप ७५ टक्के अनुदान
२. सुधारित प्रजातीचे नर मेंढ्यांचे वाटप ७५ टक्के अनुदान
३. मेंढी पालनासाठी पायाभूत सोई-सुविधा उपलब्ध करून देण्यासाठी अनुदान ७५ टक्के अनुदान
४. मेंढी पालनासाठी संतुलित खाद्य उपलब्ध करून देण्यासाठी अनुदान ७५ टक्के अनुदान
५. कुट्टी केलेल्या हिरव्या चान्याचा मुरघास बनवण्याकरिता गासड्या बांधण्याचे (Mini silage baller cum wrapper) ५० टक्के अनुदान
६. पशुखाद्य कारखाने उभारण्यासाठी अनुदान ५० टक्के अनुदान

कार्यक्रम क्रमांक : ५ - मेंढी व शेळी विकास कार्यक्रम

राज्यामध्ये २० व्या पशुगणनेनुसार २६.८० लक्ष मेंढ्या व १०६.०५ लक्ष शेळ्या आहेत. राज्यांत शेळ्यांच्या उस्मानाबादी/संगमनेरी बेरारी व कोकण कन्याळ अशा एकूण ४ मान्यताप्राप्त प्रजाती आहेत. आणि मेंढ्यांच्या बाबतीत डेक्कणी मान्यताप्राप्त प्रजात आहे. महाराष्ट्र मेंढी व शेळी

विकास महामंडळाची स्थापना कंपनी कायदा १९५६ अन्वये ८ ऑगस्ट, १९७८ व प्रत्यक्ष कार्यास सुरुवात दिनांक १ नोव्हेंबर, १९७९पासून झाली. तसेच पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मॅंठी व शेळी विकास महामंडळ असे नामकरण दिनांक २३ जून, २००३ पासून करण्यात आलेले आहे. महामंडळाचे कार्यक्षेत्र १० प्रक्षेत्र-बिलाखेड, पडेगांव, आंबेजोगाई, मुखेड, महुद, तिर्थ बु. तुळजापूर, दहिवडी, रांजणी, पोहरा आणि बोंद्री तसेच लोकर उपयोगिता केंद्र व मुख्यालय मॅंठीफार्म, गोखलेनगर, पुणे-१६ येथे कार्यरत आहे.

महामंडळाच्या प्रक्षेत्रांमार्फत राबविण्यात येणारे विकासात्मक कार्यक्रम :

१. प्रक्षेत्रावर सुधारित जातीच्या शेळ्या-मॅंढ्यांची पैदास करून त्यापासून उत्पादित होणारे सुधारित जातीचे मॅंढे नर व बोकड शेळी-मॅंढी पालकांना पैदाशीसाठी वाटप करणे.
२. शेळी मॅंढी पालकांना शेळी मॅंढी पालन व्यवसायाचे प्रशिक्षण देणे.
३. मॅंढपाळांच्या मॅंढ्यांची लोकर यांत्रिक पध्दतीने कातरणी करणे.
४. मॅंढपाळांची लोकर रास्त दरात खरेदी करून त्यापासून लोकरवस्तू निर्मिती आणि विक्री करणे.
५. विविध शासकीय योजनांखाली शेळ्या-मॅंढ्यांचे गटवाटप करणे, बकरी ईद करिता बोकड पुरवठा करणे व वूलन एक्सो आयोजित करणे.
६. केंद्र पुरस्कृत माडग्याळ मॅंढ्यांचे संवर्धन आणि विकास कार्यक्रम राबविणे.
७. राज्यातील मॅंढपाळांसाठी विमा योजना राबविणे
८. राजे यशवंतराव होळकर महामेष योजना राबविणे.
९. राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेअंतर्गत प्रक्षेत्रे बळकटीकरण, मॅंढेनर/बोकड संगोपन इ.योजना राबविणे.

कार्यक्रम क्रमांक : ६ - वैरण व खाद्य विकास

पशुधनाची रोग प्रतिकारशक्ती, कार्यशक्ती, उत्पादन व प्रजनन क्षमता कायम राहण्याकरिता पशुधनाला पोषणमूल्ययुक्त पुरेसा आहार देणे अत्यंत आवश्यक आहे. करीता राज्यातील पशुधनासाठी आवश्यक असणारी हिरवी व वाळलेली वैरण उपलब्ध होण्याच्या दृष्टीने, वैरण पिकाखालील क्षेत्रामध्ये वाढ करून वैरणीचे उत्पादन व उपलब्धता वाढविणे, उत्पादित वैरणीचा आवश्यक तेवढाच वापर करून वैरणीची बचत करण्यासाठी कडबाकुट्टी यंत्राचा वापर करणे, पावसाळ्यामध्ये अतिरिक्त वैरणीचे उत्पादन करून, मुरघासच्या स्वरूपात साठवण करणे आणि अपारंपरिक वैरणीचा उपयोग करणे (निकृष्ट प्रतीच्या वैरणीवर युरिया द्रावणची प्रक्रिया, हायड्रोपानिक तंत्रज्ञानाने वैरण उत्पादन, अझोला लागवड व उत्पादन इत्यादी) या चतुःसूत्रीद्वारे विभागांतर्गत वैरण विकासाचे कार्य करण्यात येते.

उपरोक्त नमूद चतुःसूत्रीच्या अनुषंगाने, खालीलप्रमाणे केंद्र पुरस्कृत व जिल्हा वार्षिक योजनांतर्गत वैरण विकास योजनांची अंमलबजावणी वैरण विकास कक्षामार्फत करण्यात येते.

अ) केंद्र पुरस्कृत योजना (राष्ट्रीय पशुधन अभियान) :

- (१) वनक्षेत्र नसलेल्या ओसाड जमीन/पडीत जमीन/गवती व चराऊ कुरण यामधून वैरण उत्पादित करणे.
- (२) वनक्षेत्रात वैरण उत्पादित करणे. (३) वैरण बियाणे उत्पादन, प्रापण व वितरण. (४) हस्तचलित कडबाकुट्टी यंत्राचे वितरण.
- (५) विद्युतचलित कडबाकुट्टी यंत्राचे वितरण. (६) वैरणीच्या विटा तयार करण्याचे (उच्च क्षमतेचे) युनिट स्थापन करणे.
- (७) लघुक्षमतेच्या, ट्रॅक्टरला जोडता येणाऱ्या वैरणीच्या विटा तयार करण्याच्या युनिट/गवताचे गट्टे तयार करणाऱ्या मशीन/वैरण कापणी यंत्राचे वितरण. (८) मुरघास तयार करण्याचे युनिट स्थापन करण्याकरिता अर्थसहाय्य.
- (९) बायपास प्रोटीन/फॅट तयार करणाऱ्या केंद्राची स्थापना. (१०) पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळांची स्थापना/आधुनिकीकरण करणे.
- (११) क्षेत्रनिहाय विवक्षित क्षारमिश्रण/पशुखाद्य कांडी व पशुखाद्य निर्मिती केंद्राच्या स्थापनेकरीता अर्थसहाय्य.

ब) जिल्हा वार्षिक योजना :

जिल्हा वार्षिक योजने अंतर्गत पशुपालक शेतकऱ्यांनी स्वतःच्या शेतामध्ये वैरण पिकांची लागवड करून पशुधनासाठी आवश्यक वैरणीचे उत्पादन करण्याकरिता ०.१० ते ०.४० हेक्टर क्षेत्रमर्यादेसाठी रु. १५००/- प्रति लाभार्थी अनुदान मर्यादेत, वैरण पिकांच्या सुधारित प्रजातीच्या प्रमाणित बियाण्यांचे व बहुवार्षिक पिकांच्या ठोंबाचे वितरण करण्यात येते.

क) पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा :

राज्यस्तरावर लोकर व पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा, सहाय्यक आयुक्त पशुसंवर्धन यांचे नियंत्रणाखाली गोखलेनगर पुणे-१६ येथे कार्यरत आहे. राष्ट्रीय पशुधन अभियान या केंद्र पुरस्कृत योजनेतर्गत पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा पुणे संस्थेचे आधुनिकीकरण करण्यात आले आहे. सदर आधुनिकीकरणामुळे खरेदी करण्यात आलेल्या यंत्रसामुग्रीच्या सहाय्याने हिरवी, वाळलेली वैरण, पशुपक्षी खाद्य व मुरघास यामधील एकूण २५ खाद्य घटकांचे विश्लेषण करण्याची सुविधा उपलब्ध झालेली आहे. या प्रयोगशाळेत पशुखाद्यांचे प्रातिनिधीक नमुने तपासले जातात. तसेच खाद्यातील विविध घटकांचे उदा. प्रथिने, कार्बोदके, स्निग्धांश, मिनरल्स इ. चे टक्केवारी दर्शविली जाते. शासनाच्या संस्था जसे पशुपैदास प्रक्षेत्रे, अंडी उबवणी केंद्रे, सघन कुक्कुट विकास गट यांचेकडून खाद्याचे नमुने नियमितपणे तपासणीकरिता येतात. खाजगी संस्था तसेच वैयक्तिक स्तरावरील पशुखाद्य व पशुखाद्यसंबंधित नमुन्यांचे विश्लेषण करण्यात येते. या प्रयोगशाळेच्या कार्यभाराचा तपशील तक्ता क्र. २ मध्ये दर्शविला आहे.

भारत हा कृषि प्रधान देश असून देशाची अर्थव्यवस्था प्रामुख्याने कृषी व संलग्न क्षेत्रावर अवलंबून आहे. देशातील जनतेचा प्रमुख व्यवसाय शेती हा असून त्यास पूरक व्यवसाय म्हणून पशुपालनास अत्यंत महत्त्व प्राप्त झालेले आहे. पशुसंवर्धन हे पशुपालनाच्या दृष्टीने महत्त्वाचे व विकसनशील शास्त्र असून त्यामध्ये वारंवार, नवनवीन गोष्टींची भर पडत आहे. देशातील ग्रामीण भागाबरोबर निमशहरी व शहरी जीवनात पशुसंवर्धनास वेगळे स्थान प्राप्त झालेले आहे. पशुपालनाचे दृष्टीने पशुसंवर्धन शास्त्राचा अधिकाधिक विस्तार होवून पशुपालक/शेतकरी यांना त्याबाबतची आधुनिक व अद्ययावत माहिती मिळणे अत्यंत गरजेचे आणि महत्त्वाचे आहे.

विस्तार कार्यक्रमांतर्गत पशुसंवर्धनास विस्तृत प्रमाणात प्रचार व प्रसिध्दी दिली जाते. या अंतर्गत जिल्हास्तरावर पशू मेळावे, पशु प्रदर्शने, शिबिरे, दुग्ध स्पर्धा, निरनिराळे प्रशिक्षण वर्ग आयोजित करण्यात येतात. सदरचे प्रशिक्षण वर्ग घेतांना समाजातील दुर्बल घटक तसेच अनुसूचित जाती/जमातीच्या प्रशिक्षणार्थींना प्राधान्य दिले जाते, जेणेकरून त्यांचे जीवनमान उंचावण्यास मदत होते. या प्रशिक्षण वर्गांमध्ये पशुपालन, कुक्कुटपालन, पशुसंगोपन, कृत्रिम रेतन, जनावरांमधील विविध रोग, पशुआरोग्य, लसीकरण, पशुआहार इत्यादीविषयक शास्त्रोक्त व तांत्रिक माहिती दिली जाते. आकाशवाणी, दूरदर्शन या माध्यमांद्वारे विभागातील विविध कार्यक्रमांना प्रसिध्दी देण्यात येते तसेच पशुसंवर्धन विभागातील विविध विषयतज्ज्ञ यांची व्याख्याने, भाषणे प्रसारित केली जातात. कृषि विभागामार्फत प्रकाशित केल्या जाणाऱ्या शेतकरी मासिकांतसुद्धा पशुसंवर्धना संबंधित विविध विषयांबाबतचे महत्त्वपूर्ण शास्त्रोक्त लेख प्रसिध्द केले जातात. महाराष्ट्र शासनाच्या पशुसंवर्धन विभागामार्फत विभागस्तरीय/जिल्हास्तरीय तसेच स्थानिक कार्यालयामार्फत पशुपालक/शेतकरी यांचेपर्यंत विविध सेवासुविधा पोहोचविल्या जातात. पशुसंवर्धनविषयक महत्त्वाच्या बाबींवर होणारे संशोधन, शास्त्रीय लेख, रोगाचे अचूक निदान व त्यावरील परिणामकारक उपाययोजना याबाबतीत महत्त्वपूर्ण बाबींवरील अद्ययावत माहिती उपरोक्त यंत्रणेद्वारे पशुपालक/शेतकरी यांचेपर्यंत सहजरित्या पोहोचविली जाते. खात्यामार्फत पशुधन ऐश्वर्यचे विविध अंक, योजनापुस्तिका, कृत्रिम रेतन पुस्तिका, पशुसंवर्धन विषयक माहिती पुस्तिका या विस्तार विषयक साहित्यांद्वारे पशुपालकांना उपयुक्त माहिती दिली जाते. सन २०१८-१९ मध्ये जालना येथे राष्ट्रीय स्तरावरील पशुपक्षी प्रदर्शनाचे आयोजन करण्यात आले होते. सदर प्रदर्शनात देशातील विविध राज्यांतून पशुधनाच्या विविध जातींचा किमान १००० जातीवंत पशुधनाचा सहभाग नोंदविण्यात आला होता.

राज्यस्तरीय प्रशिक्षण केंद्र, गोखलेनगर, पुणे-१६ :

सन २००४ मध्ये झालेल्या पशुसंवर्धन विभागाच्या पुनर्रचनेनंतर सेवांतर्गत पदविका अभ्यासक्रम या संस्थेचे नामकरण राज्यस्तरीय प्रशिक्षण केंद्र असे करण्यात आले. ही संस्था गोखलेनगर, पुणे- १६ येथील पशुसंवर्धन विभागाच्या आवारात (मेंढी फार्म) कार्यरत आहे. सन २००७-२००८ पासून या संस्थेमध्ये पशुसंवर्धन विभागाच्या तांत्रिक/अतांत्रिक संवर्गातील अधिकारी/कर्मचारी यांचेसाठी पाच दिवसाच्या कालावधीचे सेवांतर्गत उजळणी प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केली जात होती. नवीन राज्य प्रशिक्षण धोरणानुसार या संस्थेमध्ये विविध प्रकारचे विविध कालावधीचे प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केले जातात. त्यानुसार खालीलप्रमाणे प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केले जाते.

१. पायाभूत प्रशिक्षण (शासकीय सेवेत नवीन प्रवेश केलेल्या अधिकारी/कर्मचारी यांचेसाठी)
२. सेवांतर्गत अधिकारी/कर्मचारी यांचेसाठी सेवांतर्गत उजळणी प्रशिक्षण, पदोन्नती नंतरचे प्रशिक्षण, बदली नंतरचे प्रशिक्षण व दिशाभिमुख (ओरिएंटेशन) प्रशिक्षण कार्यक्रम

प्रशिक्षण कालावधीत प्रशिक्षण कार्यक्रमाच्या गरजेनुसार महत्त्वाच्या व नामांकित संस्थांना भेटीचे आयोजन केले जाते. प्रशिक्षणार्थींसाठी संस्थेच्या आवारात उत्कृष्ट निवास व भोजन सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे तसेच संस्थेमध्ये ग्रंथालय सुविधा उपलब्ध आहे. प्रशिक्षणार्थींना संबंधितविषयांमधील आधुनिक ज्ञान व माहिती देण्यात येते. एकूण व्याख्यानापैकी ४०% व्याख्याने देण्यासाठी संबंधित विषयातील तज्ञ व अनुभवी बहिस्थ व्याख्याते आमंत्रित करण्यात येतात. यामध्ये प्रामुख्याने Extension Education Institute Anand (Gujrat), manage, Hyderabad, IVRI-TECH, Pune यांचा समावेश होतो. प्रशिक्षण कार्यक्रमात प्राप्त झालेल्या माहितीचा उपयोग अधिकारी/कर्मचारी त्यांच्या दैनंदिन कामात करून घेतात. त्यामुळे पशुपालक व शेतकऱ्यांना देण्यात येणाऱ्या सेवांचा दर्जा वाढवावयास मदत होते. शासकीय सेवेत नवीन प्रवेश केलेल्या अधिकाऱ्यांना सध्या पायाभूत तांत्रिक प्रशिक्षण देण्यात येते.

महाराष्ट्र पशू व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ

महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र पशू व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ स्थापन करण्याचा निर्णय घेतला. १ एप्रिल, २००० पासून नागपूर (सेमीनरी हिल्स, नागपूर-४४०००६) येथे विधी मंडळातील प्रस्ताव क्र. ७ अन्वये विद्यापीठ स्थापनेस सभागृहाने मान्यता दिली. दिनांक ३/१२/२००० रोजी सदर विद्यापीठाचे औपचारिक उद्घाटन करण्यात आले. सदर विद्यापीठाची स्थापना शासनाच्या १९९८ च्या कायद्यान्वये (एम.ए.एच. XVII १९९८) दिनांक ३ डिसेंबर, २००० साली नागपूर येथे झाली. सदर विद्यापीठाची स्थापना राज्यातील ४ कृषी विद्यापीठातील समावेश असलेल्या ५ पशूवैद्यक महाविद्यालय, १ पदव्युत्तर पशुविज्ञान व पशूवैद्यकीय महाविद्यालय तसेच दुग्ध तंत्रज्ञान महाविद्यालय या महाविद्यालयांच्या प्रत्यावर्तनाने करण्यात आली. दुग्ध तंत्रज्ञान व मत्स्यविज्ञान क्षेत्रात कौशल्यपूर्ण मनुष्यबळाची निकड लक्षात घेऊन विद्यापीठाने सन २००६ साली नागपूर येथे तसेच २००८ साली उदगीर येथे एक मत्स्यविज्ञान महाविद्यालय व एका दुग्ध तंत्रज्ञान महाविद्यालयाची स्थापना केली आहे. ह्या विद्यापीठाद्वारे पशूवैद्यक व पशूविज्ञान विद्याशाखा (बी.व्ही.एस.सी. अँड ए.एच.), दुग्धतंत्रज्ञान विद्याशाखा (बी.टेक) व मत्स्यविज्ञानशाखा (बी.एफ.सी.) हे पदवीपूर्व शिक्षण अभ्यासक्रम व पशूवैद्यक व पशुविज्ञान व विद्या शाखा (एम.व्ही.एस.सी.) हा पदव्युत्तर तसेच आचार्य पदवीचे (पी.एच.डी.) हे अभ्यासक्रम राबावले जातात. सदर अभ्यासक्रम हा भारतीय पुवैद्यक परिषदेच्या किमान मापदंडावर आधारित असून तो परिषदेच्या मानकानुसार वेळोवेळी अद्ययावत केला जातो.

महाराष्ट्र राज्य पशुवैद्यक परिषद

१ ऑगस्ट, १९९७ पासून महाराष्ट्र राज्यामध्ये भारतीय पशुवैद्यक परिषद कायदा १९८४ अंमलात आणण्यात आला. सदर परिषद ही राज्यस्तरीय स्वायत्त संस्था भारतीय पशुवैद्यक परिषद कायद्यातर्गत स्थापन करण्यात आलेली आहे. या परिषदेची कार्यवाही दिनांक २६/०६/१९९८ पासून पुणे येथे सुरु झाली. शासन निर्णय क्र. एमएसआयडीसी-१०९९/२१३३७/सीआर-७४/९९/एडीएफ-३ दिनांक ३१/३/२००१ अन्वये महाराष्ट्र राज्य पशुवैद्यक परिषद नागपूर येथे स्तलांतरित झाली आहे. या परिषदेमार्फत राज्यातील पशुवैद्यक पदवीधारकांचे नोंदणीचे काम केले जाते. भारतीय पशुवैद्यक परिषद कायदा १९८४ मधील विविध कलमातील तरतुदींचे व त्या अंतर्गत तयार केलेल्या नियमांची अंमलबजावणी व त्यावर नियंत्रण महाराष्ट्र राज्य पशुवैद्यक परिषदेमार्फत केले जाते. महाराष्ट्र राज्य पशुवैद्यक परिषदेच्या संकेतस्थळाद्वारे (Website: www.msvc.maharashtra.gov.in) नविन नोंदणी, नोंदणी नुतनीकरण, तात्पुरते प्रमाणपत्र, नाहरकत प्रमाणपत्र, दुय्यम प्रमाणपत्र व शैक्षणिक अर्हता वाढ करणे इ. कामे केली जातात. पशुधना-संबंधीचे नियम व अटी, त्यांचे सुव्यवस्थापन, राज्यातील पशुवैद्यक महाविद्यालयांमधील शैक्षणिक व तत्सम बाबींवर सदर परिषद नियंत्रण ठेवण्याचे काम करते. तक्ता क्र. १ ते ४ मध्ये वित्तीय आवश्यकता व विविध प्रशिक्षण कार्यक्रमातील प्रशिक्षणार्थींची संख्या यांची माहिती देण्यात आली आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : ८ - प्रशासन, अन्वेषण व सांख्यिकी

आयुक्तालय, पशुसंवर्धन विभागामार्फत राबविल्या जाणाऱ्या विविध विकास योजनांची नियोजनाच्या दृष्टीने उपलब्ध साधनसामग्री व सध्याची उत्पादन क्षमता या संबंधीची माहितीची आवश्यकता असते. त्याचप्रमाणे राबविल्या जाणाऱ्या विविध विकास योजनांपासून साध्य केलेल्या प्रगतीची आवश्यक आकडेवारी संकलीत करून त्याचे मूल्यमापन करणे जरूरीचे आहे. यामधून आगामी नियोजनासाठी आधारभूत माहिती मिळते. सांख्यिकी विभागात खालील तीन उपविभागांचा समावेश आहे.

१. सांख्यिकी कक्ष
२. एकात्मिक पाहणी योजना
३. पशुगणना

१. सांख्यिकी कक्ष :

या कक्षामार्फत कार्यक्रम अंदाजपत्रक, वार्षिक प्रशासन अहवाल, आदिवासी विकास विभाग अंदाजपत्रक व वार्षिक प्रशासन अहवाल, महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी दरवर्षी प्रकाशित करणेसाठी माहिती पुरविणे. मान्यताप्राप्त कत्तलखान्यात कत्तल केलेल्या जनावरांचा त्रैमासिक अहवाल, पशुसंवर्धन सांख्यिकी पुस्तिका इ. कार्य केले जाते.

२. एकात्मिक पाहणी योजना :

महाराष्ट्र शासनाच्या पशुसंवर्धन विभागात सन १९७० पासून एकात्मिक पाहणी योजना केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार कार्यान्वित आहे. योजनेचा मुख्य उद्देश राज्यातील एकूण दूध, अंडी, मांस व लोकर या प्रमुख पशुजन्य पदार्थांच्या उत्पादनाची अंदाजित आकडेवारी तयार करणे व पशुपक्षी पालन आणि जोपासना पध्दतीचा अभ्यास करणे. या योजनेचे १९८४ पासून बळकटीकरण करण्यात आले असून ही योजना केंद्र पुरस्कृत योजनांतर्गत योजना म्हणून ५० टक्के केंद्र हिस्सा अनुदानाद्वारे राबविण्यात येते. या योजनेद्वारे विश्वसनीय सांख्यिकी माहिती गोळा करण्याचे काम संपूर्ण राज्यात राबविले जाते. या पाहणीसाठी श्री स्टेज स्ट्रॅटिफाइड रॅण्डम सॅम्पलींग डिझाईन या सांख्यिकीय पद्धतीचा वापर केला जातो. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनेनुसार बृहन्मुंबई वगळून संपूर्ण राज्यातील एकूण गावांच्या १५ टक्के गावांची सर्वेक्षणासाठी निवड केली जाते. सांख्यिकीय माहिती गोळा करण्याचे काम वर्षातील उन्हाळा, पावसाळा व हिवाळा या तीन ऋतू मध्ये केले जाते.

३. पशुगणना :

केंद्र शासनाच्या १०० टक्के केंद्र पुरस्कृत योजनेखाली या कक्षामार्फत दर पाच वर्षांनी पशुगणना करण्यात येते. २० वी पशुगणना २०१९ चा अहवाल (All India Report) डिसेंबर २०१९ मध्ये केंद्र शासनामार्फत करण्यात आलेला आहे. यामध्ये राज्यनिहाय पशुधन व कुक्कुट / कुक्कुटादी आकडेवारीचा समावेश करण्यात आलेला आहे. तसेच गुरे, म्हशी, शेळी, मेंढ्या व डुकरे यांची जिल्हा व गावनिहाय माहिती <https://dahd.nic.in> या वेबसाईटवर उपलब्ध आहे. केंद्र शासनाच्या सूचनेनुसार राज्यात २० वी पशुगणना १ ऑक्टोबर, २०१८ पासून सुरु झाली असून प्रथमच ह्या पशुगणनेची माहिती Tab द्वारे भरण्यात आली आहे. यामध्ये पशुधन व कुक्कुटादी पक्ष्यांच्या जातीनिहाय माहितीचा समावेश असून याव्यतिरिक्त पशुपालन, कुक्कुटपालन व मत्स्यव्यवसायाशी निगडित असणाऱ्या लोकांची सामाजिक व आर्थिक परिस्थिती संदर्भात माहिती संकलित करण्यात आली आहे. २० व्या पशुगणनेचे क्षेत्रिय काम पूर्ण झाले असून माहिती अंतिम करण्याचे काम प्रगती पथावर आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : ९ - इतर अशासकीय संस्थांना मदत

या कार्यक्रमाखाली महाराष्ट्र मेष विकास महामंडळ यांना त्यांच्याकडील मेष पैदास प्रक्षेत्राचे सुधारणा व आधुनिकीकरण करणेसाठी भाग भांडवली अनुदान देण्यात येते.

कार्यक्रम क्रमांक : १० - पशुसंवर्धन सहकारी संस्थांना मदत

राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम पुरस्कृत कुक्कुटपालन सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य

कुक्कुट पालन -

महाराष्ट्र राज्यात सन १९८५-८६ पासून सहकारी तत्वावर राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम -८६ नवी दिल्ली यांचे अर्थसहाय्याने कुक्कुटपालन सहकारी संस्था स्थापन करण्याबाबतची योजना कार्यान्वित झाली. या योजनेतर्गत सहकारी क्षेत्रात राज्यातील अंडी उत्पादनाचे प्रमाण वाढविणे व शेतीस पूरक व्यवसायास चालना देणे ही प्रमुख धोरणे आहेत. प्रचलित धोरणानुसार फक्त अंडी उत्पादन करणा-या पक्ष्यांच्या सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य उपलब्ध करून दिले जाते. ज्याठिकाणी उत्पादित अंड्यास बाजारपेठ, पिलांचा पुरवठा, पक्षी तंत्रशुद्ध पद्धतीने पाळण्याचे कसब व दरमहा नफा -तोटा पत्रकांवर लक्ष ठेवून निश्चित कार्यक्रम आखून त्याप्रमाणे कुक्कुट पालन सहकारी संस्था चालविण्याची क्षमता आहे. त्या संस्थाबाबत विचार होतो.

सन १९८५-८६ ते १९९६-९७ या काळात एकूण ७३ सहकारी कुक्कुट पालन संस्थांच्या प्रकल्पास शासनाने मंजुरी दिली. त्यापैकी १६ उत्पादनात, २९ बंद व २५ अवसायनात गेलेल्या आहेत. तसेच ३ संस्था कर्जमुक्त झालेल्या आहेत. त्यातील ३० प्रकल्प म्हणजे ३०,००० (अंड्यावरील) पक्ष्यांचे आहेत. ३६ प्रकल्प ६०,००० (अंड्यावरील) पक्ष्यांचे आहेत व ४ प्रकल्प २०,००० (अंड्यावरील) पक्ष्यांचे होते. त्यांच्या अर्थसहाय्याचे प्रमाण पुढीलप्रमाणे आहे.

तक्ता क्र. एक

	भाग भांडवल टक्के	कर्ज टक्के	संस्थेचे भागभांडवल टक्के	एकूण टक्के
अ. जुना आकृतिबंध २३ संस्था (प्रकल्प किंमत रु. ४७.०० व ५०.०० लाख)	१५	८०	५	१००
ब. नवीन आकृतिबंध १३ संस्था (प्रकल्प किंमत रु. ७९.५० लाख)	३५	६०	५	१००
क. नवीन आकृतिबंध २९ संस्था (प्रकल्प किंमत रु. ९०.०० लाख)	४५	५०	५	१००
ड. नवीन आकृतिबंध ५ संस्था (प्रकल्प किंमत रु. ५८ लाखाचे ४ व ६० लाखाचे १)	४५	५०	५	१००

तक्ता क्र. दोन

(रुपये लाखात)

संस्था	भागभांडवल	कर्ज	अनुदान	एकूण
७३	२००५.०६	३१८०.१३	१०७.२२	५२९२.४१

कार्यक्रम क्रमांक : ११ - पशुवैद्यकीय संशोधन

पशुरोग अन्वेषण विभाग पुणे येथे कार्यान्वित अखिल भारतीय समन्वित लाळ खुरकूत संशोधन प्रकल्पाची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत :

- (१) लाळ खुरकूत रोगाच्या प्रादुर्भावासंबंधी माहिती संकलित करणे.
- (२) सदर संकलित माहिती रोगनियंत्रण, निवारणाच्या दृष्टीने आधारभूत ठरते व त्यामुळे रोगासंबंधीचे नियोजनात्मक नियंत्रण करणे शक्य होते.
- (३) विविध ठिकाणाच्या लाळ्या-खुरकूत रोग प्रादुर्भावाच्या ठिकाणी भेटी देऊन विषाणूजन्य परिक्षणासाठी उतीनमुने गोळा करणे.
- (४) उतीनमुन्यांचे परिक्षणांती कोणत्या विषाणू प्रकाराने रोग प्रादुर्भाव झाला आहे, यांच्या चाचण्या घेणे.
- (५) रोग प्रादुर्भावांत विषाणू गट ओळखून वेगळा करणे.

या प्रकल्पांतर्गत दोन विभाग आहेत : - (१) संसर्गशास्त्र गट (एपीडेमीयोलॉजीकल युनिट) (२) विषाणूशास्त्र गट (व्हायरॉलॉजीकल युनिट)

१. संसर्गशास्त्र गट : (एपीडेमीयोलॉजीकल युनिट)

लाळ खुरकूत रोगनियंत्रणाचे नियोजनासाठी लागणारी माहिती गोळा करणे, रोगप्रादुर्भावात रोगग्रस्त भागास, गावास, जनावरांचे बाजार इ. ठिकाणी भेटी देणे, माहितीचे संकलन करणे, उतीनमुने गोळा करणे, क्षेत्रिय पशुवैद्यकांना उतीनमुने रोग अन्वेषण विभाग पुणे, येथे पाठविण्यासाठी कुप्या पुरविणे ही कामे करते. या माहितीमुळे व प्रयोगशाळेतील चाचण्यांच्या निष्कर्षानुसार एखाद्या भागात लाळ्या खुरकूत रोगाच्या करावयाच्या लसीकरणेची माहिती दिली जाते व भविष्यात रोग होऊ नये म्हणून लाळ्या-खुरकूत रोगाच्या कोणत्या प्रकारचे लसीकरण करावे याची माहिती दिली जाते.

२. विषाणूशास्त्र गट : (व्हायरॉलॉजीकल युनिट)

लाळ खुरकूत रोगास कारणीभूत विषाणूंचा अभ्यास व वर्गीकरण करणे, गोळा केलेल्या उती नमुन्यांवर कॉम्पलीमेंट फिक्सेशन टेस्ट किंवा अत्याधुनिक एलायसा टेस्टच्या आधारे प्रक्रिया करून लाळ खुरकूत रोगाच्या विषाणूंचा ए, ओ, सी, एशिया-इ. प्रकार शोधून काढणे. कार्यभाराचा तपशील तक्ता १ मध्ये दर्शविला आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : १२ - महिलांचा आर्थिक विकास व सक्षमीकरण

पशुसंवर्धन विभागामार्फत लाभार्थींसाठी वैयक्तिक लाभाच्या योजना राबविण्यात येतात. विशेष घटक योजना, आदिवासी क्षेत्राबाहेरील योजनांतर्गत वैयक्तिक लाभाच्या योजना राबविल्या जातात. महिलाविषयक धोरणानुसार महिलांचा आर्थिक विकास व सक्षमीकरण या योजनेत वरील योजना राबविताना ३० % महिलांचा समावेश करून घेण्यात येतो.

या योजनांमध्ये खालील बाबींचा समावेश होतो.

(१) संकरित कालवडी/म्हशीच्या सुधारित जातीच्या पारड्यांची जोपासना करण्यासाठी अर्थसहाय्य (२) तलंगा वाटप

(३) दुभत्या जनावरांच्या गटांचा पुरवठा करणे (४) दुभत्या जनावरांना खाद्य अनुदान

(५) अनुसूचित जातीच्या कुटुंबांना शेळ्यांचे गट वाटप.

महिला लाभार्थींच्या उपरोक्त पाच बाबीमधील प्रकरणे मंजुरीनंतर व अनुदान उपलब्धतेनुसार विहित कालावधीत दुधाळ जनावरे/शेळ्यांचे गट पुरवठा, तलंगाचे गट वाटप केले जातात. शासनाच्या या धोरणानुसार सन २००२-०३ या आर्थिक वर्षापासून महिलांना केंद्रीभूत मानून नियोजन करण्याचे खात्याने ठरविले आहे. कार्यभाराचा तपशील तक्ता क्र. १ मध्ये दर्शविला आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : १३ - विविध योजना

अ) राष्ट्रीय कृषि विकास योजना :

११ व्या पंचवार्षिक योजनेत दुध वाढीचा वार्षिक दर ४ टक्के, अंडी उत्पादन व मांस उत्पादन वाढीचा वार्षिक विकास दर ६ टक्के गाठण्याकरीता राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेअंतर्गत पशुसंवर्धन विभागाच्या ३२ योजना राबविण्यात आलेल्या आहेत. योजनांमध्ये महाराष्ट्र पशू व मत्स्यविज्ञान विद्यापीठ, नागपूर यांच्या १६ योजनांचा समावेश आहे. १२ व्या पंचवार्षिक योजना कालावधीमध्येही राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेची अंमलबजावणी सुरु आहे. सन २००८-०९ ते २०१९-२० अद्याप पशुसंवर्धन विभागाच्या ६३ योजना मंजूर झाल्या आहेत. तसेच सन २००८-०९ पासून शेतक-यांच्या दारात कृत्रिम रेतनाच्या सेवा पुरविणे ह्या योजनेची अंमलबजावणी सुरु आहे. सन २००८-०९ ते ऑक्टोबर, २०२० कालावधीत एकूण ६३ योजनांसाठी रु. ४२९.७० कोटी मंजूर निधी प्राप्त झालेला आहे व रु. ४२९. ५८ कोटी निधीचा विनयिोग करण्यात आलेला आहे. परिशिष्ट २ मध्ये राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेअंतर्गत जिल्हानिहाय कृत्रिम रेतनाचे उद्दिष्ट दर्शविले आहे.

ब) दुधाळ जनावरांचे गट वाटप :

राज्याच्या दूध उत्पादनामध्ये वाढ करण्याबरोबरच ग्रामीण भागातील शेतकरी व पशुपालकांना अर्थार्जनाचे व स्वयंरोजगाराचे साधन उपलब्ध करून देण्यासाठी लाभार्थींना एकूण ६/४/२ संकरित गाई ६/४/२ दुधाळ म्हशींचे गट वाटप करण्यात येणार आहेत. सर्वसाधारण प्रवर्गातील लाभार्थींना गट किमतीच्या ५० टक्के अनुदान आणि अनुसूचित जाती व जमातीच्या लाभार्थींना प्रकल्प खर्चाच्या ७५ टक्के अनुदान देण्यात येणार आहे. सर्वसाधारण प्रवर्गातील व अनुसूचित जाती व जमातीच्या लाभार्थींना अनुक्रमे १० टक्के व ५ टक्के एवढा निधी स्वतः उभारणे व उर्वरित रक्कम अनुक्रमे ४० टक्के व २० टक्के बँकेकडून कर्जरूपाने उपलब्ध करून घ्यावयाची आहे.

क) अंशतः ठाणबद्ध पद्धतीने शेळी पालनाद्वारे शेतक-यांना पूरक उत्पन्न मिळवून देणे :

अंशतः ठाणबद्ध पद्धतीने शेळी पालनाद्वारे राज्याच्या मांस व मांसजन्य पदार्थांच्या उत्पादनामध्ये वाढ करण्याबरोबरच ग्रामीण भागातील शेतकरी व पशुपालकांना अर्थार्जनाचे व स्वयंरोजगाराचे पूरक साधन उपलब्ध करून देणे हे या योजनेचे उद्दिष्ट आहे. या योजने अंतर्गत १० शेळ्या व १ बोकड यांचे गट वाटप करण्यात येणार आहे. सर्वसाधारण प्रवर्गातील लाभार्थींना गट किमतीच्या ५० टक्के अनुदान आणि अनुसूचित जाती व जमातीच्या लाभार्थींना प्रकल्प खर्चाच्या ७५ टक्के अनुदान देण्यात येणार आहे. सर्वसाधारण प्रवर्गातील व अनुसूचित जाती व जमातीच्या लाभार्थींना अनुक्रमे १० टक्के व ५ टक्के एवढा निधी स्वतः उभारणे व उर्वरित रक्कम अनुक्रमे ४० टक्के व २० टक्के बँकेकडून कर्जरूपाने उपलब्ध करून घ्यावयाची आहे. या योजने अंतर्गत पश्चिम महाराष्ट्र, खानदेश आणि मराठवाडा विभागातील जिल्ह्यांमध्ये उस्मानाबादी व संगमनेरी या जाती तर कोकण व विदर्भ विभागातील जिल्ह्यांमध्ये स्थानिक हवामानामध्ये तग धरणाऱ्या शेळ्या व बोकड यांचे गट वाटप करण्यात येणार आहे.

ड) कामधेनू दत्तक ग्राम योजना :

राज्यातील गाई व म्हशींचे दूध उत्पादनामध्ये लक्षणीय वाढ व्हावी यासाठी कामधेनू दत्तक ग्राम ही जिल्हास्तरीय योजना राबविण्याचे शासनाने निश्चित केले आहे. सदर योजने अंतर्गत पशुवैद्यकीय संस्थांचे कार्यक्षेत्रातील प्रत्येकी एक गाव दत्तक घेण्यात येणार असून सदर गावामध्ये योजनाबद्धरित्या पशुसंवर्धनविषयक कार्यमोहिमा हाती घेण्यात येणार आहेत. सदर योजने अंतर्गत विभागाचे सर्व कार्य, उदा. जंतनाशके पाजणे, गोचीड-गोमाशा निर्मूलन, वंध्यत्व निवारण, लसीकरण इ. कामे निवडलेल्या दत्तक गावांमध्ये एकत्रितरित्या राबवावयाचे असल्याने त्याचा योग्य तो परिणाम दिसून आल्याशिवाय राहणार नाही असे सदर योजना राबविण्यामागील मुख्य सूत्र आहे. सदर योजना राबविण्याकरिता दिनांकनिहाय कृती आराखडा सर्व संस्थांना देण्यात येणार आहे. योजनेचे दूधवाढीचे उद्दिष्ट लक्षात घेता योजना सुरु करतेवेळी शेतक-यांकडील दुधाळ जनावरनिहाय दूध उत्पादनाची आकडेवारी घेण्यात येऊन योजनेचा सहा महिन्याचा कालावधी संपल्यानंतर पुन्हा दूधवाढीसंबंधी सर्व आकडेवारी घेण्यात येऊन नेमकी फलनिष्पत्ती काय झाली याचा आढावा घेण्यात येतो.

इ) १००० मांसल कुक्कुट पक्षी संगोपनाद्वारे कुक्कुट पालन व्यवसाय सुरु करणे :

राज्यात कुक्कुट मांस उत्पादनास मोठा वाव आहे. १२ व्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये १००० मांसल कुक्कुट पक्षी संगोपनाद्वारे कुक्कुट पालन व्यवसाय सुरु करणे ही योजना राबविण्यात येणार आहे. यामध्ये कुक्कुट पालन व्यवसाय करण्यासाठी कुक्कुट पक्षी गृह, उपकरणे व इतर बाबींकरिता खुल्या प्रवर्गातील लाभार्थींना ५०% अनुदान (रु. १,१२,५००/- मर्यादेत) व अनुसूचित जाती/जमाती प्रवर्गातील लाभार्थींना ७५% अनुदान (रु. १,६८,७५०/- मर्यादेत) देण्यात येणार आहेत.

फ) महाराष्ट्र राज्य कृषी व्यवसाय ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्प (स्मार्ट)

अल्पभूधारक बाणि अल्पभूधारक शेतकरी आणि कृषि उद्योजकावर लक्ष केंद्रीत करणे आणि समावेशक आणि स्पर्धात्मक मूल्य साखळ्यांच्या विकासास पाठिंबा देण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य कृषी व्यवसाय ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्प (स्मार्ट) हा प्रकल्प प्रस्तावित आहे. तांत्रिक सेवा आणि जोखीम व्यवस्थापन क्षमतांमध्ये पूरक गुंतवणूक असलेले उत्पादक आणि उद्योगासाठी नवीन आणि संघटित बाजारपेठांमध्ये प्रवेश वाढवून साध्य केले जाईल. हा प्रकल्प चालू असलेल्या बाजारपेठेस बळकटी देण्यास मदत करेल, उत्पादन, प्रक्रिया आणि मूल्यवर्धित पिकांचे व्यावसायिकरण आणि पशुधन उत्पादनांमध्ये विस्तारित खाजगी क्षेत्राची भूमिका याद्वारे बाजारपेठ प्रवेश वाढविण्यास आणि उद्योजक विकासास समर्थन देईल. कॅम्पिटी किंमतीतील चढउतार आणि कृषि क्षेत्राच्यासंकटाला उत्तर देण्यासाठी राज्याची क्षमता वाढविणे यासहजोखीम कमी करण्याच्या उपाय योजनांना बळकटी देण्यासाठी या प्रकल्पात मदत होईल. बाजारपेठा आणि उत्पादनांच्या ट्रेडविषयी वेळेवर माहिती मिळविणे व उत्पादकांना वित्तपुरवठा व हेजिंग साधनांमध्ये प्रवेश वाढविणे. पशुसंवर्धन विभाग खालीलप्रमाणे कार्यक्रम प्रस्तावित आहे.

पशुधन :

१. एफएओला टीए सहाय्य
२. एनआरसी सारख्या संशोधन संस्थांकडून टीए सहाय्य
३. जीएचए वर पशुसंवर्धन कर्मचा-यांना प्रशिक्षण
४. पशुसंवर्धन व पीएमसी च्या कर्मचा-यांना एनआरसी मार्फत प्रशिक्षण
५. अन्वेषण व अन्न सुरक्षा विषयक हस्तक्षेप, सल्लागार सेवा

मूल्य साखळी विकास :

- अ) १. शेळीपालकांकरिता तांत्रिक बाजार भेटी/दौरे
२. शेळी/मेंढी पालन शाळांसाठी टीओटी
३. परसाकडील कुक्कुट पालन शाळांकरिता टीओटी
४. शेळी/मेंढी करिता एफएफएस
५. परसाकडील कुक्कुट पालनाकरिता एफएफएस
६. शेळीपालकांकरिता राज्यांतर्गत प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक दौरे
७. कुक्कुट पालकांकरिता राज्यांतर्गत प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक दौरे
८. शेळीपालकांकरिता राज्याबाहेर प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक दौरे
९. कुक्कुट पालकांकरिता राज्याबाहेर प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक दौरे

ब) व्यावसायिक लक्ष्याकरिता प्रजनन कार्यक्रम

ग) केंद्र पुरस्कृत राष्ट्रीय पशुधन अभियान :

केंद्र शासनाने १२ व्या पंचवार्षिक योजने अंतर्गत विविध केंद्र पुरस्कृत योजना एकत्रित करून राष्ट्रीय पशुधन अभियान या नवीन योजनेस प्रशासकीय मंजूरी प्रदान केलेली आहे.

या अंतर्गत खालीलप्रमाणे ४ उप अभियानांचा समावेश केलेला आहे.

- १) पशुधन विकास अभियान
- २) पूर्वोत्तर विभागातील वराह विकास उप अभियान
- ३) पशुखाद्य व वैरण विकास उप अभियान
- ४) कौशल्य विकास, तंत्रज्ञान हस्तांतरण विस्तार उप अभियान.

शासनाने या अभियाना अंतर्गत राज्यस्तरीय कार्यकारी समिती व जिल्हा पशुधन अभियान समितीचे गठन केलेले आहे. या अभियानाच्या अनुषंगाने शासनाने दि. २०/१०/२०१४ रोजी शासन निर्णयाद्वारे अभियानाची उद्दिष्टे, कार्यपद्धती व मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत.

घ) राष्ट्रीय गोकुळ अभियान :

केंद्र शासनाने नव्याने ही योजना कार्यान्वित केली असून या अंतर्गत देशी जातींच्या जनावरांचे घटते प्रमाण रोखणे, देशी जातींमधील अनुवंशिक सुधारणा करणे व जनावरांची उत्पादकता वाढविणे, तसेच उत्कृष्ट देशी जनावरांची संख्या वाढविणे आणि उत्कृष्ट देशी वळूंचा नैसर्गिक पैदाशीकरिता पुरवठा करणे ही उद्दिष्टे समाविष्ट करण्यात आलेली आहेत. ही योजना महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला यांचेमार्फत राबविण्यात येणार आहे.

च) राष्ट्रीय कृत्रिम रेतन कार्यक्रम :

केंद्र पुरस्कृत राष्ट्रीय कृत्रिम रेतन कार्यक्रम राष्ट्रीय गोकुळ मिशन या योजने अंतर्गत राबविण्यात येत आहे. सदर कार्यक्रमाचा मुख्य उद्देश देशी गायी व देशी म्हशींमध्ये उच्चवंशावळीच्या रेतमात्राद्वारे कृत्रिम रेतन करून पशुधनाची उत्पादकता वाढविणे व पर्यायाने शेतक-यांना आर्थिकदृष्ट्या सक्षम करण्यास हातभार लावणे हा आहे. सदर कार्यक्रम राज्यातील ५०% पेक्षा कमी कृत्रिम रेतन असलेल्या जिल्ह्यांमध्ये दिनांक ०१.०८.२०२० ते ३१.०५.२०२१ या कालावधीमध्ये महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला या कार्यालयामार्फत राबविण्यात येत आहे.

छ) पशुधन विमा योजना :

पशुधन विमा ही केंद्र पुरस्कृत योजना महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळामार्फत राज्यात २००६-०७ पासून राबविण्यात येत आहे. या योजनेचा प्रमुख उद्देश पशुधारकाकडे उपलब्ध असलेल्या जनावराचा नैसर्गिक आपत्ती, अपघात अथवा रोगामुळे आकस्मिक मृत्यू झाल्यास होणाऱ्या नुकसानापासून संरक्षण देणे हा आहे. सुरुवातीला ही योजना सहा जिल्ह्याकरिता राबविण्यात आली होती आणि सन २०१०-११ मध्ये १८ जिल्ह्यासाठी विस्तारित करण्यात आली. सन २०१४-१५ पासून सदर योजना राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत राज्यातील संपूर्ण जिल्ह्यांमध्ये राबविण्यात येत आहे.

ज) राष्ट्रीय गुरे पैदास प्रकल्प :

सन २०१४-१५ पासून राष्ट्रीय गुरे पैदास व दुग्धविकास कार्यक्रम नव्याने सुरू करणेत आला आहे. सदर योजनेकरिता केंद्र शासनाने महाराष्ट्रासाठी सन २०१४-१५ ते २०१६-१७ अखेर एकूण रु. ५४.३८ कोटी निधी मंजूर केला आहे. राष्ट्रीय गुरे व म्हैस पैदास प्रकल्प हा १०० टक्के केंद्र पुरस्कृत कार्यक्रम असून तो पशू प्रजनन सेवेचे बळकटीकरण व विस्तारीकरण, देशी जातीचे संवर्धन तसेच ग्रामीण युवकासाठी स्वयंरोजगार निर्मितीकरिता महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला यांचेमार्फत राबविण्यात येत आहे.

झ) राष्ट्रीय पशू उत्पादकता अभियान : सन २०१७-१८ पासून सदर अभियानांतर्गत केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार खालीलप्रमाणे प्रमुख प्रकल्प राबविण्याचे निश्चित करण्यात आले.

१. **राष्ट्रीय पशू उत्पादकता अभियान अंतर्गत पशुसंजीवनी** : या योजनेअंतर्गत राज्यातील गायी/म्हशींना टॅगींग करणे तसेच सर्व जनावरांकरिता आरोग्यपत्रिका (नकुल स्वास्थ्य पत्र) पुरविणे तसेच सर्व जनावरांचा डाटा नॅशनल डाटाबेसवर अपलोड करणे प्रस्तावित आहे.
२. **राष्ट्रीय पशू उत्पादकता अभियान अंतर्गत आधुनिक प्रजनन तंत्रज्ञान** : या योजनेचा उद्देश उच्च वंशावळीच्या व रोगमुक्त गायी/म्हशींची उपलब्धता वाढविणे असून यामध्ये इन व्हिट्रो फर्टिलायझेशन/मल्टीपल ओहुलेशन इन भ्रूण प्रत्यारोपण या बाबींचा समावेश केलेला आहे.
३. **राष्ट्रीय पशू उत्पादकता अभियान अंतर्गत ई-पशुहाट/नकुल प्रजनन बाजार** : या योजनेचा उद्देश देशातील पशू प्रजनन करणाऱ्या संस्था व पशुपालन करणारे शेतकरी यांच्या मध्ये ई-मार्केट द्वारे जनावरांचे खरेदी विक्रीचे व्यवहारास प्रोत्साहन देणे प्रस्तावित आहे.
४. **राष्ट्रीय पशू उत्पादकता अभियान अंतर्गत देशी जनावरांची राष्ट्रीय जनुकीय केंद्र स्थापन करणे** : या योजनेअंतर्गत देशातील शुद्ध देशी गोवंश/म्हेशवंशाचे जतन व संवर्धन करण्यासाठी राष्ट्रीय पशू जनुकीय केंद्र स्थापन करणे प्रस्तावित आहे.
५. **सर्वसमावेशक अनुवंशिक सुधारणा कार्यक्रम** : राज्यातील गायी म्हशींची उत्पादन क्षमता वाढविण्यासाठी शासनाने सर्वसमावेशक अनुवंशिक सुधारणा कार्यक्रम ही योजना सन २०१३-२०१४ पासून राबविण्यास मंजूरी प्रदान केलेली आहे. नोंदणीकृत गायी म्हशींना अतिउच्च वंशावळीच्या वळुंच्या गोठीत रेतमात्रांद्वारे कृत्रिम रेतन करण्यात येत आहे. अशाप्रकारे या उच्च दर्जाच्या गायी म्हशींपासून उच्च वंशावळीची संकरीत व देशी वासरे निर्माण करून याद्वारे पीढी दरपीढी अनुवंशिक सुधारणा करण्याचे प्रयत्न चालू आहे. आजतागायत माहे ऑक्टोबर, २०२० अखेर सदर योजनेअंतर्गत नोंदणी केलेल्या गाई/म्हशींपासून कृत्रिम रेतना द्वारे निर्माण झालेल्या २६१८ मादी वासरांपोटी प्रति वासरु रु. ५०००/- याप्रमाणे एकूण रु. १३०. ९० लक्ष निधी प्रोत्सहनपर अनुदान म्हणून योजनेमध्ये सहभागी झालेल्या पशुपालकांना वितरीत करण्यात आलेला आहे.

ट) राष्ट्रीय पशुरोग नियंत्रण कार्यक्रम :-

केंद्र शासनाने सप्टेंबर २०१९ मध्ये राष्ट्रीय पशुरोग नियंत्रण कार्यक्रम ही योजना संपूर्ण देशात मिशन तत्त्वावर राबविण्याच्या महत्वाकांक्षी योजनेस मंजूरी प्रदान केली असून सदरची योजना वर्ष २०१९-२० पासून पुढील १० वर्षांच्या कालावधीकरिता राबविण्याचे लक्षांकित असून सन २०२४-२५ पर्यंत लाळखुरकुत आणि ब्रुसेल्ला या दोन्ही रोगांच्या प्रादुर्भावावर प्रतिबंधात्मक लसीकरणद्वारे प्रभावी नियंत्रण साध्य करणे आणि सन २०२९-३० पर्यंत या दोन्ही रोगांचे उच्चाटन साध्य करणे असे उद्दिष्ट्य निर्धारित करण्यात आले आहे.

ठ) मुख्यमंत्री पशुस्वास्थ्य योजना :-

राज्यातील पशुधनास कृत्रिम रेतन, औषधोपचार, लसीकरण, शस्त्रक्रिया, वंध्यत्व तपासणी, गर्भधारणा तपासणी इत्यादि प्रकारच्या पशुआरोग्य सेवा पशुवैद्यकीय संस्थामार्फत नियमितपणे पुरविल्या जातात. तथापि पशुधन आजारी पडल्यास सदर पशुधनास नजीकच्या पशुवैद्यकीय दवाखान्यात घेऊन जावे लागते. बहुतांश पशुपालकांना हा आर्थिक भार परवडणारा नसतो, त्यामुळे पशुवैद्यकीय सेवेअभावी पशुधनाचा मृत्यू होवून पशुपालकांचे आर्थिक नुकसान होते. राज्यातील पशुधनाची क्षमता वाढविण्यासाठी त्यांचे आरोग्य उत्तम असणे गरजेचे आहे व त्याकरिता उत्कृष्ट दर्जाच्या पशुवैद्यकीय सेवा उपलब्ध करून देणे गरजेचे आहे. यासाठी राज्यातील दुर्गम, डोंगराळ, आदिवासी बहुल भागामध्ये तसेच ज्या भागामध्ये पशुधनाच्या तुलनेत पशुवैद्यकीय दवाखान्यांची संख्या कमी आहे, तसेच दळणवळणाच्या सोयी अपुऱ्या आहेत अशा तालुक्यांमध्ये पशुरुग्णांना पशुवैद्यकीय सेवा पशुपालकांच्या दारापर्यंत पोचविण्यासाठी "मुख्यमंत्री पशुस्वास्थ्य योजने अंतर्गत"फिरते पशुचिकित्सा पथक स्थापन करण्याचा निर्णय शासनाने घेतलेला आहे. सदर योजने अंतर्गत प्रथम टप्प्यात ८१ वाहने कार्यान्वित करणे प्रस्तावित आहे. सन २०२०-२१ मध्ये प्राप्त आर्थिक तरतुदीच्या अधिन राहून फिरते पशुचिकित्सा पथकांकरिता ७३ वाहनांची खरेदी करण्यात आलेली आहे. योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी मध्यवर्ती कॉल सेंटरची उभारणी करण्यात येत आहे. नजीकच्या काळात ७३ फिरते पशुचिकित्सा पथक कार्यान्वित होतील.

ड) गोवर्धन गोवंश सेवा केंद्र योजना :

राज्यात गोवंशीय प्राण्यांच्या कत्तलीवर दि.४ मार्च, २०१५ पासून महाराष्ट्र प्राणी रक्षण (सुधारणा) अधिनियम, १९९५ कायदानुसार प्रतिबंध करण्यात आलेला आहे. त्यामुळे शेतकामासाठी, ओझी वाहण्यासाठी व पैदाशीसाठी उपयुक्त नसलेले गोवंशीय बैल व वळू यांच्या कत्तलीवर बंदी घालण्यात आलेली आहे. तसेच गाय, बैल, वळू यांच्या कत्तलीसाठी परराज्यात करावयाची वाहतूक व तदनुषंगिक खरेदी /विक्री करण्यास देखील प्रतिबंध करण्यात आलेला आहे. परिणामी कालांतराने शेती व दुध यासाठी अनुत्पादक असलेल्या गोवंशीय पशुधनाच्या संख्येत वाढ होणार असून या सर्व पशुधनाचा विचार करता राज्यातील गोवंशाचे रक्षण करणे, त्यांचा सांभाळ करणे तसेच गोवंशावर संशोधन करणे यासाठी राज्यात गोवर्धन गोवंश सेवा केंद्र ही नवीन योजना राज्यातील मुंबई व मुंबई उपनगर हे दोन जिल्हे वगळता उर्वरित ३४ ग्रामीण जिल्ह्यात राबविण्यासाठी शासनाने मान्यता प्रदान केली आहे.

सदर योजने अंतर्गत अनुदान प्राप्त होण्यासाठी राज्यभरातील प्राणी कल्याणाचे कामकाज करणाऱ्या संस्थांकडून शासनाकडे सादर केलेल्या प्रस्तावास अनुसरून शासन निर्णय दि. ३१/०३/२०१८ अन्वये २१ संस्थांची तसेच शासन निर्णय दि. ०४/०५/२०१८ अन्वये १३ संस्थांची अशा एकूण ३४ संस्थांची निवड करण्यात आली. ३४ पैकी दोन संस्थांनी अनुदान स्विकारण्यास नकार दिल्यामुळे ३२ संस्थांना प्रत्यक्ष अनुदान टप्प्याटप्प्याने वितरीत करण्यात येत आहे. सदर योजनेअंतर्गत संस्थांना एका वेळेचे रु. १ कोटी अनुदान ४ टप्प्यांमध्ये वितरीत करण्यास शासन मान्यता प्रदान करण्यात आली आहे. सदर अनुदान मंजूर संस्थांपैकी ३१/०३/२०२० अखेर ३२ संस्थांना अनुदानाचा पहिला हप्ता, ३० संस्थांना अनुदानाचा दुसरा हप्ता, २२ संस्थांना अनुदानाचा तिसरा हप्ता व ५ संस्थांना अनुदानाचा चौथा हप्ता अशाप्रकारे एकूण रु.२१९२.९६८१९ लक्ष इतके अनुदान वितरीत करण्यात आले आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : १४ - माहिती तंत्रज्ञान

संकेतस्थळे:- पहिल्या टप्प्यात शासनाच्याच ई-गव्हर्नन्स धोरणाची अंमलबजावणी करण्यासाठी विभागाची चार संकेतस्थळे विकसित करण्यात आली.

१. <https://ahd.maharashtra.gov.in>

३. <https://ah.maharashtra.gov.in>

२. <https://mldb.maharashtra.gov.in>

४. <https://msvc.maharashtra.gov.in>

योजनेच्या दुस-या टप्प्यात संपूर्ण ई-गव्हर्नन्सची अंमलबजावणी करण्यासाठी दवाखाना स्तरावर दैनंदिन कामकाजाच्या नोंदी आता अँड्रॉइड एप्लीकेशनद्वारे डेटा बेसमध्ये करण्यासाठी महावेटनेट एक बुद्धीमान ॲप आहे जे आपल्यासाठी सुलभ डेटा संग्रहण, दस्तऐवजीकरण, ट्रॅकिंग सक्षम करण्यासाठी एक स्मार्ट प्रतिसादशील डिजिटल इंटरफेस प्रदान करते. सदर आज्ञावली (सॉफ्टवेअर) सर्व पशुवैद्यक आणि शेतक-यांना कोणत्याही शुल्काशिवाय उपलब्ध आहे. महावेटनेट केवळ योग्यवेळी डेटा कॅप्चर करण्यात आपली मदत करत नाही तर विविध क्लिनिकल रजिस्टर तयार करण्यात आपणास मदत करते. नियमित कालावधीने मासिक प्रगती अहवाल तयार करण्यासाठी आवश्यक डेटा संकलित करण्यासही मदत होईल.

पशुवैद्यकांच्या लॉगिनची ४ प्रमुख वैशिष्ट्ये जी महानेटवेटचा गाभा आहे.

१. मालक व पशुधन नोंदणी २. सर्व नोंदणीकृत पशुधन पाहणे ३. व्हॅट नेट ४. प्राप्त झालेले अर्ज

प्राप्त झालेल्या अर्जाद्वारे शेतक-यांना त्यांच्या पशुधनाच्या उपचारासाठी दाखल केलेल्या विनंत्या असतील. महानेटवेटची सर्वात महत्वाचे वैशिष्ट्ये म्हणजे आपण आपला डेटा योग्यरीत्या प्रविष्ट केल्यास काही क्लिनिकल रजिस्टर आपोआप उत्पन्न होतात. सदर ॲपवर शेतकरी स्वतःची नोंदणी करू शकतात. ते आपल्या मालकीच्या पशुधनाचे केसपेपर्स स्वतः पाहू शकतात आणि शेवटी त्यांच्या यशोगाथाअपलोड करण्यासाठी किंवा प्रश्न विचारण्यासाठी/उत्तर देण्यासाठी ते समुदाय वैशिष्ट्याचा वापर करू शकतात. जर केस पेपर तयार करताना प्रविष्ट केलेला डेटा अचूक आणि पूर्ण असेल तर महानेटवेटद्वारे सहजपणे खालील नोंदणी रजिष्टर्स/नोंद वहाद्या आपोआप तयार होऊ शकतात.

१. कृत्रिम रेतन (फ्रेश, रिपिट १, रिपिट	२. जन्मलेल्या वासरांची नोंद वही	३. खच्चीकरण नोंद वही
४. संसर्गजन्य रोगांची नोंदवही	५. वंशत्व निदान नोंदवही	६. सर्जिकल ऑपरेशन्सची नोंदवही
७. दौ-या दरम्यान वापरलेल्या औषधांची नोंदवही	८. बाह्य रुग्णांची नोंदवही	९. गर्भधारणा निदान नोंदवही
१०. लसीकरण नोंदवही	११. दौरा नोंदवही	१२. रोख संकलन नोंदवही
१३. डे बुक बुक नोंदवही	१४. जंतनाशकांची नोंदवही	१५. शिबिरामध्ये तपासलेल्या प्रकरणांची नोंदवही
१६. एकूण ॲप डाऊनलोड	१७. महावेटनेटद्वारे कव्हर केलेली गावे/स्थाने	
१८. महावेटनेट वापरणा-या सक्रिय संस्था	१९. महावेटनेट मध्ये हाताळलेली एकूण प्रकरणे	

महावेटनेट प्रॅक्सिसला डॉट कॉमवर डॅशबोर्डवर लॉग इन करून हे अहवाल जनरेट करून आणि थेट आपल्या संगणकावर डाऊनलोड करण्याचा पर्याय उपलब्ध आहे. समुदाय वैशिष्ट्ये वापरण्यासाठी उपलब्ध आहे. विविध प्रश्न आणि शैक्षणिक पोस्ट पोस्ट करण्यासाठी, व्हॉट्सॲप वापरण्याऐवजी आपण आता समुदाय पृष्ठ वापरण्याची स्वतःची पोस्ट तयार करून, वर्णन प्रविष्ट करून, केलेल्या केसचे व्हिडीओ आणि छायाचित्र (फोटोज) अपलोड करण्याची सुविधा यामध्ये उपलब्ध आहे. हा सर्व डेटा जतन केला जाणार असून जे महावेटनेट ॲप वापरतात त्या प्रत्येकाला उपलब्ध असेल. पुढे हा डेटा भविष्यात जतन केला जाईल आणि एक उपयुक्त ज्ञानाचा पाया तयार करण्यासाठी व तरुण पशुवैद्यकांना शिकण्यासाठी उत्कृष्ट संदर्भ म्हणून उपयोगात येईल.

Performance Budget - 2021-22

Introduction :

Animal Husbandry is an all year round Livelihood Source of occupation for the Livestock owners. But now a days it is emerged as a full-fledged industry. It helps in upliftment of rural socio-economic status & problems of unemployment. Therefore Animal Husbandry plays a major important public utility role and adds in the National income as the livestock, livestock rearing also & poultry produces, related products and by-products.

In view of Government's commitment to achieve doubling of farmer's income by the year 2022 and also in consideration of the untimely or inadequate rains resulting into drought, economic losses to farmers, there is a need to supplement farmer's income through useful subsidiary occupations. Animal husbandry has proved its utility as the most efficient subsidiary occupation for the farmers. Considering this fact, State Government has taken following major decisions for the welfare of farmers :

1. Implementing complete ban on slaughter of cow progeny.
2. Establishing Govardhan Govansh service centres in the state.
3. Establishing 28 intensive poultry development blocks in 28 talukas on PPP mode and also to establish 1 intensive poultry development block each in 302 talukas in 34 districts on PPP mode.
4. Strengthening of cattle breeding farm, Hetikundi for genetic improvement of Gaulau cows & Nagpuri buffalos
5. Establishing 1 veterinary college each in Jalgaon District and Akola, Akola District.
6. To implement Swayam project to provide self employment to tribal beneficiaries and as a remedy for curbing malnutrition of tribal children in anganwadis by providing nutritious eggs.
7. Approval and implementation of Raje Yashwantrao Holkar sheep-rearing "Mahamesh" scheme.
8. Approval and implementation of Vidarbha Marathwada special dairy development programme (VMDDP) in 11 districts of Vidarbha Marathwada region.
9. Approval and implementation of pilot project for distribution of 2 cows/buffalos and 20+2 goat unit in Jalna district under Marathwada package with back ended subsidy.
10. In the year 2018, scarcity of rain has resulted into a drought situation in 151 talukas & 268 revenue circles in the state. Distribution of fodder seeds to farmers in these areas through RKVY funds producing fodder and thus combating fodder scarcity; So also sanctioning a policy to cultivate fodder crops on the galpera lands, these measures have been taken by Government.

In Maharashtra, total estimated milk production during the year 2019-20 was 12068 thousand M.T., whereas during the year 2018-19 it was 11655 thousand M.T. It is 3.54 % more as compared to previous year. In cow milk production, the contribution of crossbreed cow's milk was 79.81%, Total estimated meat production during the year 2019-20 was 1147 thousand M. T., whereas during the year 2018-19 it was 1020 thousand M.T. It is 12.45 % more as compared to previous year. Gross value from Animal Husbandry sector at current prices is 7459173 lacs for the year 2018-19. Development & animal health coverage are two important major functions of the AHD. To facilitate these major objectives, priority is given to the following programmes by the department. The Performance Budget emphasizes the financial requirements as well as physical targets of technical work have been worked out, for the year 2019-20 (Actual) 2020-21 (Anticipated) and 2021-22 (Target.)

The administrative set up of the Department as well as the set up of Regional level has been elaborated in details in the Chart No.1. Then onwards the Programmewise financial statement of non-plan expenditure as well as the technical performance of each programme is given individually.

Programme No. 1- Direction and Administration

Artificial Insemination is the main objective of the department. The Artificial Insemination Programme enhances the production of crossbreed Cattle and improved Buffaloes. This programme also underlines the guidelines regarding improved animal husbandry practices, encourage mixed livestock farming systems and management practices. All these issues automatically and indirectly help the livestock owners, agricultural labours and rural population allied business personnel's, in upliftment of their economic and social status.

Programme No.1 highlights the following programmes.

- 1) To facilitate Artificial Insemination by expert veterinarians with advance Frozen semen technology to produce crossbreed calves in cow class & improved calves in buffaloes.
- 2) To protect Livestock & Poultry from epidemics, control of epidemics, treatment & provision of veterinary health services.

- 3) Rearing & development of improved breeds of cattle, buffaloes, poultry, sheep, goat & pigs.
- 4) Maintenance of pure deshi breeds of cattle's i.e. Red Kandhari, Dangi, Deoni etc.
- 5) Training of farmers with recent advance knowledge of animal husbandry practices by the technical personnels

The State level administration also includes the budget control and control of Disease Investigation Section, Pune-7 and Institute of Veterinary Biological Products Pune-7 is monitored by Commissionerate of Animal Husbandry, with the help of concerned technical officers. For implementation of Animal husbandry Programme through out the State, it has been divided in seven regions. The Regional Joint Commissioner of Animal Husbandry heads each region. At district level, District Deputy Commissioner of A.H. monitors the State sector activities while the local sector activities are controlled by the District Animal Husbandry Officer, Zilla Parishad. The financial statement of Animal Husbandry Department has been given in table No. I, II & III. The financial requirement of "Direction and Administration" has been given in the table No. I.

Quality Control Laboratory :

The office and the laboratory are located at Aarey Milk Colony Campus, Goregaon, Mumbai-65. This laboratory certifies the livestock & poultry products and by products to be exported. Samples collected are processed in the laboratory; various tests are conducted for the quality of the product and safety for human consumption. The samples are tested and examined for certifying them as free from bacterial, viral, fungal and parasitic infections. So also under or as per the Animal Preservation Act 1971, this laboratory examines and certifies the animals to be slaughtered at Deonar abattoir. The details of work carried out have been given in the table No. II.

Programme No. 2 - Veterinary Services and Animal Health

To increase the economical status of the livestock owner, the health status of their productive animal should be best. For this purpose veterinary dispensaries at different level are established in all district of the State. The important responsibility of these dispensaries is to diagnose the disease condition of the ill animals and to treat it properly, to prevent the animals from contagious diseases by vaccinating them and to produce high yielding progeny by artificial insemination programme. A total of 4847 veterinary dispensaries are existing in the State.

The details are as under -

1) District Veterinary Polyclinics	- 33	2) Taluka Veterinary Mini Polyclinics	- 168
3) Veterinary Dispensary Grade I	- 1740	4) Mobile Veterinary Clinics	- 65
5) Veterinary Dispensary Grade II	- 2841		

The financial requirement is given in table No. I.

District Veterinary Polyclinics :

Total 33 District Veterinary Polyclinics are established in 33 districts of the State. In addition to this, 6 Veterinary Polyclinics are run by Maharashtra Animal & Fishery Science University, (at Parbhani, Nagpur, Akola, Shirval, Udgir and Mumbai). As per GR No. PasaPra-2014/Prakra-387/ADF-1, Mantralaya, Mumbai-32 dated 4-1-2018 has been Granted District Veterinary Polyclinic at Palghar District. The facilities available at these District Veterinary Polyclinics are -

- 1) In-patient wards for keeping the sick animals under observation of veterinarian for 24 hrs.
- 2) Major operations with the help of advanced techniques.
- 3) Diagnosis of the complicated cases with the help of latest diagnostic machines like blood analyzer, bio-chemical analyzers, x-ray machine, Sonography machine etc.
- 4) Availing the Artificial Insemination facilities.
- 5) Diagnosis of the epidemic diseases in the district and guide for control measure.
- 6) Testing of blood, urine, faecal samples for diagnosis of infectious diseases.
- 7) Giving guidance to technical officers in District regarding treatment against complicated diseases of animals.

The work-load summary is given in table No. 2

Taluka Veterinary Mini Polyclinics :

The main objective to establish Taluka Veterinary Mini Polyclinics is to render specialized, expertise veterinary services to the Livestock owners. The diagnostic, breeding and treatment facilities which are available at District Veterinary Polyclinics are also available at 168 talukas of the State at Taluka Veterinary Mini Polyclinics. The Taluka Veterinary Mini Polyclinics are also providing guidance to other veterinary institutes in the taluka for treating the sick animals. The work-load summary is given in table No. 2

Veterinary Dispensaries Grade I :

At remaining talukas in the State and at some other places, where the livestock population is more, the veterinary Grade I dispensaries are established. These dispensaries are manned by graduate veterinarians. Services like treatment of sick animals, artificial inseminations and surgical facilities are provided by these dispensaries. Total 1740 Grade I dispensaries are existing in the State.

Mobile Veterinary Clinics :

In hilly areas the livestock is scattered and is in less number. So it is difficult to the livestock owner to bring the animals to veterinary dispensary for treatment. In such remote and hilly areas the veterinary services are provided with the help of 65 mobile veterinary dispensaries in the State. The services provided are in the same line as of veterinary dispensary Grade I.

Veterinary Dispensaries Grade II :

Total 2841 grade II veterinary dispensaries are existing in the State. These dispensaries are manned by Para veterinarians. These Para veterinarians are providing minor services like artificial insemination, vaccinations, etc. to the animal of the livestock owners.

Check Posts :

Total 13 check posts are established in the State. These 13 check post are on the major inter State livestock transport routes. At the check post the health status of the animal is checked. The work-load summary of Grade-I & II dispensaries under Z. P. is given in table No. 2

Institute of Veterinary Biological Products, Pune :

This Institute produces some of the Bacterial & Viral vaccines for protection of livestock and poultry. In addition some antigens, diagnostic reagents etc. are also manufactured. Vaccines are manufactured as per the provision of schedule "F" of Drugs & Cosmetics Act, 1940 at IVBP and are tested for quality standards by control cell of IVBP as per the updated rules of Indian Pharmacopoeia. This institute has a small animal breeding unit e. g. Rabbit, Guinea Pigs, White Albino Mice and Poultry. This unit plays a major important role & is essential for the test & quality control of vaccines produced at IVBP. The work-load summary and the information of the test carried out by Test and Quality control unit has been given in table No. 3.

Disease Investigation Section, Maharashtra State, Aundh, Pune : Aims

- 1) Visits to various places in the States, where outbreaks has occurred. Collection of samples at these places, carry out various tests on these samples and diagnose the disease.
- 2) To convey the disease diagnosed and suggestions of treatment to veterinarians.
- 3) Investigation on new diseases and treatment thereof.
- 4) To carry out testing of tuberculosis, epizootic abortions, Mastitis, Poisoning, parasitic infestations, salmonella in birds to avoid economical losses in animals and birds and to enhance the productivity of animals and advice to control and contain the disease.
- 5) To control the disease so as to maintain the health of animals and birds in the State.
- 6) To develop new techniques for accurate & prompt disease diagnosis.
- 7) To guide veterinarians & farmers, regarding latest techniques in disease diagnosis and prophylaxis through meetings, summits, trainings etc.
- 8) To issue certificates regarding export of animal origin products.
- 9) To forecast the occurrence of certain disease by studying its outbreak in past & climatic condition at that time.

Following State Level Laboratories are working under D.I.S., Pune.

- 1) Bacteriology Laboratory, 2) Mycology Laboratory, 3) Parasitological Laboratory, 4) Toxicology Laboratory,
- 5) Histopathology Laboratory, 6) Virology and Cell Culture Laboratory, 7) Poultry Disease Laboratory,
- 8) Foot & Mouth Disease Laboratory, 9) Surveillance Laboratory, 10) Cattle Disease Laboratory.

Central Govt. has also recognized this institution as referral laboratory for the States in Western part of the country. According to that guidance is given for diseases diagnosis to Goa, M.P., Gujarat and Chhattisgarh State & Dadra Nagar Haveli and Div & Daman UT's.

Regional Disease Diagnostic Labs.

There are seven regional disease diagnostic labs working at following places i.e. Chiplun, Kolhapur, Pune, Nasik, Aurangabad, Akola & Nagpur. By organizing work camps, the regional officers are being guided regarding testing of nationally important diseases, predominant diseases in that area, This work is being taken by these regional labs. At district level, district disease diagnostic labs are working at each veterinary polyclinics. L.D.O. performs the primary tests in these labs. Today 32 district level labs are working in Maharashtra. The work-load summary has been given in table Nos. IV, V, VI.

Programme No. 3 - Cattle and Buffalo Development

As per 20th Livestock Census 2019 there were 62.30 lacs in milk cows and buffaloes in the State. The total estimated milk production during the year 2019-20 was 12068 thousand M.T. (Source- Integrated survey scheme) Estimated in milk Cows & Buffaloes were 57.30 lacs. The cattle improvement programme is implemented in order to improve the milk yield on the basis of following principles.

1. Improving animal health
 2. Sexual health control.
 3. To increase milk production potential, cross breeding programme in cows and upgrading local buffalo,
 4. Training of farmers regarding, cross-breeding & animal husbandry practices.
- The following schemes are implemented for bringing up the desired improvement.

- 1) Cattle breeding farms under State Sector and MLDB Akola.
- 2) District Artificial Insemination Center.
- 3) Purposive grants to Zillah Parishad.
- 4) Special Livestock Production Programme.
- 5) Milk Competition.

The financial requirement is given in table No. I.

District Artificial Insemination Centers (DAIC's)

Artificial Insemination is a major important highlighted programme of the department, for improvement of livestock through cross breeding. Throughout the State there are 34 DAIC's covering and supplying the semen doses, sheaths, guns and liquid nitrogen so as to facilitate the Artificial Insemination work. As per GR No. PasaPra-2014/Prakra-387/ADF-1, Mantralaya, Mumbai-32 dated 4-1-2018 has been Granted District Artificial Insemination Centre at Palghar District.

Maharashtra Livestock Development Board, Akola :

As per G.R. No. CDS-10-2001 /(Prakra59)/ADF-4, dated 2.4.2002, Maharashtra Livestock Development Board, Akola have been established and Maharashtra Livestock Development Board, Akola is working with 100% Central Government assistance.

The objective of establishment of Maharashtra Livestock Development Board, Akola has to work according to the National Project on Cattle and Buffalo Breeding Project with the view to provide essential specialized expertise veterinary services emphatically. It also aims to increase the area of coverage for Artificial Insemination work especially in the laggard areas of the State, where awareness regarding livestock and livestock production (cross breeding programme) is a need of the day. It will give encouragement to increase the milk production and thereby increase the opportunities of generation of employment and self employment. As per the above objectives and aims, it is expected from Maharashtra Livestock Development Board to implement the State Cattle & Buffalo breeding Programme, which is under progress. The book contains the performance for the year 2020-21, as submitted by the Board. The work-load summary has been elaborated in Table Nos. II to X.

Bull Mother Farms and Bull Rearing Centers under MLDB, Akola and Cattle Breeding Farm under State Sector –

1. Kopergaon (Ahmednagar): HF & HF X GIR crossbreed bulls,
2. Tathawade (Pune): Pure Jersey exotic bulls,
3. Jath (Sangli): Gir and Gir bull x jersey
4. Junoni (Solapur): Pure Khillar, pure indigenous bull,
5. Harsul (Aurangabad): Bull Rearing Centre
6. Hingoli: Buffalo Bull Breeding Centre,
7. Pohara (Amravati): Gaolao, Tharparkar bulls,
8. Nagpur: Bull Rearing Centre,
9. Wadsa (Gadchiroli): Sahiwal x Jersey bulls.
10. Hetikundi (Wardha) (State Sector): Pure gaolao & indigenous bull

Major Objectives and Schemes of MLDB, Akola :—

1. Implementation of Artificial Insemination Programme and improvisation of livestock breeding programme.
2. To formulate districtwise target of Artificial Insemination, follow-up of the Artificial Insemination work, as per the target fixed and it's monitoring.
3. Systematic control on facilities for Artificial Insemination works and maintains the quality of F. S. doses as per standards and norms.
4. Production of proven sire by conducting the progeny testing programme.
5. Implementation of National Project on Cattle and Buffalo Breeding Project Scheme.
6. To produce high pedigree proven bulls by providing basic infrastructure facilities and strengthening.
7. Modernization of Frozen Semen Labs (3) for production, supply and storage of quality F.S. doses.
8. Strengthening of LN2 storage capacity and supply mechanism, purchase of LN2 tanks and mobile tankers.
9. Strengthening of breeding farms for preservation and maintenance of recognized indigenous pure breed, e.g. Cow class - Khillar, Lal Kandhari, Gaolao, Dangi and Deoni Buffalo Class - Pandharpuri, Nagpuri.
10. Monitoring of RKVY Scheme,
11. Monitoring of Centrally Sponsored Livestock Insurance Scheme.

Under Rashtriya Gokul Mission, for preservation and conservation of Pandharpuri buffalo and Gaolao cows Gokul Grams are being strengthened at Bull Mother Farm, Thathawade and Bull Mother Farm, Pohara respectively. ET/IVF labs are being established at Urulikanchan by BAIF, Pune at Wadgaon Rasai by JK trust, Thane and at MAFSU, Nagpur with financial assistance from GOI during the financial year 2018-19. The work is under progress. With Financial assistance from DPC, Pune ET/IVF Lab is being established at Bull Mother Farm, Tathawade. The work is under progress.

For establishment of Sex sorted semen lab at FSL, Aurangabad during the financial year 2019-20, GOI assisted financially with Rs.28.50 Crore (60% Central Share) and Rs.19.00 Crore (40% State Share) by State, accordingly a fund of Rs.47.50 Crore is sanction towards the same. Out of which an amount of Rs.18.63 Crore is released by GOI while an amount of Rs.6.21 Crore is budgeted by the Maharashtra State. Global Expression of Interest was called and agency also finalized for establishment of Sex sorted lab at FSL, Aurangabad. Civil work of the lab will start in short period of time and then production of sex sorted semen doses will also be started. ET/IVF laboratory will be established at Bull mother farm, Tathawade which is under Maharashtra Livestock Development Board. Necessary funds for the same are received from District planning committee, Pune through District Animal Husbandry Deputy Commissioner, Pune. Necessary actions to establish laboratory have been started. Detailed project report to establish frozen semen laboratories at Aurangabad and Nagpur, has been submitted to the government for approval. These laboratories will produce sex-determined semen doses. As soon as government approval is received, letters of intent for establishment of laboratories will call.

Programme No. 4 - Poultry Development

Poultry Population in the Maharashtra State is 743 lacs, as per the 20th Livestock Census 2019. This shows a down of 4.49% in poultry population as compared to 19th Livestock Census 2012. There is also a remarkable rise of 13.44% in the number of improved variety birds due to interest of farmers in the poultry farming with modern techniques. As per the survey report of 2019-20 under the Integrated Survey Scheme, egg production in the State is 636 crores which are 7.10 % higher as compared to egg production 596 crores in 2018-19. Per capita availability of eggs in the State is only 50 eggs per year against the WHO recommendation of 180 eggs, which exhibits a large scope for poultry farming business in the state.

Availability of improved quality of poultry breeds, equipments, medicines, vaccines & financial assistance to poultry farmers through 1000 broiler rearing birds scheme of the State have resulted in growth of poultry sector in the State. Following institutes of State Government are working in order to promote the poultry farming business in state and establishment of schemes like private public partnership regarding 28 & 302 Intensive poultry block.

a) Central Hatcheries :

Central Hatcheries are established at Pune, Aurangabad, Kolhapur and Nagpur in Maharashtra State. Improved Deshi Poultry birds in the form of Hatching Eggs, Day Old Chicks (DOC) & Pullets are provided to the farmers according to their demand. Breeds like Rhode Island Red, Giriraja, Black Australorp, Grampriya and Survaraadhara are reared and produced in these hatcheries for supply to the farmers. In the year 2012-13 these Central Hatcheries were strengthened by installation of automatic feeders and waterers.

b) Intensive Poultry Development Blocks :

There are 16 Intensive Poultry Development Blocks in the state working under Zillah Parishads.

Mumbai Region - Palghar, Chiplun, Pen

Aurangabad Region - Parbhani, Beed (Pali)

Nashik Region - Nashik, Dhule, Kopergaon

Latur Region - Osmanabad, Nanded

Pune Region - Satara, Tasgaon, Solapur

Amravati Region - Amravati, Yeotmal, Akola

Poultry training programmes are organized at these Intensive Poultry Development Blocks to create the awareness regarding poultry farming, technical management & marketing. These Institutes were strengthened in the year 2012-13 and 2013-14 under Rashtriya Krishi Vikas Yojana by installing Automatic feeders and waterers at poultry sheds. Integrated Poultry Development Programme is implemented through funds received from District Planning Committee.

c) Duck Breeding Farm :

Duck Breeding Farm was established at Wadsa, District-Gadchiroli for promotion of Duck rearing. Day Old Chicks and hatching eggs of improved variety of duck (Khaki Camp Bell) are provided at low cost to Adiwasi

beneficiaries in the Vidarbha region. Duck Breeding Farm is strengthened and Duck Hatchery also has been established under Rashtriya Krishi Vikas Yojana.

d) Centrally Sponsored Scheme 'Rural Backyard Poultry Farming' :

Administrative approval from G.O.I. was accorded to this scheme in 2011-12, but no funds were made available during the year. Hence, the scheme was implemented in the State during the year 2012-13. Under this 28 mother units were established at 17 districts in the State. Each mother unit covers 300 BPL beneficiaries. In this scheme, 45 poultry birds of 4 weeks of age are provided in 3 installments i.e. 20 birds, 15 birds and 10 birds. During the year 7959 beneficiaries were benefited. A proposal has been submitted to G.O.I. in the last year, for providing the funds for establishment of 40 mother units under National Livestock Mission. In year 2014-15, one unit per district, 15 mother units were established in 15 districts using 75% central and 25% state share. 393 BPL beneficiaries has been attached with every mother unit. In year 2014-15 in all 5895 beneficiaries are covered.

e) Navinyapurna Yojana-Rearing of 1000 broiler poultry birds through poultry farming :

There is a large scope for production of poultry meat in the state. An administrative approval for the scheme of "Rearing of 1000 broiler birds" has been granted by State Govt. during 2012-13 for implementation of the scheme during 12th five year plan. Under this scheme, 50% subsidy (Rs. 1,12,500) is provided to general category beneficiaries whereas 75% subsidy (Rs. 1,68,750) is provided to the beneficiaries of Scheduled Caste and Scheduled Tribes towards the utilization of providing poultry houses, equipments and other related items necessary for poultry rearing. In year 2018-19 General & SCP total 703 beneficiaries were benefited.

f) District Plan Scheme -Integrated Poultry Development Programme:

This scheme is being implemented through Intensive Poultry Development Blocks in the District through the funds received from District Planning Committee, to encourage backyard poultry farming in rural areas. In this scheme, 100 dayold chicks of improved Deshi variety & poultry feed are provided on 50% subsidy Rs.8000/- Total project cost is Rs. 16000/-. Also a unit of 25 pullets and 3 male birds is provided to beneficiaries at 50% subsidy (Rs. 3000/-). Remaining amount for equipment and shed for birds is to be arranged by beneficiaries. The total cost of project is 6000/-.

g) Establishment of 302 Intensive Poultry Development blocks on public private partnership:-

As per Government resolution no.Kukkut-2016/C.R.67/Padum, Mantralaya, Mumbai 32 dated 13/11/2017 issued for establishment of 302 New Intensive Poultry Development blocks all over the state. (Each taluka should have single/one IPDB). Components for this scheme are similar to the components of 28 IPDB scheme. Under this scheme 50% subsidy from State Government will be given to all categories

h) Establishment of New Intensive Poultry Development Blocks on Public Private Partnership -

As per Government Resolution No. Kukkut-2016/ C.R. 117/Padum Mantralaya, Mumbai-32 Dated-29-11-2016 and 27-12-2016 issued for Establishment of New Intensive Poultry Development Blocks in 14 districts (2 per district) (Sindhudurg, Thane, Jalna, Jalgaon, Nandurbar, Buldhana, Washim, Hingoli, Wardha, Chandrapur, Latur, Gondia, Gadchiroli, Bhandara) for the promotion of improved type of birds (Low Input Technology) suitable for backyard Poultry.

Components under this project —

This scheme includes per block 1000 sq. feet construction for 2 birds house, store room, water tank, electricity, containers for food & water, brooder, other appliances & vaccination, 1000 day old mixed micro egg brooding machine, 500 male + female adults birds of above 20 weeks age, 400 eggs to be brood, feed supply for 20 weeks for 1000 day old chickens, egg nest bird feed grinder (Single phase)

Beneficiary share :-

Total cost of project is Rs. 1027500/- for General beneficiary subsidy amount is Rs. 513750/- (50% subsidy) and for SC/ ST Beneficiary subsidy amount is Rs. 770625/- (75% subsidy). Remaining amount 50% or 25% beneficiary share should arrange by beneficiary as own or bank loan.

Poultry training to Beneficiaries:-

5 days training of selected beneficiary will be arranged at I.P.D. Block. Rs. 450/- per day per beneficiary will be expended as per ATMA . (100% subsidy).

i) SWAYAM Project :-

SWAYAM Project is being implemented in 104 ICDS Blocks in 16 Tribal Districts of Maharashtra State. The Project is intended to promote, backyard poultry farming and provide self employment to the Tribal beneficiaries. The eggs are to be supplied to the children in Anganwadis as Nutritious diet. 19,51,560 four weeks old birds are to be supplied to 43,368 tribal beneficiaries, through 104 mother units. The beneficiaries are also

financially assisted @ Rs. 1500/- for Bird Cages. Government has approved Expenditure of Rs. 2255.74 lacs vide Government Resolution dated 29 April 2017. The project is being jointly implemented by Tribal Development Department, Women and Child Development Department, Maharashtra State Rural Livelihood Mission (MSRLM), (UMED) and Animal Husbandry Department. Out of 104, till now 100 mother units have been established. 8,76,132 four week old, low input technology poultry birds have been distributed to 25,185 beneficiaries of tribale community. Basic training of poultry has been imparted to 20,900 beneficiaries.

j) Distribution of 2 cows/ buffalo and 20+2 Goat Unit in Jalna district :

2 cows/ buffalos and 20+2 Goat Unit distribution scheme is being implemented in Jalna, as per GR dated 15-10-2017 also 2 cows/buffalos & 20+2 Goat unit distribution Scheme is being implemented in Jalna district, Backended 50% Subsidy will be given to all beneficiaries :1.Unit of 2 cows- Subsidy amount is Rs.56,000/-. 2. Unit of 2 buffalos- Subsidy amount is Rs.66,000/-. 3.Unit of 20+2 Goat unit, Goat Shed (450 Sq.ft) – Subsidy amount is Rs.114700/-.In this scheme 1000 beneficiaries for unit of 2 cows, 1000 beneficiaries for 2 buffalos unit and 1000 beneficiaries for 20+2 Goat Unit will be benefited under this scheme.

k) Distribution of 2 cows/ buffalo and 20+2 Goat Unit in six district Osmanabad, Yeotmal, Gondia & Satara districts in first stage and beed and Bhandara district in second stage as per Marathwada package :

2 cows/ buffalo and 20+2 Goat Unit distribution scheme is being implemented in 6 district Osmanabad, Yeotmal, Gondia & Satara districts in first stage and Beed and Bhandara district in 2nd stage, as per GR dated 16/11/2017 for both scheme Backended 50% subsidy will be given to all beneficiaries : 1.Unit of 2 cows- Subsidy amount is Rs.56000/- 2.Unit of 2 buffalos- Subsidy amount is Rs.66000/- 3.Unit of 20+2 Goat Unit, Goat Shed (450 Sq.ft.) – Subsidy amount is Rs.114700/- In this scheme 6402 beneficiaries for unit of 2 cows, 6402 beneficiaries for 2 buffaloes unit and 6402 beneficiaries for 20+2 Goat Unit will be benefited under this scheme.

l) Raje Yashwantrao Holakar (Mahamesh Scheme)

For promotion of Sheep rearing, Government resolution is issued on dated 2-6-2017 for the distribution of sheep, feed and other materials under Raje Yashwantrao Holakar scheme.

The scheme is only for Nomadic Tribes-C (NT-C)

1. Distribution of 20+1 sheep unit with infrastructure -75 % subsidy.
2. Distribution of improved male sheep -75% subsidy.
3. Provision of subsidy for infrastructure for rearing of sheep- 75% subsidy.
4. Provision of subsidy for balanced feed for sheep unit- 75% subsidy.
5. Mini silage baller cum wrapper machine- 50% subsidy.
6. Installation of Animal feed Unit- 50% subsidy.

Programme No. 5 - Sheep and Goat Development

According to 20th livestock census there are 26.80 lacs sheep and 106.05 lacs goat in the State. In the State, there are 4 recognised breeds of goat viz. Osmanabadi, Sangamneri, Berari and Konkan Kanyal and 1 breed of sheep viz. Deccani. For Sheep and Goat Development, Maharashtra Mendhi Va Sheli Vikas Mahamandal is established on 8 August 1978 under Company Act 1956 and actual working from 1-11-1979. The mahamandal renamed as Punyashlok Ahilyadevi Maharashtra Mendhi Va Sheli Vikas Mahamandal from 23-06-2003.

There are 10 sheep & goat farms functioning under mahamandal at Bilakhed, Padegaon, Ambejogai, Mukhed, Mahud, Tirth (B) Tuljapur, Ranjani, Pohara, Bondri, Wool utilization Centre and Head office at Pune-16. Schemes being implemented by Punyashloka Ahilyadevi Sheep and Goat Development Corporation

1. Supply of Improved Rams & Bucks for breed improvement
2. Provide Sheep & Goat Management Training to sheep and goat breeders
3. Implementation of Machine Shearing Programme
4. Purchase of raw wools from the shepherds and Manufacturing of woollen products & their sale
5. Distribution of sheep / goat units under various government sponsored schemes. Supply of bucks for Bakri-Id and Organization of Woolen Expo.
6. Implementation of centrally sponsored scheme Conservation of Madgyal Sheep.
7. Implementation of Shepherd Insurance scheme.
8. Implementation of Raje Yashwantrao Holkar Mahamesh Yojana.
- 9.Implementation of scheme under RKVY such as strengthening of farms, Ram/Buck Rearing etc.

Programme No. 6 - Fodder And Feed Development

To maintain the immunity, production, reproduction capacity and working capacity of the animals, it is necessary to feed balanced ration to the animals. To enhance the fodder production and increase the availability of nutritive fodder, as per requirement of livestock, increase the areas under fodder crops & fodder production saving in available fodder by using chaff-cutters, additional fodder production during rainy season & preservation of it in the form of silage, use of unconventional fodder (Enrichment of low quality roughages by urea treatment, Hydroponic fodder production, Azolla cultivation & production etc.) these four programmes are implemented by the Fodder Development Desk. In concern with above four programmes, following various Centrally Sponsored & District Plan Fodder Development Schemes is implemented.

A) Centrally Sponsored Schemes (National Live Stock Mission) :

- 1.Fodder production from Non-forest wasteland/rangelands/grassland/non arable land.
- 2.Fodder production from Forest Land.
- 3.Fodder Seed Production, Procurement and Distribution.
- 4.Distribution of Hand Driven-chaff-cutters.
- 5.Distribution of Power Driven-chaff-cutters.
- 6.Establishment of high capacity fodder blocks making units.
- 7.Distribution of low capacity, tractor mountable Fodder Block Making units/Hay Bailing Machine/Reaper /Forage Harvester.
- 8.Establishment of Silage Making Units.
- 9.Establishment of Bypass protein/fat making Units.
- 10.Establishment of area specific mineral mixture/feed processing units.
- 11.Establishment/modernisation of Feed testing laboratories.

B) District Plan Scheme : For cultivation of fodder crops in the farmers land & fodder production by the farmers, certified seed of improved fodder crop varieties & saplings of perennial fodder crops required for 0.10 hector to 0.40 hector, limited to Rs. 1500/- per beneficiary are distributed among farmers under the District Plan Fodder Development Scheme.

Feed Analysis Laboratory :

Representative animal feed samples are analysed in this laboratory. Feed samples from cattle breeding farms, hatcheries and Intensive poultry development block is analysed for the proximate principles. The financial requirement & work carried out in the Laboratory has been shown in table No. II.

Programme No. 7 - Extension and Training

A developing science regarding animal husbandry plays an important role in providing livelihood and income source to the rural people through encouraging livestock and poultry keeping practices. In view of propaganda and publicity of animal husbandry practices, the extension and training of farmers and technical personnel's is being conducted by the department.

Under exhibition and propaganda activity, many programmes such as, In-service training course, Artificial Insemination Training, Poultry training, Farmer's training regarding livestock and livestock keeping practices, are undertaken. Maharashtra Animal and fisheries Science University is also supporting various extension education programmes. Cattle show, work campaigns, rallies, practical training for livestock owners are organized at district level. The programme of exhibition and propaganda is effectively implemented by giving wide publicity and hasten transfer of technology regarding Animal Husbandry trends, practices and opportunities through broadcasting and telecasting media. To implement the programme effectively the scheme of exhibition and propaganda is merged in DPC schemes and the programme is conducted through district officers and local authorities from the year 2010. In 2018-19, one National level animal exhibition was organized by the department at Jalna. In the concern exhibition there were 1026 different breeds of all types of livestock was participated and approximately two lacks farmers, livestock owners and visitors visited the exhibition. "Pashudhan Aishwarya" alongwith other extension material is published by the department to impart the knowledge, technical updations, success stories and latest events to the farmers and officers of the department.

State Level Training Centre, Gokhale Nagar, Pune -16

Institute for In-service Diploma Course is renamed as State Level Training Centre, after reorganization of AH Department in the year 2004. The institute is located in the premises of AH Department at Gokhale Nagar, Pune -16. Five days In-service refresher's course were organised for technical and non technical employees of the department from the year 2007-2008. As per new training policy of the State five types of training programme are proposed at the institute of various durations. They are as follows :-

1. Foundation course for newly recruited employees.
2. In-service refresher's course for In-service employees.
3. Training after promotion for In-service employees.
4. Training after transfer for In-service employees.
5. Orientation training programme for In-service employees.

During the training programme field visits to various important and renowned institutes are arranged as per training needs. Excellent residential and boarding facility as well as library facility is available for trainees. Relevant latest knowledge and information is given to the trainees. Out of total lectures 40% lectures are delivered by experts and experienced guest lecturers. After the training programme the employees can use latest knowledge in their day to day working there by benefitting livestock owners and farmers at large of the State. At present foundation courses for newly recruited technical officers is being arranged at the institutions.

Maharashtra Animal and Fishery Science University, Nagpur :

The Govt. of Maharashtra has taken the decision to establish Maharashtra Animal & Fisheries Science University. As per the proposal No. 7, in the assembly, the house has sanctioned and permitted to establish the Veterinary University at Nagpur from 1st April, 2000. The official inaugural function of the Veterinary University was commenced on 3/12/2000. The university has been carved out from four agriculture universities in the state by transferring five veterinary colleges graduate institute of veterinary sciences and one dairy Technology college. In view of developing human resources in the field of fishery sciences, two fishery colleges and one additional dairy technology colleges were established. Now the university has five veterinary colleges at Nagpur, Mumbai, Parbhani, Shirval (Satara), Udgir (Latur) and one post graduate institute of veterinary and animal science at Akola, besides two dairy technology colleges at Warud (Pusad) and Udgir (Latur), two fishery colleges at Udgir and Nagpur.

Maharashtra State Veterinary Council

The Indian Veterinary Council Act, 1984 has been implemented in the State since 1st August, 1997. As per GR No. MSIDC-1099/21337/CR-74/99/ADF-3 dated 31/3/2001 the Maharashtra State Veterinary Council has been established at Nagpur. The council is to undertake the registration of the Graduate Veterinarians in the State. As per the laws and by-laws of Indian veterinary council MSVC will keep control on the educational aspects of Veterinary Colleges in the State & implementation of rules & regulations in the State. Table No. I to IV indicates the financial requirements & No. of persons trained under various training programmes. The council have their own website (Website: www.msvc.maharashtra.gov.in). The council, Nagpur have started online registration and renewal of the registration with the help of council's website.

Programme No. 8 - Administration, Investigation and Statistics

To plan the various development schemes which are to be implemented and monitored by the office of the Commissionerate of animal husbandry, statistical information regarding available resources and present status of production potential is necessary. It is also essential to assess the actual progress about the work done by the various development schemes implemented. This assessment provides a base line for planning. The Statistical section comprise of three units -

- 1) Statistical Unit, 2) Integrated Survey Scheme, 3) Livestock Census Unit.

1) Statistical Unit :

This unit undertakes the work of consolidation of performance budget, Annual Administration Report, To provide information for Annual Administration Report of Performance Budget of Tribal Development Department and Economic Survey of Maharashtra Preparation of Animal Husbandry Statistical booklet, quarterly report on animals slaughtered, etc.

2) Integrated Survey Scheme :

The Department of Animal Husbandry Maharashtra State is implementing the integrated sample survey scheme from the year 1970 on the guidelines given by the Government of India. The main objects of the scheme

is to estimate the production of major live stock products viz. Milk, Eggs, Wool and Meat and to study the livestock and Poultry Keeping practices. The scheme was strengthened as a centrally sponsored plan scheme on 50 % central share from 1984. The work of collection of relevant statistical information was conducted throughout the State. The stratified multistage random sampling design is adopted for survey work.

As per the guidelines of Government of India, 15% of the villages will be selected for survey work in the State excluding Brihan Mumbai. The survey work is conducted during the three season's viz. summer, rainy and winter of the year.

3) Livestock Census Unit :

Under 100% Central Govt. assistance, this unit executes and consolidates Livestock Census at every five years interval. Central government has published All India report of 20th Livestock census in December 2019. It includes state-wise data of livestock and poultry/other poultry birds. District-wise and village-wise information of livestock animals, buffalos, goat, sheep & pigs is available at <https://dahd.nic.in>. As per instructions of Govt. of India, 20th Livestock census was started on 1st October 2018 in the State. For the first time, livestock data is being collected through tablet pcs. Detailed information of all recognised breeds of livestock & poultry is collected. Apart from it, information of socio-economic conditions of the owners of livestock & poultry and people engaged in fisheries related activities is also collected. Field work of 20th Livestock Census is completed and data finalisation in process.

Programme No. 9 - Investment in Public Sector and Other Undertaking

Grant-in-aid is given to the Sheep & Goat Development Board (Mendhi-va-Sheli Vikas Mahamandal) by the Govt. The objective is to meet the recurring expenditure of sheep breeding farms working under corporation. Information of financial requirement is furnished in table No. I.

Programme No. 10 - National Co-operative Development Corporation

Monetary assistance to national co-operative development corporation sponsored institutions

Poultry Farming-

Scheme to establish poultry Co-operative institutions with help of monetary assistance of national co-operative development cooperation on co-operative basis was started in Maharashtra State from 1985-86. The major objective of this scheme is to increase egg production in co-operative sector & to facilitate supplementary income in agriculture. As per the extant policies, financial assistance is provided only to co-operative institutions involved in egg production. Institutions are selected according to availability of markets for eggs, supply of chickens, ability to indulge in systematic poultry farming and run the institution by the program finalised by monthly reconciliation of profit and loss statements. In the period of 1985-86 to 1996-97, government has sanctioned total 76 co-operative poultry institutions. Out of these, 16 are engaged in production, 29 are closed and 25 are in liquidation. 3 institutions are debt-free. 3 projects therein are of 30,000 on-egg birds, 36 projects are of 60,000 on-egg birds and 4 projects are of 20,000 birds.

The details of financial assistance to these institutions are as follows

Table No. 1

		Share Capital %	Loan %	Institutional Share Capital %	Total %
A.	Old Composition 23 Institute (Project Cost Rs. 47.00 & 50.00 Lakh)	15	80	5	100
B.	New Composition 13 Institute (Project Cost Rs. 79.50 Lakh)	35	60	5	100
C.	New Composition 29 Institute (Project Cost Rs. 90.00 Lakh)	45	50	5	100
D.	New Composition 5 Institute (4 Project of Cost Rs. 58.00 Lakh & 1 Project of Cost Rs. 60.00 Lakh)	45	50	5	100

Table No. 2

(Rs. In Lakh)

Institutions	Share Capital	Loan	Grant	Total
73	2005.06	3180.13	107.22	5292.41

Programme No. 11 - Veterinary Research

All India Co-ordinated Research project for epidemiological study of foot and mouth disease is established at Disease investigation section, Pune -7.

The objectives of this project are as follows :-

- 1) Collection of epidemiological information / data.
- 2) Epidemiological data provides a base line for planning of strategy of control of FMD outbreaks.
- 3) F.M.D. virus is typed in the laboratory.
- 4) Identified typed virus in a particular outbreak or area, the vaccination strategy is decided / advocated to have desired immunity against the disease.
- 5) To attend the outbreaks and sample collection from various institutes, sample are received & being processed in the laboratory for typing of F.M.D. virus.

There are two units under this project (1) Epidemiological unit (2) Virology unit.

1) Epidemiological Unit :

This unit is headed by the Deputy Commissioner of Animal Husbandry. This unit attends the outbreak & epidemiological survey is done for collection of epidemiological data and material / tissues from affected animal from foot & mouth disease. Epidemiological data collection is important factor in view of advocating the vaccination programme. It is based upon the basic reasons of occurrence of the disease, animal rearing practices, geographical distribution, seasonal occurrence, repeated incidences of outbreak and cattle movements, etc.

2) Virology Unit :

Samples / tissues / material collected and or received are processed in this unit for typing of affecting F.M.D. causing virus. This is typed by conducting the complement fixation test or by the advance technology like ELISA. The virus is typed as A. O. C. Asia - 1 etc. as per the characteristic features of virus. The work done under this project is given in Table No I.

Programme No. 12 - Economic Development and Compatibility of Women

Schemes of Department of Animal Husbandry for economic development of women -

Individual benefit schemes are undertaken by the Dept. of Animal Husbandry. Special component scheme, tribal sub plan and schemes other than tribal area, such schemes are being implemented for individual benefit schemes. From all these schemes, according to the policy of the Govt. of Maharashtra, 30% women will be benefited. The above schemes includes the following issues -

- 1) Crossbreed heifers / improved buffalo heifers - financial aids for maintainance.
- 2) Supply of milch animals units
- 3) Feed subsidy for the milch animals
- 4) Supply of pullets
- 5) Supply of goat units to the scheduled cast women
- 6) Special Livestock production programme - financial aids for feed

After sanction of any one of the above issues (whichever is applicable) to an individual woman, according to the availability of subsidy, the feed will be supplied OR after receipt of an application, sanction of loan from the bank, as per the availability of subsidy, within the stipulated period milch animals or goat units will be supplied. According to the above policy of the Govt. of Maharashtra, from the financial year 2002-03, Govt. has planned to execute the scheme. Workload summary is given in the statement No. I.

Programme No. 13 - Various Schemes

a) Rashtriya Krishi Vikas Yojana :-

in 11th Five Year Plan, the National Development Council has set the target of annual milk production, growth rate by 4% egg production and meat production growth rate by 6%. To achieve these targets, total 32 scheme were implemented in 11th Five Year plan by Animal Husbandry Department. Out of these 32 approved projects, 16 projects has been implemented by Animal Husbandry Department and 16 projects has been implemented by Maharashtra Animal and fisheries science University.

Rashtriya Krishi Vikas Yojana is continued in 12th Five Year plan from 2008-09 to 2019-20, total 63 schemes has been sanctioned by State Level Sanctioning committee and improving AI Delivery Sysyem is

continued from 2008-09. funds were received 2008-09 up to October, 2020 Rs.429.70 Crore and out of these funds, Rs.429.58 Crore expenditure were incurred.

b) Supply of Milch Animals Unit :

The scheme is implemented with the aim to increase the milk production of the State as well as providing self employment & source of income to rural farmers and livestock owners. Under this beneficiaries will be supplied with a unit of 6/4/2 crossbreed milch cows 6/4/2 milch buffalo. Beneficiaries from general category will get 50% subsidy of the unit cost whereas beneficiaries belonging to schedule cast and schedule tribe category will get 75% subsidy of the project cost. Beneficiaries from general category and SC / ST category will have to contribute 10% and 5% respectively from their own resources. Remaining 40% & 20% cost respectively will be made available through bank loan.

c) Semi Stall fed Goat Rearing for Supplementary Source of Income :

The scheme of “Stall Fed Goat Rearing” with the aim to increase meat production and meat byproducts & to provide self employment & source of income to rural farmers and livestock owners. Under this scheme beneficiaries will be supplied with a unit of 10 Goats & 1 Buck. Beneficiaries from general category will get 50% subsidy of the unit cost whereas beneficiaries belonging to schedule cast and schedule tribe category will get 75% subsidy of the project cost. Beneficiaries from general category and SC / ST category will have to contribute 10% and 5% respectively from their own resources. Remaining 40% & 20% cost respectively will be made available through bank loan. In this scheme Osmanabadi and Sangamneri breeds of goat will be supplied to the districts from western Maharashtra, Marathwada & Khandesh. The breeds which can sustain in the local climatic condition will be supplied to the districts from Konkan and Vidharbha.

d) Kamdhenu Dattak Gram Yojana :

Government has decided to implement Kamdhenu Dattak Gram Yojana to increase the milk production of cows and buffaloes in the State to substantial level. One village from jurisdiction of each veterinary institute will be selected. In the selected village work campaign will be arranged in planned manner. In the work campaign animal husbandry related all type of works e.g. De-worming, Ectoparasite eradication, fertility Treatment, Vaccination etc. will have to be undertaken altogether so that positive effect will be definately seen & this is the main objective of this scheme. Datewise action plan will be given to all the institutes to implement this scheme. Taking into consideration the objective of this scheme to increase the milk production, data regarding no. of milch animals & their milk production will be collected prior to implementation of the scheme. After six months again data regarding milk production will be collected & fruitfulness of the scheme will be evaluated.

e) Poultry Farming on contract basis in the State :

There is a large scope for the production of poultry meat in the State. To start the poultry farming “a scheme of rearing of 1000 broiler birds” is to be implemented during 12th five year plan. Under this scheme beneficiaries from general category will get 50% subsidy (maximum upto Rs. 112500/-) whereas beneficiaries from SC/ST category will get 75% subsidy (maximum upto 168750/-) which will be utilized for providing poultry houses/cages, equipments and other related items necessary for poultry farming.

f) State of Maharashtra’s Agribusiness Rural Transformation Project

The government of Maharashtra proposes to undertake the project titled “State of Maharashtra’s Agribusiness Rural transformation Project (SMART)” to support development of inclusive and competitive value chains focusing on small and marginal farmers and agri-entrepreneurs. This would be achieved by expanding access to new and organized markets for producers and enterprises with complimentary investmenets in technical services and risk management capabilities. The project would support in strengthening the continuing market-driven transition, with an expanded private sector role in the production processing, and value addition, commercialization of crops, and livestock products thereby expanding the market access and supporting enterprise growth. The project would also extend support for strengthening risk mitigation measures including building capacity of the state to respond to commodity-price fluctutations and agriculture sector crises; developing access to timely information on markets and production trends and enhancing access of producers to financing and hedging instruments.

Animal Husbandry department is proposed following programme-

1) Livestock -

1. TA support to FAO
2. TA support through various research institutes like NRC etc.
3. Training of AHD staff on GAH
4. Training of butchers, AHD and PMC staff by NRC
5. Tracability of Food safety interventions activities based on FAO recommendations, Short consultancy

2) The Value Chain Development -

- A) 1. Tech market meet for Goat farmers 2. ToT for sheep and goat husbandry schools
 3. ToT for backyard poultry practices school 4. FFS for sheep and goat
 5. FFS for Backyard Poultry 6. Training cum exposure visits within state for goat farmers
 7. Training cum exposure visits within state for poultry farmers
 8. Training cum exposure visits outside state for goat farmers & Poultry farmers
- B) Commodity based breeding programme

g) National Livestock Mission :

Government of India established this mission which includes various schemes for implementation during 12th Five Year Plan. This Mission includes following sub-missions :—

- 1) Sub-mission on Livestock Development 2) Sub-mission on Pig Development in North-East Region
 3) Sub-mission on Feed and Fodder Development
 4) Sub-mission on Skill Development, Technology Transfer and Extension.

State Government had formulated State Level Executive Committee and District Livestock Mission Committee for scrutiny and recommendation to Government of India for sanctions and issued the resolution which includes objectives of the schemes, implementing procedure and guidelines.

h) Rashtriya Gokul Mission :

Government of India established this new scheme which includes the objectives as below :—

- 1) To undertake Breed Improvement Programme for Indigenous Cattle Breeds so as to improve the genetic makeup and increase the Stock.
 2) To enhance Milk Production and productivity of Indigenous Bovines.
 3) To upgrade Non-Descript Cattle using Elite Indigenous breeds.
 4) To distribute disease-free high genetic merit Bulls of Indigenous breeds for Natural Service.

The Mission will be implemented through Maharashtra Livestock Development Board, Akola in the State

i) National Artificial Insemination Programme:

National Artificial Insemination Programme is sub scheme of Rastriys Gokul Mission. The main objective of the scheme is to provide the Artificial Insemination Services with semen of high pedigreed Cow and Buffalo breeds at farmer, doorstep which eventually enhance the productivity of animals as well as the economical status of the farmer also. The programme is being implemented by Maharashtra Livestock Development Board, Akola in the districts having less than 50% AI coverage during the period 01.08.2020 to 31.05.2021.

j) Livestock Insurance Scheme :

Livestock Insurance is a centrally sponsored scheme implemented by Maharashtra Livestock Development Board since 2006-07. The main objective of the scheme is to provide protection to the cattle holders against any eventual losses due to death animal because of natural calamity, accident or disease. Initially the scheme was implemented in six districts and was extended 18 districts in 2011. From the year 2014-15 this scheme has been implemented under National Livestock Mission in all the districts of Maharashtra State.

k) National Programme for Bovine Breeding :

In the Year 2014-15 this programme is started under National Programme for Bovine Breeding and Dairy Development (NPBBDD). National Programme for Bovine Breeding is a 100 % Centrally Sponsored program Implemented by Maharashtra Livestock Development Board, Akola for strengthening and expansion of animal breeding services & preservation of indigenous breed and generation of self employment for rural youth.

l) National Mission on Bovine Productivity (NMBP) :

Under this programme the following component has been implemented as per the Central Government guideline from the Year 2017-18.

1. **Pashu Sanjivani:** An Animal Wellness Programme encompassing provision of Animal Health cards (Nakul Swasthya Patra) along with UID identification and uploading data on National Data Base.
 2. **Advanced breeding Technology:** Including Assisted Reproductive Technique- IVF/MOET and sex sorted semen technique to improve availability of disease free high genetic merit female bovines.
 3. **“E-PashudhanHaat”-Nakul Prajnan Bajar:** An e-market portal for bovine germplasm for connecting breeders and farmers.
 4. **National Bovine Genomic Centre for Indigenous Breeds (NBGC-IB) :** Establishment of National Centre for Bovine Breeding particularly for preservation of National Indigenous Breeds.

5. Genetic Improvement Scheme- This scheme is started in year 2013-14 for the purpose to increase the milk productivity of cow and buffalo and to preserve / conserve local breed in Maharashtra state . Up to October 2020 insentives of total Rs.130.90 lacks given to a total number of 2618 female calves of livestock farmers/livestock owners.

m) National Animal Disease Control Programme:- Government of India has launched “National Animal Disease Control Programme” ambitious scheme in September 2019 which aims at controlling Diseases viz. FMD and Brucellosis through preventive vaccination in first 5 years i.e. 2024-25 and complete eradication in the successive 5 years till 2030.

n) Mukhyamantri Pashu Swasthya Yojana:-

Government dispensaries are providing animal health care services like treatment, vaccination, operations, pregnancy diagnosis and infertility. In remote hilly areas where the availability of dispensaries are less, animal owner need to arrange transport facility to take sick animal to the nearest veterinary dispensary which causes additional financial burden. To provide doorstep veterinary services in such areas mobile veterinary clinics are being set up. In 1st phase 73 mobile veterinary clinics will be operational shortly this vehicles will be controlled by central call centre that is being set up at Commissionerate of Animal Husbandry, Aundh, Pune.

o) Govardhan Govansh Seva Kendra scheme:-

Ban on slaughter of bovine animals was enacted w.e.f 04.03.2015 vide Maharashtra animal protection (amendment) act, 1995. Therefore slaughter of bovine bulls which are not useful for farming, draught or breeding is prohibited. Transport, purchase and sale of these animals for slaughter to other states have been banned too. As a result, there will be increase in number of bovine livestock not fit for milk production or farming. Govardhan Gonvansh Seva Kendra scheme is approved by the Government (in all 34 districts except Mumbai city & Mumbai suburban districts) to protect & accommodate unproductive bovine livestock, care and research on bovine livestock population. Under this scheme, proposals from organizations working for animal welfare in the state were received. 21 organizations were selected vide Government resolution dated 31.03.2018 and another 13 organizations were selected vide Government resolution dated 04.05.2018. Out of these, two organizations refused to accept grants (subsidy), remaining 32 organizations are being provided the grants. Under this scheme, government has sanctioned one-time assistance of Rs.1 crore to goshalas in 4 installments. By the end of 31.03.2020, 1st installment of grant to 32 Goshalas, 2nd installment of grant to 30 goshalas, 3rd installment of grant to 22 goshalas and 4th installment of grant to 5 goshalas, totaling Rs.2192.96819 lakhs was distributed.

Programme No. 14 - Information Technology Vision

In phase I in order to implement e-Governance policy of the government, department developed 4 websites

1. <https://ahd.maharashtra.gov.in>
2. <https://ah.maharashtra.gov.in>
3. <https://mldb.maharashtra.gov.in>
4. <https://msvc.maharashtra.gov.in>

In Phase II as per plan entry of daily working at dispensary level is now carried out in data base through android application for ensuring complete e-Governance. MahaVetNet is an intelligent app that provides a smart, responsive & digital interface for you to enable easy data collection, documentation, tracking and much more. software is remains available to all the Vets and Farmers at no cost. MahaVetNet not only assists you in capturing data at the right time, it also helps you automatically to generate several different clinical registers. It will help to collect data required to create Monthly Progress Reports (MPRs) at regular intervals.

The four major functions of the Veterinary login that form the core of MahaVetNet are namely:

1. Owner and Livestock Registration, 2. Viewing All Registered Livestock, 3. Vet Net

Applications Received. Application received is the requests entered by the farmers for the treatment of their animals. Most powerful features of MahaVetNet is that if you enter your data correctly, it can generate some of the clinical registers automatically. Farmers can register themselves on this app. They can view case papers for the animals they own. They can see Government Schemes and Benefits. They can request treatments. And finally, they can use the community feature to upload their success stories or ask/answer questions.

Following registers can be generated by MahaVetNet effortlessly, provided the data entered while creating the case paper is accurate and complete.

1. AI Register (Fresh, Repeat 1, Repeat 2)	2. Calves Born Register	3. Castrations Register
4. Communicable Diseases Register	5. Infertility Diagnosis Register	6. Surgical Operations Register
7. Medicines Dispensed during Tour Register	8. Outpatients Register	9. Pregnancy Diagnosis Register
10. Vaccination Register	11. Tour Book	12. Cash Collection Register
13. Day Book Register	14. Cases Treated in Camp	15. Deworming Register
16. Total App Downloads	17. Locations Covered by MahaVetNet	
18. Active Institutes using MahaVetNet	19. Total Cases Handled in MahaVetNet	

There is an option to login to dashboard at MahaVetNet.praxello.com to generate & download these reports directly to your computer. Community feature is available to use. Instead of using WhatsApp to post various Question & academic posts, you can now use Community page to post them. You can create a post, enter description and upload videos and images of your cases. All this data will be saved & accessible to everyone who use MahaVet Net app. Further, this data will be curated in future to create a useful knowledge base which will provide an excellent reference for young vets to learn from.

All this data will be saved and accessible to everyone who use MahaVetNet app.

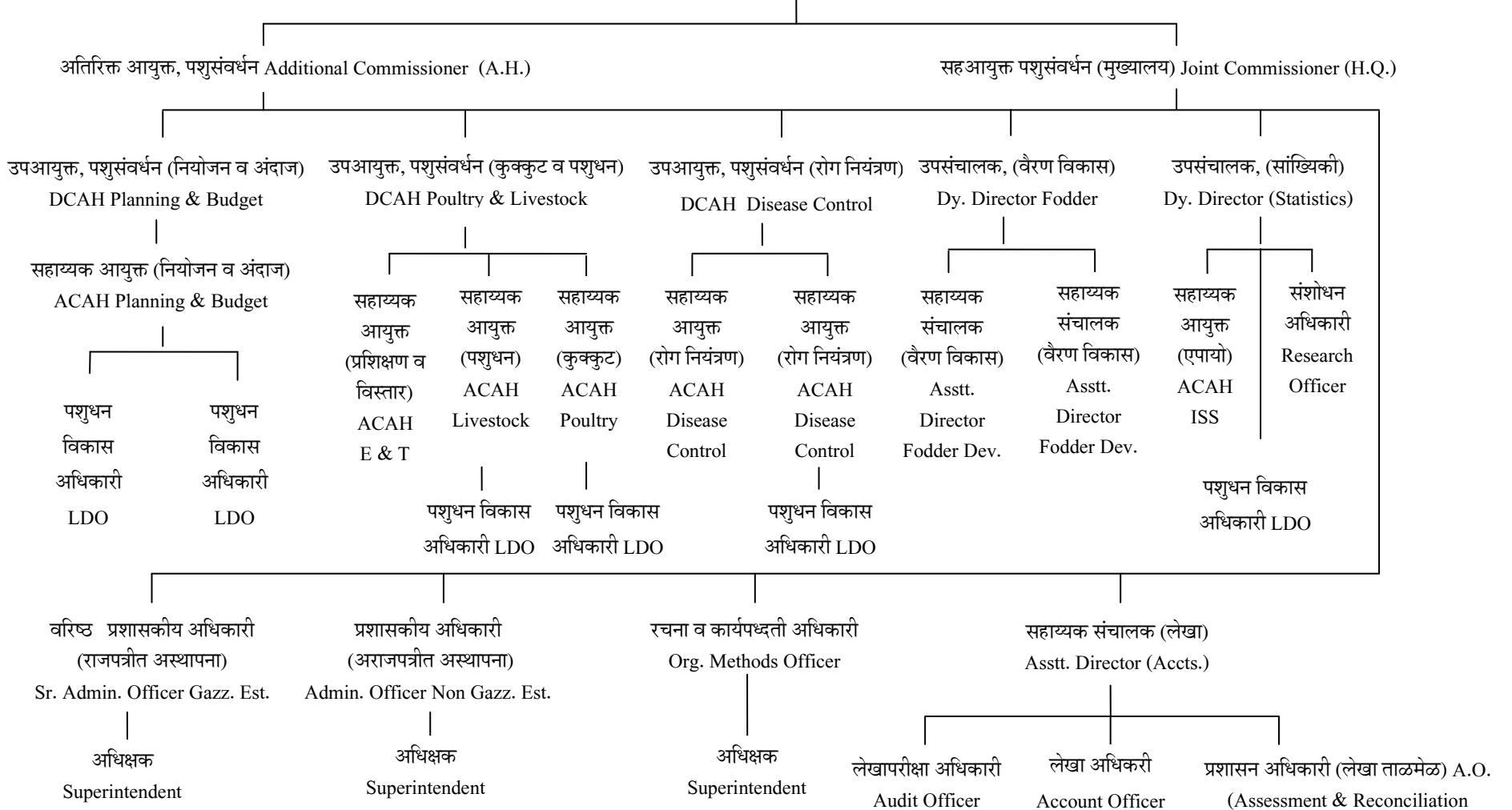
पशुसंवर्धन विभाग (महाराष्ट्र शासन)

प्रशासनिक रचनेचा तपशील दर्शविणारा तक्ता

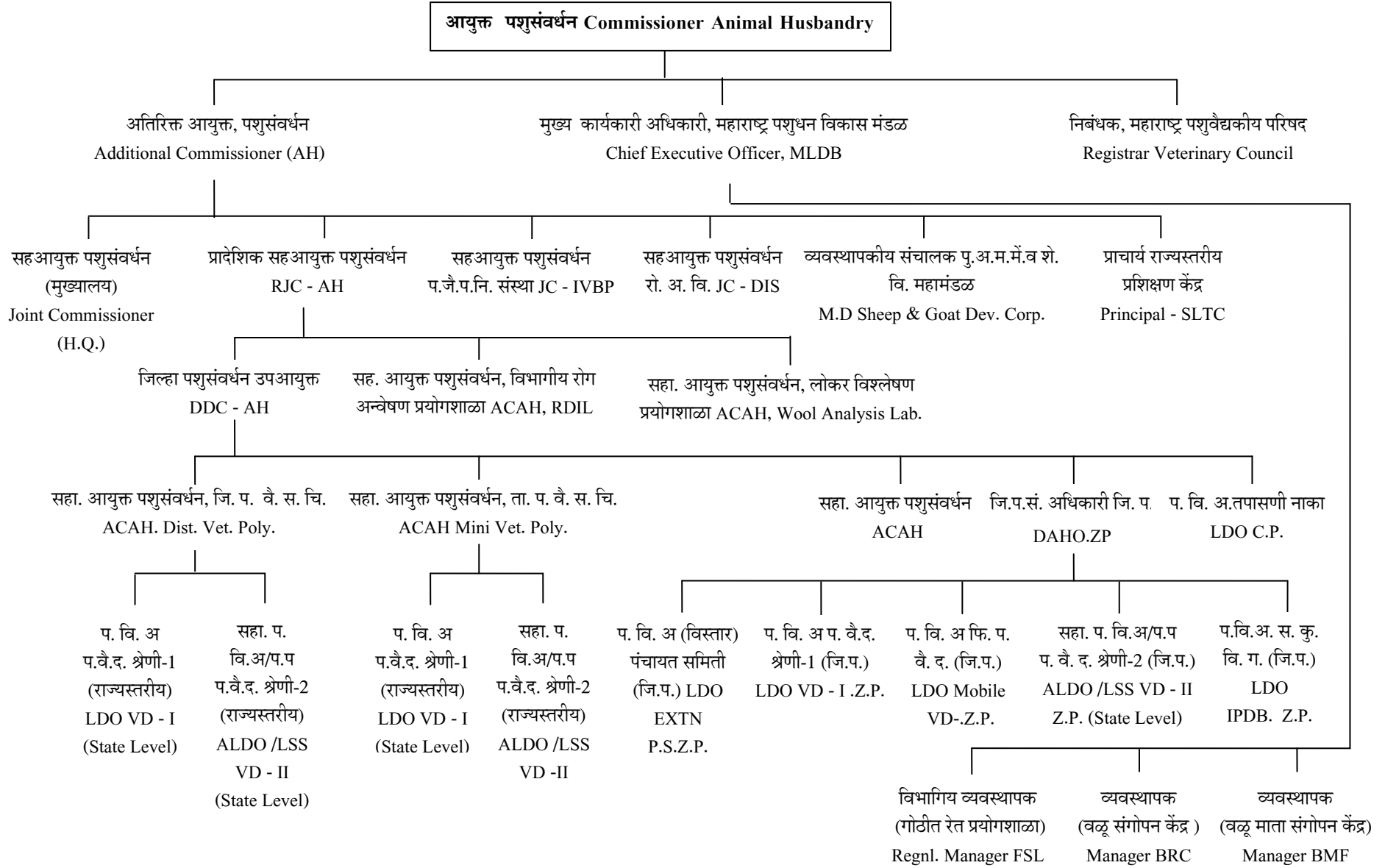
- (1) मा. मंत्री, पशुसंवर्धन Hon. Minister of Animal Husbandry
- (2) मा. राज्यमंत्री, पशुसंवर्धन Hon. State Minister of Animal Husbandry
- (3) मा. प्रधान सचिव (पदुम) Hon. Principal Secretary (ADF)
- (4) पदरचना तक्ता पशुसंवर्धन आयुक्तालय महाराष्ट्र राज्य, पुणे - 67

Organization Chart of Commissionerate Animal Husbandry, Maharashtra State, Pune - 67

आयुक्त पशुसंवर्धन Commissioner Animal Husbandry

(5) पदरचना तक्ता राज्य/विभाग/जिल्हा/तालुका पशुसंवर्धन महाराष्ट्र राज्य, पुणे 67
 Organization Chart of State/Region/District/Taluka Level, Animal Husbandry, Maharashtra State, Pune - 67

वित्तीय विवरणपत्र FINANCIAL STATEMENT

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास विभाग मत्स्यव्यवसाय विभाग (पशुसंवर्धन)

AGRICULTURE, ANIMAL HUSBANDRY, DAIRY DEVELOPMENT & FISHERIES DEPARTMENT (ANIMAL HUSBANDRY)

एकूण प्रत्यक्ष खर्च सन २०१९-२० अर्थसंकल्पीय अंदाज व सुधारलेले अंदाज सन २०२०-२१ आणि अर्थसंकल्प २०२१-२२

Total actual Expenditure for 2019-20 Budget estimates & revised estimates for 2020-21 & budget estimates for 2021-22

(Rs. In thousands)		तक्का एक / Table 1				(रुपये हजारत)
Activity Classification	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय	कार्याचे वर्गीकरण	
		अंदाज	अंदाज	अंदाज		
(1)	(2)	२०१९-२०	२०२०-२१	२०२०-२१	(6)	
		Actuals	Budget	Revised	Budget	
		2019-20	Estimates	Estimates	Estimates	
		(3)	2020-21	2020-21	2021-22	
		(4)	(5)	(6)	(7)	
		(3)	(4)	(5)	(6)	
2403 - Animal Husbandry					2403 - पशुसंवर्धन	
I-Summary					एक-सारांश	
001 - Direction and Administration	Charged	0	350	263	350	भारीत 001 - संचालन व प्रशासन
	Voted	1340537	1474053	1437028	1572176	दत्तमत
101 - Veterinary Service & Animal Health	Voted	6710702	7230461	6903919	7778505	दत्तमत 101 - पशुवैद्यकीय सेवा व पशु आरोग्य
102 - Cattle & Buffalo Development	Voted	1242761	1574080	1218130	1628331	दत्तमत 102 - पशु व महिष विकास
103 - Poultry Development	Voted	228897	338315	222822	371607	दत्तमत 103 - कुक्कूट विकास
104 - Sheep and Wool Development	Voted	572454	393525	286711	471945	दत्तमत 104 - मेंढ्या व लोकर विकास
106 - Other Livestock Development	Voted	228603	59300	29650	90000	दत्तमत 106 - इतर पशुधन विकास
107 - Fodder and Feed Development	Voted	32584	102502	169585	117502	दत्तमत 107 - वैरण व पशुखाद्य विकास
109 - Extension and Training	Voted	1200430	2034732	1823452	1995016	दत्तमत 109 - विस्तार व प्रशिक्षण
113 - Administrative Investigation & Statistics	Voted	225657	120309	109874	105682	दत्तमत 113 - प्रशासकिय अन्वेषण व सांख्यिकी
	Charged	0	350	263	350	भारीत
Gross Total	Voted	11782625	13327277	12201171	14130764	दत्तमत स्थूल बेरीज
	Total	11782625	13327627	12201434	14131114	एकूण
Deduct recoveries	Voted	0	0	0	0	दत्तमत वजा वसुली
	Charged	0	350	263	350	भारीत
Net Total - 2403 Animal Husbandry	Voted	11782625	13327277	12201171	14130764	दत्तमत निव्वळ बेरीज - 2403 पशुसंवर्धन
	Total	11782625	13327627	12201434	14131114	एकूण

वित्तीय विवरणपत्र FINANCIAL STATEMENT
योजनेतर विकास मंडळनिहाय (अविभाज्य भागासह) प्रत्यक्ष खर्च २०१८-१९ व २०१९-२०
Boardwise (with no divisible) Non Plan Actual Expenditure 2018-19 & 2019-20

(Rs. In thousands)

तक्का एक / Table 1

(रुपये हजारात)

मुख्यलेखाशिर्षक:-2403-पशुसंवर्धन	अंतिम सुधारित तरतूद Final Modified Grant		प्रत्यक्ष खर्च Actual Expenditure		विदर्भ Vidarbha		मराठवाडा Marathawada		उर्वरित महाराष्ट्र Rest of Maharashtra		अविभाज्य Non Divisible		Major Head 2403 Animal Husbandry	
	2018-19	2019-20	2018-19	2019-20	2018-19	2019-20	2018-19	2019-20	2018-19	2019-20	2018-19	2019-20		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	
State Sector Non Plan Scheme													योजनेतर योजना राज्यस्तर	
(001) Direction & Administration													(001) संचालन व प्रशासन	
(01)(01) Directorate of Animal Husbandry (Committed) (24030015)	135	120	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	(01)(01) पशुसंवर्धन संचालनालय (अनिवार्य) (भारीत) (24030015)
(01)(02) Divisional Offices (committed) (24030098)	180	160	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	(01)(02) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030098)
(01)(01) Directorate of Animal Husbandry (Committed) (24030024)	121653	92514	123859	87716	0	0	0	0	0	0	123859	87716	0	(01)(01) पशुसंवर्धन संचालनालय (अनिवार्य) (24030024)
(01)(02) Divisional Offices (committed) (24030033)	77825	89354	70797	85023	13090.4	15720.8	17203.7	20660.6	40503	48642	0	0	0	(01)(02) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030033)
(01)(03) Divisional Offices (committed) (24030042)	543337	692399	497516	659753	91990.7	121988	120896	160320	284629	377445	0	0	0	(01)(03) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030042)
(01)(05) Quality Control and Animal Nutrition Laboratory (Committed) (24030131)	11897	16297	11422	15830	0	0	0	0	0	0	11422	15830	0	(01)(05) प्रतनियंत्रण व पशुपोषण प्रयोगशाळा (अनिवार्य) (24030131)
(101) Veterinary Service & Animal Health													(101) पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य	
(01)(01) Hospital and Dispensaries (Committed) (24030142)	1510126	1675220	1308310	1607748	241907	297273	317919	390683	748484	919793	0	0	0	(01)(01) रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030142)
(01)(01) Veterinary Polyclinics (Committed) (24030151)	601388	806740	544046	769693	100594	142316	132203	187035	311249	440341	0	0	0	(01)(01) पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालये (अनिवार्य) (24030151)
(03)(01) Institute of Veterinary Biological Products, Pune (Committed) (24030169)	81001	88712	69929	88057	0	0	0	0	0	0	69929	88057	0	(03)(01) पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे (अनिवार्य) (24030169)

२४

(Rs. In thousands)

तक्का एक चालू / Table 1 Contd.

(रुपये हजारात)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
(04)(01) Investigation into Diseases of Livestock (Committed) (24030178)	57757	84455	58387	81222	10795.8	15017.9	14188	19736.9	33403	46467	0	0	(04)(01) पशुरोगांची तपासणी (अनिवार्य) (24030178)
(04)(02) All India Coordination Project of Diseases investigation section for scientific studies of Foot and Mouth Disease (Committed) (2403B254)	3420	5062	3122	4744	0	0	0	0	0	0	3122	4744	(04)(02) खुरकत रोगाचा शास्त्रीय अभ्यास करण्यासाठी रोग अन्वेषण शाखेचा आखिल भारतीय समन्वय प्रकल्प (अनिवार्य) (2403B254)
(05)(01) Control of Diseases in Livestock (Committed) (24030187)	46932	140355	41139	121337	7606.6	22435.2	9996.78	29484.9	23536	69417	0	0	(05)(01) पशुच्या रोगांचे नियंत्रण (अनिवार्य) (24030187)
(07)(01) Checkpost and vigilance Units on inter State Border (Committed) (24030202)	30366	32054	28671	30664	5301.27	5669.77	6967.05	7451.35	16403	17543	0	0	(07)(01) आंतरराज्य सिमेवरील चौक्या व दक्षता पथके (अनिवार्य) (24030202)
(08)(01) State Plan Scheme - Hospital and Dispensaries (Committed) (24030222)	116404	151757	114872	142932	21239.8	26428.1	27913.9	34732.5	65718	81771	0	0	(08)(01) राज्य योजनांतर्गत योजना - रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030222)
(08)(02) State Plan Scheme - Expansion and Modernization of veterinary Polyclinics (District) (Committed) (24030211)	12333	151757	10447	13487	1931.65	2493.75	2538.62	3277.34	5977	7716	0	0	(08)(02) राज्य योजनांतर्गत योजना - पशुवैद्यकीय बहुचिकित्सालयाचा विस्तार व अधुनिकीकरण करणे (जिल्हा) (अनिवार्य) (24030211)
(08)(17) Removal of backlog of Veterinary Dispensaries (100% State Plan) (Committed) (24032312)	32625	29115	25919	27497	4792.42	5084.2	6298.32	6681.77	14828	15731	0	0	(08)(17) पशुवैद्यकीय दवाखान्याचा अनुशेष दूर करणे (100 टक्के राज्य योजना) (अनिवार्य) (24032312)
(08)(36) Upgradation of Veterinary Aid Centers Key Village units AI Sub centers (100% State Plan) (Committed) (24032448)	57661	63931	48675	61119	9000.01	11300.9	11828	14851.9	27847	34966	0	0	(08)(36) पशुवैद्यकीय मदत केंद्राचा व आधारभूत ग्राम उपकेंद्राचा दर्जा वाढविणे (100 टक्के राज्य योजना) (अनिवार्य) (24032448)
(102) Cattle & Buffalo Development													(102) पशु व महिष विकास
(01)(01) Cattle Breeding Farms (Committed) (24030311)	6641	6961	4170	5478	771.033	1012.88	1013.31	1331.15	2386	3134	0	0	(01)(01) पशुपैदास क्षेत्रे (अनिवार्य) (24030311)
(03)(01) Key Village Schemes (Committed) (24030338)	48648	51634	41894	49959	7746.2	9237.42	10180.2	12140	23968	28582	0	0	(03)(01) आधारभूत ग्राम योजना (अनिवार्य) (24030338)
(04)(01) Artificial Insemination Centres (Committed) (24030347)	106185	122501	64999	86835	12018.3	16055.8	15794.8	21100.9	37186	49678	0	0	(04)(01) कृत्रिम रेतन केंद्रे (अनिवार्य) (24030347)

५६

(Rs. In thousands)	तत्का एक चालू / Table 1 Contd.													(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	
(06)(02) Establishment of Maharashtra Livestock Development Board (Committed) (24032288)	172179	157258	139710	158685	0	0	0	0	0	0	0	139710	158685	(06)(02) महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळाची स्थापना (अनिवार्य) (24032288)
(08)(01) Artificial Insemination in Centers (Committed) (24030436)	17074	23229	37904	22344	7008.45	4131.41	9210.67	5429.59	21685	12783	0	0	0	(08)(01) कृत्रिम रेतन केंद्र (अनिवार्य) (24030436)
(103) Poultry Development														
(01)(01) Poultry Breeding Farms and Hatcheries (Committed) (24030472)	47801	53514	46340	52187	8568.27	9649.38	11260.6	12681.4	26511	29856	0	0	0	(01)(01) कुक्कुट पैदास क्षेत्रे व उबवणी केंद्रे (अनिवार्य) (24030472)
(02)(01) Intensive Poultry Development Blocks (Committed) (24030481)	20282	18013	12929	17305	2390.57	3199.69	3141.75	4205.12	7397	9900	0	0	0	(02)(01) प्रकर्षित कुक्कुट विकास गट (अनिवार्य) (24030481)
(104) Sheep & Wool Development														
(01)(01) Wool Analysis Laboratory and Wool Utilisation Centre (Committed) (24030572)	4737	7350	4712	7019	0	0	0	0	0	0	4712	7019	7019	(01)(01) लोकर पृथ्वःकरण प्रयोगशाळा व लोकर उपयोजन केंद्र (अनिवार्य) (24030572)
(01)(02) Assistance to Punyashlok Ahilyadevi Maharashtra Sheep and Goat Development Board (Committed) (24030641)	115465	97227	100940	99378	0	0	0	0	0	0	100940	99378	99378	(01)(02) पुण्यश्लोक अहिल्याबाई महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळाचा अर्थसहाय्य (अनिवार्य) (24030641)
(109) Extension & Training														
(00)(01) Inservice Training (Committed) (24030703)	7508	13502	7256	12970	0	0	0	0	0	0	7256	12970	12970	(00)(01) सेवांतर्गत प्रशिक्षण (अनिवार्य) (24030703)
(00)(03) Poultry Training (committed) (24030721)	7428	11070	7293	10573	1348.48	1954.95	1772.2	2569.24	4172	6049	0	0	0	(00)(03) कुक्कुट पालन प्रशिक्षण (अनिवार्य) (24030721)
(00)(09) Establishment of Maharashtra Animal and Fisheries Science University (committed) (24032143)	1238035	1242254	1103266	1155869	0	0	0	0	0	0	1103266	1155869	1155869	(00)(09) महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठाची स्थापना (अनिवार्य) (24032143)
(00)(23) Establishment of Maharashtra Veterinary Council (50% State share) (Committed) (24032223)	3319	2920	3318	2548	0	0	0	0	0	0	3318	2548	2548	(00)(23) महाराष्ट्र पशुवैद्यकीय परिषदेची स्थापना (50 टक्के राज्य हिस्सा) (अनिवार्य) (24032223)
(00)(24) Establishment of Maharashtra Veterinary Council (50% Central Share) (Committed) (24032232)	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	(00)(24) महाराष्ट्र पशुवैद्यकीय परिषदेची स्थापना (50 टक्के केंद्र हिस्सा) (अनिवार्य) (24032232)

(Rs. In thousands)

तक्का एक चालू / Table 1 Contd.

(रुपये हजारत)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
(113) Administrative Investigation & Statistics													(113) प्रशासकीय अन्वेषण व सांख्यिकी
(00)(01) Collection and Analysis of statistical data about livestock keeping and live stock production (50% State Share (Committed) (24030893)	20277	21353	14081	20428	0	0	0	0	0	0	14081	20428	(00)(01) पशुधन जतन व पशुधन उत्पादन या संबंधीची सांख्यिकी आधारसामुग्री गोळा करणे व तिचे पृथःकरणे (50 टक्के राज्य हिस्सा) (अनिवार्य) (24030893)
Total State Level	5120621	5948790	4545923	5498400	548101	710969	720327	934373	1695881	2199814	1581615	1653244	एकूण राज्यक्षेत्रः
Non Plan Local Sector													योजनेत्तर स्थानिक स्तर
(001) Direction & Administration													(001) संचालन व प्रशासन
(01)(04) Establishment Grants to Zilla Parishad under Section 183 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act , 1961 - Office of the District Animal Husbandry Officers (Committed) (24030051)	386113	515158	375409	490057	69413	90612	91224	119084	214771	280362	0	0	(01)(04) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 183 अन्वये जिल्हा परिषदांना आस्थापना अनुदाने- जिल्हा पशुसंवर्धन अधिका-यांची कार्यालये (अनिवार्य) (24030051)
(101) Veterinary Service & Animal Health													(101) पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य
(06)(01) Hospital and Dispensaries (Committed) (24030196)	2634143	3367735	2558224	3191032	473016	590022	621648	775421	1463560	1825589	0	0	(06)(01) रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030196)
(06)(02) Veterinary Services (Committed) (24032635)	17425	22126	15812	21250	2924	3929	3842	5164	9046	12157	0	0	(06)(02) पशुवैद्यकीय सेवा (अनिवार्य) (24032635)
(06)(03) Veterinary Hospital of Ex Districts Local Board (Committed) (24032644)	100859	101904	77754	96127	14377	17774	18894	23359	44483	54994	0	0	(06)(03) भूतपूर्व जिल्हा स्थानिक मंडळाचे पशुवैद्यकीय दवाखाने (अनिवार्य) (24032644)
(06)(04) Mobile Veterinary Central Control Unit (Committed) (24032653)	15222	20889	14002	19385	2589	3584	3402	4711	8011	11090	0	0	(06)(04) फिरते पशुरोग मध्यवर्ती नियंत्रण पथक (अनिवार्य) (24032653)
(06)(05) Mobile Veterinary Control Unit / Mobile Clinic (Committed) (24032662)	57658	65432	54609	61872	10097	11440	13270	15035	31242	35397	0	0	(06)(05) फिरते पशुरोग नियंत्रण पथक/फिरते पशुवैद्यकीय चिकित्सालय (अनिवार्य) (24032662)

(Rs. In thousands)

तक्का एक समास / Table 1 Concltd.

(रुपये हजारत)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
(08)(18) Plan grants to Zilla Parishads for removal of backlog of Veterinary Dispensaries (State Plan) (District) (Committed) (24032321)	7527	13918	7900	11229	1461	2076	1920	2729	4520	6424	0	0	(08)(18) पशुवैद्यकीय दवाखान्याचा अनुशेष दूर करण्यासाठी जिल्हा परिषदांना योजनांतर्गत अनुदाने (राज्य योजना) (जिल्हा) (अनिवार्य) (24032321)
(102) Cattle & Buffalo Development													(102) पशु व महिष विकास
(05)(01) Local Sector Establishment (Committed) (24030374)	8418	10618	8482	9929	1568	1836	2061	2413	4853	5680	0	0	(05)(01) स्थानिक क्षेत्र आस्थापना (अनिवार्य) (24030374)
(05)(02) District Premium Bull (Committed) (24032682)	8148	9948	7448	9443	1377	1746	1810	2295	4261	5402	0	0	(05)(02) जिल्हा वळु योजना (अनिवार्य) (24032682)
(05)(03) Key Village Scheme (Committed) (24032691)	311248	431125	310748	408028	57457	75444	75512	99151	177779	233433	0	0	(05)(03) आधारभूत ग्राम योजना (अनिवार्य) (24032691)
(05)(04) Maintainance of Record of Milk and Deoni Cattle (Committed) (24032706)	1055	1457	1173	1366	217	253	285	332	671	781	0	0	(05)(04) देवणी पशु व दुधाचा अभिलेख ठेवणे (अनिवार्य) (24032706)
(05)(06) Goshala and Panjarapol Development Schemes (Committed) (24032724)	1946	2779	1912	2610	354	483	465	634	1094	1493	0	0	(05)(06) गोशाळा व पांजरपोळ विकास योजना (अनिवार्य) (24032724)
(103) Poultry Development													(103) कुक्कुट विकास
(03)(05) Purposive Grants to Zilla Parishad under Section 182 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act , 1961 (Payable at Treasury) (Committed) (24032241)	39160	49867	38565	45557	7131	8423	9371	11070	22063	26063	0	0	(03)(05) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 182 अन्वये जिल्हा परिषदांना सप्रयोजन अनुदाने (कोषागारातून देय) (अनिवार्य) (24032241)
(109) Extension & Training													(109) विस्तार व प्रशिक्षण
(00)(08) Establishment of Mobile Expansion & Demonstration Unit (Committed) (24032742)	834	610	362	558	67	103	88	136	207	319	0	0	(00)(08) फिरत्या प्रसारक व प्रात्यक्षिक केंद्राची स्थापना (अनिवार्य)(24032742)
Total Local Sector	3589756	4613566	3472400	4368443	642047	807725	843793	1061532	1986560	2499186	0	0	एकूण स्थानिक स्तर
Total State + Local Sector	8710377	10562356	8018323	9866843	1190147	1518694	1564120	1995905	3682441	4699000	1581615	1653244	एकूण राज्य + स्थानिक स्तर

००१ - संचालन व प्रशासन

001 - Direction & Administration

(Rs. In thousands)

तक्ता एक / Table 1

(रुपये हजारत)

Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय		कार्याचे वर्गीकरण
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज		
(1)	(2)	२०१९-२०	२०२०-२१	२०२०-२१	२०२१-२२	(6)	(7)
		Actuals	Budget	Revised	Budget		
		2019-20	2020-21	2020-21	2021-22		
		(3)	(4)	(5)	(6)		(8)
(001) Direction & Administration							(001) संचालन व प्रशासन
(01) Non Plan Scheme							(01) योजनेतर योजना
(01)(01) Directorate of Animal Husbandry (Committed) (24030015)	Charged	0	150	113	150	भारीत	(01)(01) पशुसंवर्धन संचालनालय (अनिवार्य) (24030015)
(01)(01) Directorate of Animal Husbandry (Committed) (24030024)		87717	109052	95736	116270		(01)(01) पशुसंवर्धन संचालनालय (अनिवार्य) (24030024)
(01)(02) Divisional Offices (committed) (24030098)	Charged	0	200	150	200	भारीत	(01)(02) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030098)
(01)(02) Divisional Offices (committed) (24030033)		85024	99887	97673	104741		(01)(02) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030033)
(01)(03) Divisional Offices (committed) (24030042)		659753	735879	728044	786317		(01)(03) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030042)
(01)(04) Establishment Grants to Zilla Parishad under Section 183 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act, 1961 - Office of the District Animal Husbandry Officers (Committed) (24030051)		490058	495344	491632	529498		(01)(04) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 183 अन्वये जिल्हा परिषदांना आस्थापना अनुदाने- जिल्हा पशुसंवर्धन अधिका-यांची कार्यालये (अनिवार्य) (24030051)
(01)(05) Quality Control and Animal Nutrition Laboratory (Committed) (24030131)		15831	15791	15568	16850		(01)(05) प्रतनियंत्रण व पशुपोषण प्रयोगशाळा (अनिवार्य) (24030131)
	Charged	0	350	263	350	भारीत	
Total-(01)	Voted	1338383	1455953	1428653	1553676	दत्तमत	एकूण-(01)
(02) Schemes in the Five Year Plan							(02) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(02)(01) Strengthening of the Office of the Commissioner Animal Husbandry, Pune (100 % State) (Scheme) (24030071)		2154	18100	8375	18500		(02)(01) आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांच्या कार्यालयाचे बळकटीकरण (100 टक्के राज्य) (कार्यक्रम) (24030071)
	Charged	0	350	263	350	भारीत	
Total-(001)	Voted	1340537	1474053	1437028	1572176	दत्तमत	एकूण-(001)

१०१ - पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य
101 - Veterinary Service & Animal Health

(Rs. In thousands)		तक्ता एक / Table 1				(रुपये हजारत)
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय	कार्याचे वर्गीकरण
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज	
(1)	(2)	२०१९-२०	२०२०-२१	२०२०-२१	२०२१-२२	(7)
		Actuals	Budget	Revised	Budget	
		2019-20	Estimates	Estimates	Estimates	
		(3)	2020-21	2020-21	2021-22	(8)
101- Veterinary Service & Animal Health						101- पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य
(01) Hospital and Dispensaries						(01) रुग्णालये व दवाखाने
(01)(01) Hospital and Dispensaries (Committed) (24030142)		1602033	1938668	1626171	1992093	(01)(01) रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030142)
(02) Veterinary Polyclinics						(02) पशुवैद्यकीय सर्वाधिकित्सालये
(02)(01) Veterinary Polyclinics (Committed) (24030151)		769692	838849	823798	895583	(02)(01) पशुवैद्यकीय सर्वाधिकित्सालये (अनिवार्य) (24030151)
(03) Institute of Veterinary Biological Products, Pune						(03) पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे
(03)(01) Institute of Veterinary Biological Products, Pune (Committed) (24030169)		88057	96716	95205	103614	(03)(01) पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे (अनिवार्य) (24030169)
(04) Investigation into Diseases of Livestock						(04) पशुरोगांची तपासणी
(04)(01) Investigation into Diseases of Livestock (Committed) (24030178)		81222	86225	84423	91785	(04)(01) पशुरोगांची तपासणी (अनिवार्य) (24030178)
(04)(02) All India Coordination Project of Diseases investigation section for scientific studies of Foot and Mouth Disease (Committed) (2403B254)		4744	4291	4166	4575	(04)(02) खुरकत रोगाचा शास्त्रीय अभ्यास करण्यासाठी रोग अन्वेषण शाखेचा आखिल भारतीय समन्वय प्रकल्प (अनिवार्य) (2403B254)
Total-(04)	Voted	85966	90516	88589	96360	दत्तमत एकूण-(04)
(05) Control of Diseases in Livestock						(05) पशुच्या रोगांचे नियंत्रण
(05)(01) Control of Diseases in Livestock (Committed) (24030187)		121338	138360	132525	81959	(05)(01) पशुच्या रोगांचे नियंत्रण (अनिवार्य) (24030187)
(06) Purposive Grants to Zilla Parishad under Section 182 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act , 1961						(06) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 182 अन्वये जिल्हा परिषदांना सप्रयोजन अनुदाने
(06)(01) Hospital and Dispensaries (Committed) (24030196)		3191033	3381757	3330197	3612662	(06)(01) रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030196)
(06)(02) Veterinary Services (Committed) (24032635)		21251	24654	23531	24547	(06)(02) पशुवैद्यकीय सेवा (अनिवार्य) (24032635)
(06)(03) Veterinary Hospital of Ex Districts Local Board (Committed) (24032644)		96127	123987	122403	132444	(06)(03) भूतपूर्व जिल्हा स्थानिक मंडळाचे पशुवैद्यकीय दवाखाने (अनिवार्य) (24032644)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.						(रुपये हजारात)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(06)(04) Mobile Veterinary Central Control Unit (Committed) (24032653)		19386	21302	20788	21620		(06)(04) फिरते पशुरोग मध्यवर्ती नियंत्रण पथक (अनिवार्य) (24032653)
(06)(05) Mobile Veterinary Control Unit / Mobile Clinic (Committed) (24032662)		61872	75603	73618	80603		(06)(05) फिरते पशुरोग नियंत्रण पथक/फिरते पशुवैद्यकीय चिकित्सालय (अनिवार्य) (24032662)
Total-(06)		3389669	3627303	3570537	3871876		एकूण-(06)
(07) Checkpost and vigilance Units on inter State Border							(07) आंतरराज्य सिमेवरील चौक्या व दक्षता पथक
(07)(01) Checkpost and vigilance Units on inter State Border (Committed) (24030202)		30663	41043	35431	43831		(07)(01) आंतरराज्य सिमेवरील चौक्या व दक्षता पथके (अनिवार्य) (24030202)
(08) Schemes in the five year plan							(08) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(08)(01) State Plan Scheme - Hospital and Dispensaries (Committed) (24030222)		142932	171418	150869	174204		(08)(01) राज्य योजनांतर्गत योजना - रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030222)
(08)(02) State Plan Scheme - Expansion and Modernization of veterinary Polyclinics (District) (Committed) (24030211)		13487	18585	15360	19854		(08)(02) राज्य योजनांतर्गत योजना - पशुवैद्यकीय बहुचिकित्सालयाचा विस्तार व आधुनिकीकरण करणे (जिल्हा) (अनिवार्य) (24030211)
(08)(05) Animal diseases, Surveillance of forecasting under ASCAD (40% State share) (Scheme) (24030258)		0	104	104	104		(08)(05) अॅस्कॅड अंतर्गत पशुरोग, पूर्वानुमानाचे संनिरीक्षण (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (24030258)
(08)(06) Modernisation and strengthening of Institute of Veterinary Biological Product, Pune under ASCAD (60% Central Share) (Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (24031657)		23	210	210	1230		(08)(06) अॅस्कॅड अंतर्गत पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था पुणे चे आधुनिकीकरण व बळकटीकरण (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (24031657)
(08)(14) Investigation into diseases of Livestock (100% Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (24032063)		21161	44101	44101	44201		(08)(14) पशुरोग अन्वेषण (100 टक्के केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (24032063)
(08)(16) Grants from I. C. A. R. (100 % Central) (Scheme) (24032081)		0	600	600	600		(08)(16) आय.सी.ए.आर. कडून अनुदाने (100 % केंद्र) (कार्यक्रम) (24032081)
(08)(17) Removal of backlog of Veterinary Dispensaries (100% State Plan) (Committed) (24032312)		27498	38026	30893	39136		(08)(17) पशुवैद्यकीय दवाखान्याचा अनुशेष दूर करणे (100 टक्के राज्य योजना) (अनिवार्य) (24032312)
(08)(18) Plan grants to Zilla Parishads for removal of backlog of Veterinary Dispensaries (State Plan) (District) (Committed) (24032321)		11229	13011	12962	13915		(08)(18) पशुवैद्यकीय दवाखान्याचा अनुशेष दूर करण्यासाठी जिल्हा परिषदांना योजनांतर्गत अनुदाने (राज्य योजना) (जिल्हा) (अनिवार्य) (24032321)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(08)(24) Control of Eradication of Economically important Diseases under ASCAD (40% State share) (Scheme) (24032359)		4107	16000	5468	65931		(08)(24) अॅस्कॅड अंतर्गत आर्थिक नुकसान होणा-या पशुरोगाचे नियंत्रण व निर्मूलन (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032359)
(08)(27) Strengthening & Modernisation of Regional Diseases Investigation Section Laboratories and District Laboratories under ASCAD (40% State Share) (Scheme) (24032368)		20	140	140	820		(08)(27) अॅस्कॅड अंतर्गत विभागीय रोग अन्वेषण प्रयोगशाळेचे व जिल्हा प्रयोगशाळेचे बळकटीकरण व आधुनिकीकरण करणे (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032368)
(08)(28) Animal Disease Surveillance and Forecasting ASCAD (60% Central share) (Scheme) (24032377)		0	156	156	156		(08)(28) अॅस्कॅड अंतर्गत पशुरोग सनियंत्रण व पूर्वानुमान (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032377)
(08)(29) Control and Iradication of Identifiable Zoonotic Important Disease under ASCAD (60% Central Share) (Scheme) (24032386)		6162	24000	13468	98997		(08)(29) अॅस्कॅड अंतर्गत महत्वाच्या मानवी संसर्गक्षम अशा पशुरोगाचे नियंत्रण व निर्मूलन (60 % केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032386)
(08)(30) Information, Education and Community Participants Campaign under ASCAD (60% Central share) (Scheme) (24032395)		1008	3750	68532	51617		(08)(30) अॅस्कॅड अंतर्गत माहिती, शिक्षण व लोक सहभाग मेळावे आयोजित करणे (60 % केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032395)
(08)(31) Organisation of Training programmes Workshop/Seminar for Field Staff on AH (100% Central Sponsored Scheme) (Scheme) (24032401)		399	2000	2000	2011		(08)(31) पशुसंवर्धन क्षेत्रातील कर्मचा-याकरिता पशुसंवर्धन विस्तार विषयक चर्चासत्र प्रशिक्षण कार्यक्रम कार्यशाळा आयोजित करणे (100 टक्के केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (24032401)
(08)(32) Creation of Disease Free zone against Foot & Mouth Disease (60% Centrally Sponsored) (Scheme) (24032412)		199776	0	0	0		(08)(32) लाळयागबुरकत रोगमुक्त प्रभाग निर्माण करणे (60 % केंद्र पुरस्कृत) (कार्यक्रम) (24032412)
(08)(33) National Programme of Rinderpest Eradication (100% Centrally Sponsored) (Scheme) (24032421)		0	3500	3500	3500		(08)(33) राष्ट्रीय बुलकांडी रोग निर्मूलन कार्यक्रम (100 % केंद्र पुरस्कृत) (कार्यक्रम) (24032421)
(08)(36) Upgradation of Veterinary Aid Centers Key Village units AI Sub centers (100% State Plan) (Committed) (24032448)		61119	71701	66064	76631		(08)(36) पशुवैद्यकीय मदत केंद्राचा व आधारभूत ग्राम उपकेंद्राचा दर्जा वाढविणे (100 टक्के राज्य योजना) (अनिवार्य) (24032448)
(08)(39) Supply of Medicine to the Veterinary Institutions (District level) (Scheme) (24032475)		0	0	0	0		(08)(39) पशुवैद्यकीय संस्थांना औषध पुरवठा करणे (जिल्हा स्तर) (कार्यक्रम) (24032475)
(08)(42) Organize Information Education and Communication Campaign under ASCAD (40% State share) (Scheme) (24032762)		662	2500	68032	51078		(08)(42) अॅस्कॅड अंतर्गत माहिती शिक्षण लोक सहभागी मेळावे आयोजित करणे (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032762)

(Rs. In thousands)	तक्का एक समाप्त / Table 1 Concltd.						(रुपये हजारात)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(08)(45) Special Component Plan (District Plan) Measures to control Parasitic Infestation Occuring in sheep, Goats & Poultry Birds owned by Scheduled Castes beneficiaries by Supplying Material Mixtures & Deworming (District Scheme) (Scheme) (2403B263)		0	0	0	0		(08)(45) विशेष घटक योजना (जिल्हा योजना) अनुसूचित जातीच्या लाभधारकांकडील शेळ्या, मेंढ्या व कॉबड्यांना जंतुनाशके पाजणे, क्षार मिश्रणे पुरविणे व परजीवी कीटकांचे नियंत्रण करण्यासाठी उपाययोजना करणे (जिल्हा योजना) (कार्यक्रम) (2403B263)
(08)(46) National Control Programme of PPR Diseases (60 % Central Share) (Scheme) (2403B737)		0	28002	28002	28002		(08)(46) पीपीआर रोगाचे नियंत्रण करण्यासाठी राष्ट्रीय कार्यक्रम (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403B737)
(08)(47) National Control Programme on Brucellosis (60 % Central Share) (Scheme) (2403B962)		0	0	0	0		(08)(47) राष्ट्रीय बुसेल्लोसीस नियंत्रण कार्यक्रम (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403B962)
(08)(48) National Animal Disease Reporting System (60 % Central Share) (Scheme) (2403C018)		0	2500	2500	2500		(08)(48) राष्ट्रीय पशुरोग अहवाल प्रसारीत करणे (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C018)
(08)(49) Control of Economically important Diseases (60% Central share) (Schedule Caste Sub Plan) (Scheme) (2403C555)		1016	0	0	0		(08)(49) आर्थिकदृष्ट्या महत्त्वाच्या पशुरोगावर नियंत्रण (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (अनुसूचित जाती उपयोजना) (कार्यक्रम) (2403C555)
(08)(50) Control of Economically important Diseases (40% State share) (Schedule Caste Sub Plan) (Scheme) (2403C564)		0	0	0	0		(08)(50) आर्थिकदृष्ट्या महत्त्वाच्या पशुरोगावर नियंत्रण (40 टक्के राज्य हिस्सा) (अनुसूचित जाती उपयोजना) (कार्यक्रम) (2403C564)
(08)(51) Creation of Disease Free Zone against Foot & Mouth Disease (40% State share) (Scheme) (2403D088)		132685	0	0	0		(08)(51) लाळ्या खुरकत रोगमुक्त प्रभाग निर्माण करणे (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D088)
(08)(52) National Control Programme PPR Diseases (40 % State Share) (Scheme) (2403D097)		0	18702	18702	18702		(08)(52) पीपीआर रोगावरील राष्ट्रीय नियंत्रण कार्यक्रम (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D097)
(08)(53) National Control Programme of Brucellosis (40 % State Share) (Scheme) (2403D177)		0	0	0	0		(08)(53) राष्ट्रीय बुसेल्लोसीस नियंत्रण कार्यक्रम (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D177)
Total-(08)		623284	459006	531663	693189		एकूण-(08)
Total-(101)		6710702	7230461	6903919	7778505		एकूण-(101)

तक्का दोन / Table 2

खाली दिलेल्या तक्त्यांमध्ये पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालय तालुका लघुपशुसर्वचिकित्सालय व जिल्हा परिषदांतर्गत असलेल्या कृत्रिम रेतन उपकेंद्राचे कामकाज दर्शविते

The Following table shows the work load summary of District Veterinary Polyclinics, Taluka Mini Veterinary Polyclinics & Zillah Parishads

अ. क्र. Sr. No.	बाब Particulars	जिल्हा पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये District Veterinary Polyclinics			तालुका लघु पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालये Taluka Mini Veterinary Polyclinics			जिल्हा परिषदा Zillah Parishads			एकूण Total				
		प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य		
		Actual	Anticipated	Target	Actual	Anticipated	Target	Actual	Anticipated	Target	Actual	Anticipated	Target		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)		
1	कृत्रिम रेतन केलेल्या गाई व म्हशी No. of Cows & Buffaoles inseminated	विदेशी Exotic	4440	4052	4052	29496	26325	26325	175097	153586	153586	209033	183963	183963	
		संकरित Cross breed	23765	42317	42317	140683	247378	247378	869454	1529971	1529971	1033902	1819666	1819666	
		देशी Indigenous	11950	10596	10596	46254	40726	40726	364847	320979	320979	423051	372301	372301	
		म्हैस Buffalo	18974	33563	33563	88532	155496	155496	605192	1065288	1065288	712698	1254347	1254347	
		एकूण Total	59129	90528	90528	304965	469925	469925	2014590	3069824	3069824	2378684	3630277	3630277	
2	कृत्रिम रेतनापासून जन्मलेली वासरे No. of Calves born AI	संकरित Cross breed	12254	9402	15456	67466	56726	91234	379213	348184	561186	458933	414312	667876	
		देशी Indigenous	4014	3983	3532	14912	15418	13575	109065	121616	106993	127991	141017	124100	
		म्हैस Buffalo	8005	6325	11188	33338	29511	51832	204861	201731	355096	246204	237567	418116	
		एकूण Total	24273	19710	30176	115716	101655	156641	693139	671531	1023275	833128	792896	1210092	
3	गर्भधारणा तपासणी Pregnancy Diagnosis	गाई Cow	कृत्रिम केलेल्या Out of A I	33548	56965	56965	175176	314429	314429	959288	2004536	2004536	1168012	2375930	2375930
		गाई Cow	कृत्रिम रेतन न केलेल्या Other than A I	17504	8545	8545	90628	47164	47164	836854	300680	300680	944986	356389	356389
		एकूण Total	51052	65510	65510	265804	361593	361593	1796142	2305216	2305216	2112998	2732319	2732319	
		म्हशी Buffalo	कृत्रिम केलेल्या Out of A I	17600	33563	33563	77365	155496	155496	433541	1065288	1065288	528506	1254347	1254347
		म्हशी Buffalo	कृत्रिम रेतन न केलेल्या Other than A I	12596	5034	5034	58276	23324	23324	449095	159793	159793	519967	188151	188151
		एकूण Total	30196	38597	38597	135641	178820	178820	882636	1225081	1225081	1048473	1442498	1442498	
		एकूण तपासलेल्या गाई व म्हशी Total No. of Cows & Buffalos Examined	81248	104107	104107	401445	540413	540413	2678778	3530297	3530297	3161471	4174817	4174817	
4	वांझपणा व वंधत्व तपासणी Infertility & Sterility Examination	गाई Cow	तपासलेल्या Examined	13447	28071	28071	96208	145456	145456	763401	950565	950565	873056	1124092	1124092
		गाई Cow	उपचार केलेल्या Treated	13320	28071	28071	93334	145456	145456	717812	950565	950565	824466	1124092	1124092
		गाई Cow	बंधत्व दूर केलेल्या Cured	7558	28071	28071	60441	145456	145456	468957	950565	950565	536956	1124092	1124092
		म्हशी Buffalo	तपासलेल्या Examined	15433	26585	26585	79883	98113	98113	517241	527365	527365	612557	652063	652063
		म्हशी Buffalo	उपचार केलेल्या Treated	15041	26585	26585	76670	98113	98113	489315	527365	527365	581026	652063	652063
		म्हशी Buffalo	बंधत्व दूर केलेल्या Cured	8958	26585	26585	49975	98113	98113	330516	527365	527365	389449	652063	652063
		एकूण तपासलेल्या गाई व म्हशी Total No. of Cows & Buffalos Examined	28880	54656	54656	176091	243569	243569	1280642	1477930	1477930	1485613	1776155	1776155	

तक्रा दोन समाप्त / Table 2 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
5	एकूण उपचार केलेले No. of Cases treated	596797			1974319			14368397			16939513		
6	एकूण खच्ची करणे No. of Scrub Bulls Castrated	21301	33589	33589	101857	147826	147826	772912	847086	847086	896070	1028501	1028501
7	केलेले लसीकरण No. of Vaccination performed	1545410	2536155	2536155	7829463	9981437	9981437	53539551	65582021	65582021	62914424	78099613	78099613
8	केलेल्या शस्त्रक्रिया No. of Operations performed	6601			8568			41747			56916		
	मोठ्या Major												
	लहान Minor	24358			47360			441357			513075		
	एकूण Total	30959			55928			483104			569991		
9	एकूण तपासलेले नमुने Total No. of Specimens Examined	52693			67074			250620			370387		
10	शवविच्छेदने रोगनिदानात्मक Diagnostic PostMortems	3055			3601			13242			19898		
	न्यायवैद्यक Medicolegal	653			1701			8392			10746		
11	पशुप्रदर्शने Cattle Shows	5	3	3	22	1530	1530	164	11621	11621	191	13154	13154
12	संकरित वासरांचे मेळावे Calf Ralies	6	32	32	22	2690	2690	263	5738	5738	291	8460	8460
13	कार्यामोहीम शिबिरे Work Campaigns	760	1154	1154	4493	5955	5955	35572	48797	48797	40825	55906	55906
14	बंधत्व निवारण शिबिरे Infertility Camps	609	823	823	1679	3484	3484	16346	36848	36848	18634	41155	41155
15	पुरवलेले रोपांचे संच/ठोंब Fodder sets & Sapplings Distributed	1185198	454350	454350	6062152	4119816	4119816	19850216	25536373	25536373	27097566	30110539	30110539
16	पुरवलेले वैरण बियाणे (किलो) Fodder Seeds distributed (kg.)	35620	22550	22550	271158	230478	230478	1376665	812125	812125	1683443	1065153	1065153
17	वैरणीचे भूखंड Fodder Demonstration Plots	11003	166	166	16550	84699	84699	108477	778108	778108	136030	862973	862973
18	विविध योजनांतर्गत आयोजित प्रशिक्षण कार्यक्रम No. of Training Programs organised Under Various Schemes	2	44	44	18	1578	1578	552	15825	15825	572	17447	17447
	खर्च समावेशन Expenditure incurred	5000	207481	207481	34000	895722	895722	4622691	7074160	7074160	4661691	8177363	8177363
	प्रती शेतकरी खर्च (रु.) Exp. per farmer (Rs.)	250	1064	1064	45	843	843	334	699	699	319	718	718
	प्रशिक्षित शेतकरी संख्या No. of farmers Trained												
	मागासवर्गीय Backward Class												
	स्त्री Female	4	74	74	317	382	382	2884	2175	2175	3205	2631	2631
	पुरुष Male	3	115	115	343	566	566	3607	4413	4413	3953	5094	5094
	एकूण Total	7	189	189	660	948	948	6491	6588	6588	7158	7725	7725
	इतर Others												
	स्त्री Female	9	3	3	10	64	64	3002	1363	1363	3021	1430	1430
	पुरुष Male	4	3	3	91	50	50	4333	2174	2174	4428	2227	2227
	एकूण Total	13	6	6	101	114	114	7335	3537	3537	7449	3657	3657
	एकूण प्रशिक्षित शेतकरी Total Farmers	20	195	195	761	1062	1062	13826	10125	10125	14607	11382	11382

पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्थेमध्ये उत्पादन केलेल्या, तसेच बाहेरून वितरणासाठी मागविलेल्या लसी रक्तजल यांचे राज्यामध्ये व राज्याबाहेर केलेले वितरण पुढील तक्त्यामध्ये दर्शविले आहे

अ. क्र. Sr. No.	लस व इतर जैव पदार्थांचे नाव Name of Vaccine and other biological product	जिवाणू लस Bacterial Vaccine			विषाणू लस Viral Vaccine		
		प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	उत्पादन क्षमता ('०००) Production capacity ('000)	13000.00	13000.00	13000.00	30400.00	30400.00	30400.00
2	१ एप्रिल रोजीची सुरुवातीची शिल्लक Opening balance as on 1st April	2100.90	3659.35	3659.35	1286.00	0.00	0.00
3	तयार लसींची संख्या No. of Vaccine doses manufactured	13548.30	10000.00	10000.00	0.00	0.00	30650.00
4	आणलेले / खरेदी केलेल्या लसी No. of Vaccine doses brought / purchased	3941.38	0.00	0.00	17487.20	0.00	0.00
5	एकूण लस / जैव पदार्थ (२ ते ४) Total vaccine / biological doses (2 to 4)	19590.58	13659.35	13659.35	18773.20	0.00	30650.00
6	उत्पादन प्रक्रियेमध्ये वाया गेलेल्या लस मात्रा No. of vaccine / biological doses wasted during Manufacture process	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
7	लस / जैव पदार्थ पुरवठा No. of vaccine / biological doses supplied	15931.23	10000.00	10000.00	18773.20	0.00	30400.00
8	एकूण विल्हेवाट लावलेल्या लस/जैव पदार्थांची संख्या (६+७) Total No. of vaccine/biological doses disposed off (6+7)	15931.23	10000.00	10000.00	18773.20	0.00	30400.00
9	३१ मार्च अखेरची शिल्लक (५ - ८) Closing balance as on 31st march (5 - 8)	3659.35	3659.35	3659.35	0.00	0.00	250.00
10	उत्पादित लसींची किंमत Cost of vaccine doses manufactured	33777.48	35000.00	35000.00	0.00	0.00	11114.00
11	खरेदी केलेल्या लसींची किंमत Cost of vaccine doses purchased	25431.08	0.00	0.00	270876.75	0.00	0.00
12	पुरवठा केलेल्या लसींची किंमत Cost of vaccine doses supplied	54674.34	39000.00	39000.00	281765.29	0.00	0.00
13	उत्पादित लस तुकड्यांची संख्या No. of Test batches of Vaccine Manufactured	13	14	14	0	0	31
14	निर्जंतुकीकरण चाचण्या No. of Sterility tests carried out	13	14	20	0	0	31
15	लसमात्रा सुरक्षितता चाचण्या No. of Safty tests carried out	6	14	14	0	0	31
16	कार्यक्षमता चाचण्या No. of Potency tests carried out	7	9	9	0	0	31

Table 3

Following table indicate the production figures of sera & vaccines at Institute of Veterinary Biological Products, Pune-7 & brought / purchased and supplied to the Institutes within the State & other States

निदान अभिकारके Diagnostic Reagents			विरलकार Diluents			एकूण लस, अभिकारके आणि विरलकार Total Vaccine, Reagent & Diluent		
प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target
2019-20	2020-21	2021-22	2019-20	2020-21	2021-22	2019-20	2020-21	2021-22
(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)
84.00	84.00	84.00	31400.00	31400.00	31400.00	74884.00	74884.00	74884.00
57.80	52.10	138.10	0.00	0.00	0.00	3444.70	3711.45	3797.45
170.20	150.00	155.00	0.00	0.00	0.00	13718.50	10150.00	40805.00
0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	21428.58	0.00	0.00
228.00	202.10	293.10	0.00	0.00	0.00	38591.78	13861.45	44602.45
0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
175.90	64.00	87.60	0.00	0.00	0.00	34880.33	10064.00	40487.60
175.90	64.00	87.60	0.00	0.00	0.00	34880.33	10064.00	40487.60
52.10	138.10	205.50	0.00	0.00	0.00	3711.45	3797.45	4114.85
1095.25	1142.00	1142.00	0.00	0.00	0.00	34872.73	36142.00	47256.00
0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	296307.84	0.00	0.00
942.99	965.00	965.00	0.00	0.00	0.00	337382.62	39965.00	39965.00
0	7	7	0	0	0	13	21	52
0	0	0	0	0	0	13	14	51
0	5	0	0	0	0	6	19	45
10	0	0	0	0	0	17	9	40

विभागीय रोग अन्वेषण शाखेतील विभागीय प्रयोगशाळेमधील कार्यभाराचा सारांश

Work load summary of Regional Disease Investigation Laboratories (7) under DIS

		सर्व पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाळा					
		All Regional Disease Investigation Laboratories					
अ. क्र. Sr. No.	बाब Particulars	गुरे व गोस्तनदाह			कुक्कुट व साल्मोनेला		
		Cattle & Mastitis			Poultry & Salmonella		
		प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य
		Actual	Anticipated	Target	Actual	Anticipated	Target
(1)	(2)	2019-20	2020-21	2021-22	2019-20	2020-21	2021-22
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	भेटीवर असलेले दिवस संख्या No. of days on tour	358	360	360	782	555	555
2	गावांना दिलेल्या भेटीची संख्या No. of villages visited	281	190	190	158	95	95
3	क्षेत्रांना/संस्थाना दिलेल्या भेटीची संख्या No. of farms/Institutes Visited	276	200	200	172	190	190
4	आयोजित मेळाव्यांची संख्या No. of work campaigns attended	25	42	42	0	0	0
5	आयोजित मेळाव्यांची संख्या No. of IEC campaigns attended	31	60	60	0	0	0
6	उद्भवलेल्या प्रादुर्भावाची संख्या No. of Outbreaks						
	अ) कळविलेले Reported	57	30	30	5	30	30
	ब) उपस्थित राहिलेले Attended	19	30	30	1	30	30
7	शवविच्छेदन संख्या No. of post-mortems done						
	अ) गायवर्ग Cattle	24	105	105	0	0	0
	ब) मेंढ्या व शेळ्या Sheep & Goat	58	175	175	0	0	0
	क) कुक्कुट Poultry	0	0	0	860	700	700
	ड) इतर Other	39	70	70	0	0	0
	एकूण Total	121	350	350	860	700	700
8	रो.अ.वि. पुणे येथे विकृतीचिकित्सा तपासणीसाठी पाठविलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples sent for various exam to DIS, Pune	32670	6500	6500	2169	0	0
9	इतर प्रयोगशाळांकडे विकृती चिकित्सेच्या तपासणीसाठी पाठविलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples sent to HSADL, NIVEDI, etc.	0	1400	1400	6389	3500	3500
10	खालील रोगांसाठी जागेवर तपासणी केलेली जनावरे/ पक्षी No. of animals/birds tested for following disease (Spot Test)						
	अ) सांसर्गिक गर्भपात Brucellosis - RBPT	4807	6200	6200	0	0	0
	ब) क्षयरोग Tuberculosis - SID	4630	4600	4600	0	0	0
	क) जोन्स डिजीज John's disease - SID	4630	4600	4600	0	0	0
	ड) साल्मोनेल्ला Salmonella - Spot test	0	0	0	1314919	1590000	1590000
	इ) इतर रोग Other diseases	13	2900	2900	10	0	0
11	जीवाणूंच्या कृत्रिम वाढीकरिता तपासलेल्या उती/रक्त नमुन्यांची संख्या No. of tissue/blood/other samples processed for cultural examination	364	1400	1400	354	350	350
12	केलेल्या जैवरासायनिक चाचण्यांची संख्या No. of biochemical tests carried out to identify bacteria	28	700	700	40	175	175

तक्ता चार समाप्त / Table 4 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
13	केलेल्या अँटीबायोटिक संवेदनशीलता चाचण्यांची संख्या No. of antibiotic sensitivity tests conducted	1133	175	175	25	85	85
14	रो.अ.वि. पुणे येथे जीवाणू आयसोलेटच्या खात्रीसाठी पाठविलेले नमुने No. of bacterial isolates prepared sent to DIS for confirmation	39	160	160	2	70	70
15 नमूने तपासणी Samples Examined							
	अ) रक्त Blood	2305	2100	2100	0	0	0
	ब) रक्त काचपट्टी Blood Smears	2096	2200	2200	85	0	0
	क) ठसे काचपट्टी Impression / Exudate smears	231	700	700	24	0	0
	ड) स्कीन स्क्रॅपिंग Skin scrapings	208	350	350	0	0	0
	इ) जैवरासायनिक रक्तजल Serum for Biochemistry	1621	1900	1900	0	0	0
	फ) मुत्र नमुने Urine Samples	173	325	325	0	0	0
	ग) माल / शेण नमुने Faecal Samples	2994	3600	3600	452	50	50
	ह) खाद्य Feed	62	175	175	97	175	175
	य) दुध Milk	1126	200	200	0	0	0
	र) इतर नमुने Other samples	236	350	350	452	175	175
	एकूण Total	11052	11900	11900	1110	400	400
16 एलायझाने तपासलेल्या नमुन्यांची No. of samples tested by ELISA							
	अ) ब्रूसेल्लेसीस Brucellosis	1923	3500	3500	0	0	0
	ब) आयबीआर IBR	1219	3500	3500	0	0	0
	क) पीपीआर PPR	39	0	0	0	0	0
	ड) इतर रोग Other diseases	0	0	0	137	0	0
	एकूण Total	40929	51535	51535	1317707	1591480	1591480

तक्ता पाच / Table 5

राज्यस्तरावरील पुणे येथील पशुरोग अन्वेषण विभागाच्या अंतर्गत प्रयोगशाळांचे कार्य दर्शविणारा तक्ता

Table indicates the work carried out by Laboratories in Disease Investigation Section, Pune

अ. क्र. Sr. No.	बाब Particulars	प्रत्यक्ष Actual 2019-20	अपेक्षित Anticipated 2020-21	लक्ष्य Target 2021-22
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1	जिवाणूशास्त्र प्रयोगशाळा Bacteriology Laboratory -			
	जिवाणूंच्या कृत्रिम वाढीकरीता तपासलेले उती / रक्त / इतर नमुने संख्या No. of tissue / blood / other samples processed for cultural examination	150	500	500
	केलेल्या जैव रासायनिक चाचण्यांची संख्या No. of biochemical tests performed	135	400	400
	केलेल्या जैविक चाचण्यांची संख्या No. of biological tests performed	242	200	200
	केलेल्या अँटीबायोटिक संवेदनाशीलता चाचण्यांची संख्या No. of antibiotic sensitivity tests carried Out	38	50	50
	ब्लड स्पीयर्स साठी तपासलेले नमुने No. of blood smear / impression smears examined	609	500	500
	सीईएमसाठी तपासलेले नमुने No. of swabs for CEM	248	300	300
	एलायझा चाचणीचे ग्लॅंडरसाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples for tested for Glanders by ELISA	849	2500	2500
	एलायझा चाचणीने सांसर्गिकी गर्भपातासाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for Brucellosis by ELISA	9035	7000	7000
	एलायझा चाचणीने इतर रोगांसाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested by ELISA for other diseases	0	250	250
	कंपायलो बॅक्टेरीयोसाठीलेल्या प्रिप्युइल नमुन्यांची संख्या No. of prepucial samples examined for Compylobacteriosis	3135	4000	4000
	पीसीआर वर तपासणी केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by PCR	103	100	100
	इतर प्रयोगशाळा निवेदी, आय.व्ही.आर.आय. इ. यांचेकडे पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other labs via NIVEDI, IVRI, etc.	688	400	400
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	15232	16200	16200
	जतन केलेल्या जिवाणूंची आयसोलेटसची संख्या No. of bacterial isolates maintained	11	25	25
	पीसीआरद्वारे प्रमाणित केलेल्या नवीन रोगांची संख्या No. of new diseases standardized by PCR	1	2	2
2	गोमवजशास्त्र प्रयोगशाळा Mycology Laboratory -			
	तपासणी केलेले खादय व वैरण नमुन्यांची संख्या No. of feed & fodder samples examined	8116	350	350
	तपासणी केलेले धान्य नमुने संख्या No. of grain samples examined	39	80	80
	तपासणी केलेले स्कीन स्क्रॅपिंग नमुने संख्या No. of skin scrapings examined	2	10	10
	तपासणी केलेले इतर नमुन्यांची संख्या No. of other samples examined	4	10	10
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या एकूण नमुन्यांची संख्या Total no. of samples received & examined	8161	450	450
	अभ्यासलेले बुरशिजन्य घटनांची संख्या No. of fungal incidences studied	0	1	1
3	विकृतीशास्त्र प्रयोगशाळा Pathology Laboratory -			
	उती बदल विकृतीसाठी पतासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples examined by histopathology	220	350	350
	जैवरसायन शास्त्रासाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples examined for biochemistry	1253	1400	1400
	रक्ताचे गुणधर्म व रोगासाठी तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of Blood samples tested for hematology	1240	1400	1400
	तपासलेल्या मुत्र नमुन्यांची संख्या No. of urine samples tested	48	100	100
	बीएसईसाठी तपासलेल्या मेंदू / खादय नमुन्यांची संख्या No. of brain / feed samples tested for BSE	184	250	250

तक्ता पाच चालू / Table 5 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	इतर प्रयोगशाळा निवेदी, आय.व्ही.आर.आय. इ. यांचेकडे पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other labs via NIVEDI, IVRI, etc.	33	60	60
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या एकूण नमुन्यांची संख्या Total no. of samples received & examined	2978	3560	3560
	केलेल्या शवविच्छेदनांची संख्या No. of post mortem carried out	1	10	10
	बीएसई सर्वेक्षणा करीता भेटी दिलेल्या खादय कारखान्यांची संख्या No. of feed factories visited for BSE surveillance	1	2	2
4	विषशास्त्र प्रयोगशाळा Toxicology Laboratory -			
	तपासलेल्या उती नमुन्यांची संख्या No. of tissue samples examined	232	110	110
	तपासलेल्या खादय व वैन नमुन्यांची संख्या No. of feed & fodder samples examined	8460	300	300
	तपासलेल्या पाणी नमुन्यांची संख्या No. of water samples examined	47	40	40
	तपासलेल्या इतर नमुन्यांची संख्या No. of other samples examined	42	10	10
	इतर प्रयोगशाळा निवेदी, आय.व्ही.आर.आय. इ. यांचेकडे पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other labs via NIVEDI, IVRI, etc.	2	10	10
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	8783	470	470
	अभ्यासिलेल्या विषबाधा घटनांची संख्या No. of poisoning incidences studied	3	5	5
	विष / विषपदार्थ तपासाणीसाठी नव्याने प्रमाणित केलेल्या पद्धतीची संख्या No. of new method standardized for defection of toxins / poisons	0	2	2
5	परजिवशास्त्र प्रयोगशाळा Parasitology Laboratory -			
	तपासलेले रक्त नमुने / रक्त काच पटटयाच संख्या No. of blood samples / blood smear examined	481	500	500
	तपासलेल्या शेण नमुन्यांची संख्या No. of faecal samples examined	408	350	350
	तपासलेल्या लयिका ग्रंथिच्या बायोप्सीची संख्या No. of lymph node biopsy examined	4	25	25
	ट्रायको मोनियसिससाठी तपासलेल्या प्रिप्युझल नमुन्यांची संख्या No. of prepucial samples examined for trichomoniasis	3102	4000	4000
	तपासलेल्या इतर नमुन्यांची संख्या No. of other samples received & examined	70	500	500
	एलायझा चाचणीने तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by ELISA	105	200	200
	पीसीआरद्वारे नव्याने प्रमाणित केलेल्या रोगांची संख्या No. of samples tested by PCR	252	300	300
	इतर प्रयोगशाळा निवेदी, आय.व्ही.आर.आय. इ. यांचेकडे पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other labs via NIVEDI, IVRI, etc.	0	400	100
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	4422	6275	5975
	परोपजीवीय अभ्यासाकरीता भेटी दिलेल्या प्रेक्षकांची संख्या No. of farms visited for parasitological studies	4	7	7
	पीसीआरद्वारे नव्याने प्रमाणित केलेल्या रोगांची संख्या No. of new diseases standardized by PCR	1	1	1
6	विषाणूशास्त्र व उती संवर्धन प्रयोगशाळा Virology & Cell culture Laboratory -			
	व्हायरस आयसोलेशन करीता तपासणी केलेल्या उती / रक्त / इतर नमुन्यांची संख्या No. of tissue / blood / other samples processed for virus isolation	0	200	200
	ईलाइझा चाचणीने आरबीआयसाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for IBR by ELISA	6426	8000	8000
	ईलाइझा चाचणीने बीव्हीडीसाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for BVD by ELISA	322	1500	1500
	एस ईलाइझा चाचणीद्वारे पीपीआर करीता तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for PPR by S-ELISA	189	150	150

तक्ता पाच चालू / Table 5 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	सी एस ईलाइझा चाचणीद्वारे पीपीआर करीता तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for PPR by C-ELISA	1002	1500	1500
	रेबिज करीता तपासलेले नमुने संख्या No. of samples tested for rabies	4	25	25
	पीपीआर रोग नियंत्रणांतर्गत ईलाइझा पीपीआर तपासणी केलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for PPR by ELISA under PPR-CP sero-surveillance	8045	5000	5000
	ईलाइझा द्वारे इतर रोगांकरीता तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by ELISA for other diseases	405	500	500
	इतर प्रयोगशाळा त्रिवेदी, आय.व्ही.आर.आय इ.यांचेकडे पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other labs viz., NIVEDI, IVRI, etc.	399	50	50
	पीसीआरद्वारे तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by PCR	890	500	500
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	17682	17425	17425
	जतन केलेल्या विषाणू आयसोलेटची संख्या No. of viral isolates maintained	0	1	1
	पीसीआरद्वारे नव्याने प्रमाणित केलेल्या रोगांची संख्या No. of new diseases standardized by PCR	2	2	2
7	पशुरोग प्रयोगशाळा Cattle Diseases Laboratory-			
	क्षय रोगासाठी तपासलेल्या जनावरांची संख्या No. of animals tested for Tuberculosis	2976	2200	2200
	जोहनस रोगासाठी तपासलेल्या जनावरांची संख्या No. of animals tested for Johne's Disease	2976	2200	2200
	संसर्गजन्य गर्भपातासाठी गोळा केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples collected for Brucellosis	2790	2200	2200
	आयबीआर साठी गोळा केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples collected for IBR	2790	2200	2200
	कंपायलो बॅक्टेरिओलिससाठी गोळा केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples collected for Compylobacteriosis	1973	1300	1300
	ट्रायकोमोनियासिससाठी गोळा केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples collected for Trichomoniasis	1973	1300	1300
	बीव्हीडी तपासणी करीता संकलित केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples collected for BVD	227	500	500
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	15705	11900	11900
	तपासणी संस्थेची एकूण संख्या No. of Institutes inspected	41	15	15
8	कुक्कुट रोग निदान प्रयोगशाळा Poultry Disease Diagnostic Laboratory -			
	a) कुक्कुट विकृती शास्त्र प्रयोगशाळा Poultry Pathology Laboratory			
	रोअिवमधील इतर प्रयोगशाळांकडे तपासणीसाठी पाठविलेले नमुने No. of samples received, collected & tested for histopathology	116	150	150
	b) कुक्कुट जिवाणुशास्त्र प्रयोगशाळा Poultry Bacteriology laboratory			
	तपासणी केलेल्या उती / रक्त / इतर नमुन्यांची संख्या No. of tissue / blood / other samples processed for cultural examination	220	300	300
	केलेल्या जैवरासायनिक चाचण्यांची संख्या No. of biochemical tested performed	72	120	120
	केलेल्या जैविक चाचण्यांची संख्या No. of biological tests performed	2	25	25
	केलेल्या प्रतीजैविक संवेदनशीलता चाचण्यांची संख्या No. of antibiotic sensitivity tests carried out	14	25	25
	कोलोफॉर्मसाठी तपासलेल्या पाण्याच्या नमुन्यांची संख्या No. of water samples tested for coliforms (MPN)	102	100	100
	तपासलेल्या पशुखादय नमुन्यांची संख्या No. of feed samples tested	165	150	150
	केलेल्या सालमोनेला प्लेट अग्लुटीनेशन चाचण्यांची संख्या No. of salmonella plate agglutination tests done	1606	6000	6000
	केलेल्या मायकोप्लाझा प्लेट अग्लुटीनेशन चाचण्यांची संख्या No. of mycoplasma plate agglutination tests done	3008	12000	12000
	तपासलेले तुसचे नमुने No. of litter samples tested	19	40	40
	इतर प्रयोगशाळांना पुष्टीकरणासाठी पाठविलेल्या नमुने / बॅक्टेरियल आयसोफेटची संख्या No. of samples / bacterial isolates sent to other labs for confirmation	0	25	25

तक्ता पाच चालू / Table 5 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	पीसीआर द्वारे तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by PCR	15	50	50
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	5223	18835	18835
	जतन केलेल्या बॅक्टेरियल आयसोफेटची संख्या No. of bacterial isolates maintained	0	25	25
	पीसीआरद्वारे प्रमाणित केलेल्या नवीन रोगांची संख्या No. of new diseases standardized by PCR	2	2	2
	c) कुक्कुट विषाणूशास्त्र प्रयोगशाळा Poultry Virology Laboratory			
	व्हायरस आयसोलेशन करीता तपासणी केलेल्या उती / रक्त / इतर नमुन्यांची संख्या No. of tissue / blood / other samples processed for virus isolation	44	100	100
	केलेल्या एजीपीटी चाचण्यांची संख्या No. of AGPT test done	1994	400	400
	केलेल्या एचआय चाचण्यांची संख्या No. of HI tested carried out	1691	4000	4000
	व्हायरस आयसोलेशन करीता तपासणी केलेल्या उती / रक्त / इतर नमुन्यांची संख्या No. of samples tested for Avian Influenza (Ag)			
	a. कलोकल स्वॅब Cloacal swabs	5437	5000	5000
	b. ट्रॅकीयल स्वॅब Tracheal swabs	5107	3000	3000
	c. कॉंबड्यांच्या बाजारातून जीवंत पक्षांचे घेतलेले नमुने Samples collected from live bird market	201	100	100
	d. पर्यावरणीय नमुन्यांची संख्या Environmental samples	0	100	100
	बर्ड फ्लू एंटीबॉडीसाठी केलेल्या एलाइझा चाचण्यांची संख्या No. of ELISA for Avian Influenza (Ab)	7622	8000	8000
	इतर एव्हीयन डीसीनेस करीता केलेल्या एलाइझा चाचण्यांची संख्या No. of ELISA for other avian diseases	1460	50	50
	राष्ट्रीय स्तरावरील इतर प्रयोग शाळांना पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other national level labs	145	50	50
	पीसीआरद्वारे तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by PCR	48	50	50
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	23749	20850	20850
	एकूण Grand total	29088	39835	39835
	जतन केलेल्या वायरल आयसोफेटची संख्या No. of viral isolates maintained	1	1	1
	पीसीआर द्वारे प्रमाणित केलेल्या नवीन रोगांची संख्या No. of new diseases standardized by PCR	2	2	2
	साल्मोनेल्लोसिससाठी तपासलेल्या पक्ष्यांची संख्या No. of birds tested for salmonellosis	1133	1000	1000
	केलेली शवविच्छेदने No. of post mortems carried out	174	500	500
	शासकीय कुक्कुट प्रक्षेकावर अभ्यासिकेच्या मरतुकीच्या घटनांची संख्या No. of samples study of mortality on Govt poultry farm	5	5	5
	भेटी दिलेल्या व तपासणी केलेल्या अंडी उबवणी केंद्रांची संख्या No. of hatcheries visited & monitoring done	5	20	20
	भेटी दिलेल्या सधन कुक्कुट विकास प्रकल्पांची संख्या No. of IPD blocks visited	5	15	15
	खाजगी प्रक्षेत्र / अंडी उबवणी केंद्राना दिलेल्या भेटीची संख्या No. of private farms / hatcheries visited	13	25	25
9	गुरांमधील रोगांचे सर्वेक्षण Animal Disease Surveillance -			
	संकलित केलेले तपासणी केलेले रक्तजल / दूध नमुन्यांची संख्या No. of serum samples / milk samples collected & tested	3439	3500	3500
	निवेदी बंगलोर येथे पाठविलेल्या रक्तजल / दूध नमुन्यांची संख्या No. of serum samples sent to NIVEDI, Bangalore	19	2500	2500
	संकलित केलेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples collected & tested	3458	6000	6000
	पशुरोग सर्वेक्षणासाठी भेट दिलेल्या ठिकाणांची संख्या No. of places visited for animal disease surveillance	76	50	50
	रोग प्रादुर्भावामध्ये रोग कारणमिमांसा करणेसाठी दिलेल्या भेटी व अभ्याससंख्या No. of outbreaks attended & studied for epidemiology	9	15	15

तक्ता पाच समाप्त / Table 5 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	रोगासंबंधिच्या अंदाजांची संख्या No. of disease forecasting done	12	12	12
	केलेल्या प्रकाशनांची छोटे वृत्तपत्र व पुस्तिकांची संख्या No. of publications done viz., bulletins, leaflets, etc.	0	5	5
10	लाळ खुरकुत रोग निदान प्रयोगशाळा Foot & Mouth Disease Laboratory -			
	ईलाइझा चाचणीद्वारे सिरॉसर्व्ह लन्ससाठी प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples received & tested for sero-surveillance by ELISA	1724	9472	9472
	दिवा चाचणीसाठी प्राप्त झालेल्या व तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples received & tested by DIVA	4959	10322	10322
	एफएमडी विषाणूच्या तपासणीसाठी केलेल्या उती नमुन्यांची संख्या No. of tissue samples tested & typed for FMD virus	17	50	50
	एपीएमडी-सीपी सर्वेक्षण अंतर्गत DFMD / IVRI येथे पाठविलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples sent to DFMD / IVRI Lab under FMD-CP surveillance	25608	2000	2000
	तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकेण संख्या Total no. of samples tested	32308	21844	21844
	पुरवठा केलेल्या प्रिझर्व्हेटिव्ह व्हायलची संख्या No. of preservative vials supplied	110	100	100
	एफएमडी सिरॉसर्व्हलन्स करीता भेटी दिलेल्या प्रक्षेकांची संख्या No. of visits to farms for FMD serosurveillance	10	10	10
	भेटी दिलेल्या पशुवैद्यकीय संस्थांची संख्या No. of Vet. Institutes visited	100	100	100
	एफएमडी लसिकरण मॉनिटरिंगसाठी भेटी दिलेल्या गावांची संख्या No. of villages visited for monitoring of FMD Vaccination	100	100	100
	भेटी दिलेल्या गुरांचे आठवडीबाजार / कॅटल स्लमची संख्या No. of weekly cattle markets / cattles slums attended	5	5	5
	रोग परिस्थिती विज्ञानासाठी अभ्यासिकच्या रोगप्रादुर्भावाची संख्या No. of outbreaks studied for epidemiology	0	0	0
	जिल्हा तालुका स्तरावर घेतलेल्या जागरूकता शिबिरातील उपस्थिती संख्या No. of district / block level awareness camps (IEC) attended	10	10	10

तक्ता सहा / Table 6

श्वानदंशरोग प्रतिबंधक पथकांचे (२) कामकाज दर्शविणारा तक्ता

Table showing the workload of Rabies control units (2)

अ. क्र. Sr. No.	Particulars of workload (2)	Pune			Aurangabad		
		प्रत्यक्ष Actual 2019-20 (3)	अपेक्षित Anticipated 2020-21 (4)	लक्ष्य Target 2021-22 (5)	प्रत्यक्ष Actual 2019-20 (6)	अपेक्षित Anticipated 2020-21 (7)	लक्ष्य Target 2021-22 (8)
1	१ एप्रिल रोजी शिल्लक असलेल्या कुत्र्यांची संख्या Opening balance of dogs as on 1st April	0	0	0	0	0	0
2	पकडलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs seized	14889	10000	10000	4534	6000	6000
3	एकूण कुत्र्यांची संख्या (१+२) Total No. of dogs (1+2)	14889	10000	10000	4534	6000	6000
4	एबीसी कार्यक्रमाखाली शस्त्रक्रिया केलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs operated under ABC program	14840	10000	10000	0	6000	6000
5	नष्ट केलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs euthenised	0	0	0	0	0	0
6	वैद्यकीय महाविद्यालयाकडे प्रयोगासाठी पाठविण्यात आलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs supplied to medical college for experiment	0	0	0	0	0	0
7	पळून गेलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs escaped	49	0	0	0	0	0
8	विल्हेवाट लावलेल्या कुत्र्यांची संख्या (४ ते ७) Total No. of dogs disposal (4 to 7)	14889	10000	10000	0	6000	6000
9	३१ मार्च रोजी शिल्लक कुत्र्यांची संख्या (३ ते ८) Closing balance of dogs as on 31st March (3 - 8)	0	0	0	0	0	0
10	लसीकरण केलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs immunised	17549	10000	10000	4534	6000	6000
11	श्वानदंशोत्तर उपचार केलेल्या जनावरांची संख्या No. of animals treated with postbite A.R.V.						
	अ) गुरे Cattle	0	20	20	0	20	20
	ब) कुत्री Dogs	0	100	100	0	100	100
	क) इतर Others	0	20	20	0	20	20
12	रोगनिदानाकरिता रो.अ.वि. पुणे येथे पाठविलेले नमुने No. of specimens sent for disease diagnosis to DIS, Pune	0	0	0	0	0	0
13	आयोजित / उपस्थित राहिलेले श्वान प्रदर्शने Dog shows organised / attended	0	2	2	0	2	2
15	मोठ्या जनावरांच्या लसीकरणाची शिबिरे Large animals vaccination camps	0	2	2	0	2	2

तक्ता सात / Table 7

महाराष्ट्र राज्यातील गुणनियंत्रण प्रयोगशाळा, मुंबई यांचे कामकाज दर्शविणारा तक्ता

Summary of workload at Quality Control Laboratory, Mumbai in Maharashtra State

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	प्रत्यक्ष Actual 2019-20 (3)	अपेक्षित Anticipated 2020-21 (4)	लक्ष्य Target 2021-22 (5)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
१	निर्यातीसाठी दाखला दिलेले कुक्कुटपक्षी संख्या No. of poultry birds certified for export	0	0	0
२	निर्यातीसाठी दाखला दिलेले गोठविलेले पदार्थ Chilled items certified for export			
	अ) मेंढ्या व शेळ्या यांची शवे Carcasses of sheep and goat	405009	405009	405009
	ब) मांस (२० किलो कार्टनमध्ये संख्या) Meat cartons (Cartons of 20 kg)	0	0	0
	क) महीषवर्ग मांस (२० किलो कार्टनमध्ये संख्या) Meat cartons (Cartons of 20 kg)	0	0	0
३	निर्यातीसाठी दाखला दिलेले Frozen items certified for export			
	अ) महीषवर्ग मांस (२० किलो कार्टनमध्ये संख्या) Meat cartons (Cartons of 20 kg)	7748844	7748844	7748844
	ब) मांस (२० किलो कार्टनमध्ये संख्या) Meat cartons (Cartons of 20 kg)	0	0	0
	क) मेंढ्या व शेळ्या यांची शवे Carcasses of sheep and goat	0	0	0
	ड) अंडी (प्रत्येकी १८० अंड्यांच्या कार्टनमध्ये संख्या) Eggs (Carton of 180 eggs each)	322224	322224	322224
	इ) इतर पदार्थ Other items (Non edible)	421968	421968	421968
४	वसूल झालेली फी (रुपये) Fees collection (Rs.)	50315824	50315824	50315824
५	ग्लॅंडर्स व फार्सी अॅक्ट' अन्वये घोड्यांची मेलीन टेस्ट Mallien test in horses under 'Glanders & farcy act'	0	0	0
६	देवनार कत्तलखान्यातील, १९७६ च्या पशुसंरक्षण कायद्यामध्ये अंतर्भूत असल्याप्रमाणे जनावरांची तपासणी Inspection of animals- under Animal preservation act-1976, at Deonar abattoir			
	अ) तपासलेली जनावरे No. of Animals inspected	98285	98285	98285
	ब) वसूल झालेली फी (रुपये) Fees realised (Rs.)	1965700	1965700	1965700
७	निर्यातीसाठी तपासलेली जनावरे No. of Animals inspected for export			
	अ) मेंढ्या व शेळ्या (प्रत्येकी रु. ३० प्रमाणे) Sheep and goat- @ Rs. 30 each	0	0	0
	ब) मोठे महिष (प्रत्येकी रु. १०० प्रमाणे) Large buffaloes - @ Rs.100 each	0	0	0
	क) इतर जनावरे (प्रत्येकी रु. १०० प्रमाणे) Other animals - @ Rs. 100 each	0	0	0
	ड) एक दिवसाची पिल्ले (प्रत्येकी रु. २ प्रमाणे) One day old chicks - @ Rs. 2 each	0	0	0

१०२ - पशु व महिष विकास

102 - Cattle & Bauffalo Development

(Rs. In thousands)		तक्का एक / Table 1				(रुपये हजारत)
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय	कार्याचे वर्गीकरण
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज	
(1)	(2)	२०१९-२०	२०२०-२१	२०२०-२१	२०२१-२२	(8)
		Actuals	Budget	Revised	Budget	
		2019-20	Estimates	Estimates	Estimates	
		(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
102, Cattle & Buffalo Development						102, पशु व महिष विकास
(01) Cattle Breeding Farms						(01) पशुपैदास क्षेत्रे
(01)(01) Cattle Breeding Farms (Committed) (24030311)		5480	9070	5614	10016	(01)(01) पशुपैदास क्षेत्रे (अनिवार्य) (24030311)
(03) Key Village Schemes						(03) आधारभुत ग्राम योजना
(03)(01) Key Village Schemes (Committed) (24030338)		49959	57530	56566	59541	(03)(01) आधारभुत ग्राम योजना (अनिवार्य) (24030338)
(04) Artificial Insemination						(04) कृत्रिम रेतन केंद्रे
(04)(01) Artificial Insemination Centres (Committed) (24030347)		122720	141795	122541	130863	(04)(01) कृत्रिम रेतन केंद्रे (अनिवार्य) (24030347)
(05) Purposive Grants to Zilla Parishad under Section 182 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act , 1961						(05) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 182 अन्वये जिल्हा परिषदांना सप्रयोजन अनुदाने
(05)(01) Local Sector Establishment (Committed) (24030374)		9930	11893	11804	12713	(05)(01) स्थानिक क्षेत्र आस्थापना (अनिवार्य) (24030374)
(05)(02) District Premium Bull (Committed) (24032682)		9444	11523	9456	12320	(05)(02) जिल्हा वळु योजना (अनिवार्य) (24032682)
(05)(03) Key Village Scheme (Committed) (24032691)		408028	440130	396764	468202	(05)(03) आधारभुत ग्राम योजना (अनिवार्य) (24032691)
(05)(04) Maintainance of Record of Milk and Deoni Cattle (Committed) (24032706)		1367	1484	1262	1585	(05)(04) देवणी पशु व दुधाचा अभिलेख ठेवणे (अनिवार्य) (24032706)
(05)(06) Goshala and Panjarapol Development Schemes (Committed) (24032724)		2611	793	2513	2766	(05)(06) गोशाळा व पांजरपोळ विकास योजना (अनिवार्य) (24032724)
Total-(05)	Voted	431380	465823	421799	497586	दत्तमत एकूण-(05)
(06) Establishment of Maharashtra Livestock Development Board						(06) महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळाची स्थापना
(06)(02) Establishment of Maharashtra Livestock Development Board (Committed) (24032288)		158686	205983	196083	213610	(06)(02) महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळाची स्थापना (अनिवार्य) (24032288)

(Rs. In thousands)		तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.					(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(07) Schemes in the five year plan							(07) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(07)(09) Supply of Milch Crossbred cows/Bufaloes to individual Beneficiaries (100% State Plan) (Scheme) (2403B915)		47932	200000	90000	294517		(07)(09) वैयक्तिक लाभार्थींना दुधाळ संकरित गाई/म्हशींचे वाटप करणे (100 टक्के राज्य योजना) (कार्यक्रम) (2403B915)
(07)(10) Supply of Milch Crossbred cows/Bufaloes to individual Beneficiaries (Special Component Plan) (State Plan) (Scheme) (2403B906)		83409	0	0	0		(07)(10) वैयक्तिक लाभार्थींना दुधाळ संकरित गाई/म्हशींचे वाटप करणे (विशेष घटक योजना) (राज्य योजना) (कार्यक्रम) (2403B906)
(07)(11) Distribution of 2 Deshi/Crossbred Cows/Bufaloes on 50% subsidy to beneficiaries under Marathwada Package in Jalna District (Scheme) (2403D195)		0	1	1	10000		(07)(11) मराठवाडा पॅकेज अंतर्गत जालना जिल्ह्यातील लाभार्थींना 2 देशी/संकरित गायी /म्हशींचे 50 % अनुदानावर वाटप करणे (कार्यक्रम) (2403D195)
(07)(12) Distribution of 2 Deshi/Crossbred Cows/ Bufaloes on 50% subsidy to farmers for agriculture allied activities (Scheme) (2403D346)		205798	65300	32650	90000		(07)(12) शेतक-यांना शेतीपुरक व्यवसायासाठी 2 देशी / संकरित गायी /म्हशींचे 50 टक्के अनुदानावर वाटप करणे (कार्यक्रम) (2403D346)
Total-(07)	Voted	337139	265301	122651	394517	दत्तमत एकूण-(07)	
(08) Artificial Insemination Centers							(08) कृत्रिम रेतन केंद्र
(08)(01) Artificial Insemination in Centers (Committed) (24030436)		0	24378	23128	25437		(08)(01) कृत्रिम रेतन केंद्र (अनिवार्य) (24030436)
(09) Plan grants to Zilla Parishads							(09) जिल्हा परिषदांना योजनांतर्गत अनुदाने
(09)(03) Special Component Plan (District Plan) Supply of Crossbreed Milch Cows and supply of feed to Milch Animal (Scheme) (24032054)		0	0	0	0		(09)(03) विशेष घटक योजना (जिल्हा योजना) संकरित गायी पुरविणे व दुभत्या जनावरांना सकस खाद्याचा पुरवठा करणे (कार्यक्रम) (24032054)
(10) Development of Goshalas & Panjarpols							(10) गोशाळा व पांजरपोळ विकास
(10)(03) Comprehensive Scheme for increasing productivity and Genetic improvement of Cattle and Bufaloes (100% State Share) (Scheme) (2403C528)		6000	94336	37168	50000		(10)(03) गाई-म्हशींची उत्पादकता वाढविण्या- साठी सर्व समावेशक अनुवंशिक सुधारणा कार्यक्रम (100 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C528)
(10)(04) Govardhan Govansh Seva Kendra (Scheme) (2403D257)		69297	70000	25000	95400		(10)(04) गोवर्धन गोवंश सेवा केंद्र (कार्यक्रम) (2403D257)
Total-(10)	Voted	75297	164336	62168	145400	दत्तमत एकूण-(10)	

(Rs. In thousands)	तक्का एक चालू / Table 1 Contd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(11) National Livestock Mission (Centrally Sponsored Scheme)							(11) राष्ट्रीय पशुधन अभियान (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(11)(04) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line excluding Gondia, Gadchiroli and chandrapur Districts (25% Central Share) (Scheme) (2403C822)		0	22500	22500	23000		(11)(04) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (25 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C822)
(11)(05) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line excluding Gondia, Gadchiroli and chandrapur Districts (25% State Share) (Scheme) (2403C831)		0	22500	22500	23000		(11)(05) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (25 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C831)
(11)(06) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line excluding Gondia, Gadchiroli and chandrapur Districts (50% Central Share) (Scheme) (2403C842)		0	2385	2385	1741		(11)(06) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (50 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C842)
(11)(07) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line excluding Gondia, Gadchiroli and chandrapur Districts (50% State Share) (Scheme) (2403C869)		0	3975	3975	2901		(11)(07) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (50 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C869)
(11)(08) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line (40% Central Share) (Scheme) (2403C878)		0	18000	18000	14215		(11)(08) दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (40 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C878)
(11)(09) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line excluding Gondia, Gadchiroli and chandrapur Districts (30% State Share) (Scheme) (2403C887)		0	13500	13500	10661		(11)(09) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (30 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C887)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक समाप्त / Table 1 Concltd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(11)(10) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line for Gondia, Gadchiroli and Chandrapur Districts (35% Central Share) (Scheme) (2403C896)		0	5565	5565	4532		(11)(10) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्ह्यातील दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (35 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C896)
(11)(11) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line for Gondia, Gadchiroli and Chandrapur Districts (25% State Share) (Scheme) (2403C902)		0	3975	3975	3237		(11)(11) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्ह्यातील दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (25 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C902)
(11)(12) Honorium to Veterinarian Publicity & Propaganda of Livestock Insurance Scheme (100 % Central Share) (Scheme) (2403D186)		0	9563	9563	5993		(11)(12) पशुधन योजनेतर्गत पशुवैद्यकांचे मानधन, प्रसिद्धी व प्रचार (100 % केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D186)
(11) (13) Subsidy for Establishment of Dead Animal Utilization Centre (60% Central Share) (Scheme) 33, Subsidies		0	0	22000		1	(11) (13) मृत पशु उपयोगिता केंद्र स्थापन करणेसाठी अर्थसहाय्य (60% केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) 33, अर्थसहाय्य
(11) (14) Subsidy for Establishment of Dead Animal Utilization Centre (40% State Share) (Scheme) 33, Subsidies		0	0	14666		1	(11) (14) मृत पशु उपयोगिता केंद्र स्थापन करणेसाठी अर्थसहाय्य (40% राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) 33, अर्थसहाय्य
Total-(11)	Voted	0	101963	138629	89282		दत्तमत एकूण-(11)
(12) National Programme for Bovine Breeding & Dairy Development (Centrally Sponsored Scheme)							(12) राष्ट्रीय गुरे व दुग्धविकास कार्यक्रम (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(12)(01) National Programme for Bovine Breeding (Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (2403C751)		0	1	1		1	(12)(01) राष्ट्रीय गुरे व दुग्धविकास कार्यक्रम (केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (2403C751)
(13) National Mission on Bovine Productivity NMBP (Centrally Sponsored Scheme)							(13) राष्ट्रीय पशु उत्पादकता अभियान (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(13)(01) Pashusanjivani (State Share 40 %) (Scheme) (2403D328)		0	10000	5000		5828	(13)(01) पशुसंजीवनी (राज्य हिस्सा 40 %) (कार्यक्रम) (2403D328)
(13)(02) Advance Animal Reproductive Technology (State Share 40 %) (Scheme) (2403D533)		62100	127900	63950		56250	(13)(02) आधुनिक पशु प्रजनन तंत्रज्ञान (राज्य हिस्सा 40 %) (कार्यक्रम) (2403D533)
Total-(13)	Voted	62100	137900	68950	62078		दत्तमत एकूण-(13)
Total-102	Voted	1242761	1574080	1218130	1628331		दत्तमत एकूण-102

तक्ता दोन / Table 2

मपविमंच्या अधिपत्याखालील वळूमाता संगोपन केंद्रे (७), वळू संगोपन केंद्र (२) व राज्य शासनाचे पशुपैदास क्षेत्रांचा पशुधनाची संख्या दर्शविणारा तक्ता

The Livestock strength of Bull Mother Farms (7) & Bull Rearing Centres (2) Under MLDB, Akola and Cattle Breeding Farm under State sector

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	एकूण वळूमाता संगोपन केंद्र			पशु पैदास केंद्र, वर्धा			एकूण वळू संगोपन केंद्र					
		Total Bull Mother Farms			Cattle breeding Farm, Wardha			Total Bull Rearing Centre					
		गायी / म्हशी Cow / Buffalo	गायी Cow	गायी Cow	गायी Cow	गायी Cow	गायी Cow	गायवर्ग Cattle	महिषवर्ग Buffaloe	गायवर्ग Cattle	महिषवर्ग Buffaloe	गायवर्ग Cattle	महिषवर्ग Buffaloe
		प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target
(1)	(2)	2019-20	2020-21	2021-22	2019-20	2020-21	2021-22	2019-20	2020-21	2021-22	2019-20	2020-21	2021-22
1	पैदाशीच्या गायी/म्हशी Breeding Cow/Buffaloe												
	अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance	715	913	786	68	65	65	0	0	0	0	0	0
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	43	34	51	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क) जन्म Calves born	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	319	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	71	35	21	3	0	0	0	0	0	0	0	0
	ग) विक्री Sale	23	9	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	70	117	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	य) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	913	786	802	65	65	65	0	0	0	0	0	0
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	367	398	420	65	0	0	0	0	0	0	0	0
	व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी Requirment as per breeding Policy	310	348	352	60	0	0	0	0	0	0	0	0
	क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirment	57	50	68	5	0	0	0	0	0	0	0	0
2	कालवडी Female calves												
	अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क) जन्म Calves born	226	187	191	17	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

तक्का दोन चालू / Table 2 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
फ) मृत्यू संख्या Deaths		64	38	23	3	0	0	0	0	0	0	0	0
ग) विक्री Sale		4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
य) बदल Conversions		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
र) अखेरची शिल्लक Closing balance		158	149	168	14	0	0	0	0	0	0	0	0
ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards		104	73	92	14	0	0	0	0	0	0	0	0
व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी Requirment as per breeding Policy		76	55	65	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किवा जास्त More or less as per requirment		28	18	27	14	0	0	0	0	0	0	0	0
3 १ - २ वर्षामधील कालवडी Heifers 1 - 2													
अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance		141	158	149	29	14	0	0	0	0	0	0	0
ब) अंतर्गत बदल Internal change		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क) जन्म Calves born		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ड) पावती Receipt		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
फ) मृत्यू संख्या Deaths		22	10	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ग) विक्री Sale		2	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB		5	26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
य) बदल Conversions		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
र) अखेरची शिल्लक Closing balance		112	117	139	29	14	0	0	0	0	0	0	0
ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards		85	77	78	29	0	0	0	0	0	0	0	0
व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी Requirment as per breeding Policy		61	68	69	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किवा जास्त More or less as per requirment		24	9	9	29	0	0	0	0	0	0	0	0
4 २ - ३ वर्षामधील कालवडी Heifers 2 - 3													
अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance		154	225	295	15	44	58	0	0	0	0	0	0
ब) अंतर्गत बदल Internal change		35	39	53	0	0	0	0	0	0	0	0	0

तक्का दोन चालू / Table 2 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
क) जन्म Calves born		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ड) पावती Receipt		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year		15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
फ) मृत्यू संख्या Deaths		8	6	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ग) विक्री Sale		5	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB		8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
य) बदल Conversions		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
र) अखेरची शिल्लक Closing balance		113	178	236	15	44	58	0	0	0	0	0	0
ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards		97	137	161	0	0	0	0	0	0	0	0	0
व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी Requirement as per breeding Policy		67	77	77	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirment		30	60	84	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5 नर वासरे Male calves													
अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance		0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
ब) अंतर्गत बदल Internal change		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क) जन्म Calves born		237	184	189	18	0	0	0	0	0	0	0	0
ड) पावती Receipt		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year		0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	28	0
फ) मृत्यू संख्या Deaths		84	29	21	8	0	0	0	0	0	0	0	0
ग) विक्री Sale		4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB		24	20	20	0	0	0	1	0	0	0	0	0
य) बदल Conversions		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
र) अखेरची शिल्लक Closing balance		125	135	148	10	0	0	0	0	3	0	28	0
ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards		66	107	119	10	0	0	0	0	0	0	0	0
व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी Requirement as per breeding Policy		64	101	104	0	0	0	6	2	6	0	28	0
क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirment		2	6	15	10	0	0	-6	-2	-6	0	-28	0

तक्का दोन चालू / Table 2 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
6	१ - २ वर्षांमधील वळू Bulls 1 - 2 Years												
	अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance	107	125	135	19	10	0	10	2	12	0	23	1
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क) जन्म Calves born	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	9	0	2	0	25	5
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	0	0	0	0	0	0	5	0	9	1	0	0
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	5	7	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
	ग) विक्री Sale	30	25	19	10	0	0	0	0	0	0	0	0
	ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	4	12	21	0	0	0	11	2	0	0	0	0
	य) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	68	81	95	9	10	0	12	0	23	1	48	6
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	36	22	63	0	0	0	9	0	3	0	0	0
	व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी Requirement as per breeding Policy	22	19	49	0	0	0	35	0	6	1	0	0
	क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirment	14	3	14	0	0	0	-26	0	-3	-1	0	0
7	२ - ३ वर्ष व त्यावरील वळू Bulls 2 - 3 years												
	अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance	51	84	120	0	9	19	6	3	12	0	-9	0
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	0	10	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क) जन्म Calves born	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	12	5	6	1	10	5
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	3	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
	ग) विक्री Sale	32	31	23	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	0	4	0	0	0	0	6	8	27	1	21	5
	य) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	16	39	87	0	9	19	12	0	-9	0	-20	0
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	18	37	38	0	0	0	11	3	1	0	0	0

तक्का दोन चालू / Table 2 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी	Requirment as per breeding Policy	0	6	1	0	0	0	27	5	8	0	0	0
क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किवा जास्त More or less as per requirment		18	31	37	0	0	0	-16	-2	-7	0	0	0
8 पैदाशीचे वळू Breeding bulls													
अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance		2	2	2	3	3	3	0	0	0	0	0	0
ब) अंतर्गत बदल Internal change		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क) जन्म Calves born		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ड) पावती Receipt		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
फ) मृत्यू संख्या Deaths		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ग) विक्री Sale		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transffered to other Instt. of MLDB		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
य) बदल Conversions		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
र) अखेरची शिल्लक Closing balance		2	2	2	3	3	3	0	0	0	0	0	0
ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards		2	2	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0
व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी	Requirment as per breeding Policy	1	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0
क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किवा जास्त More or less as per requirment		1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
9 बैल Bullocks													
अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance		4	4	4	3	3	3	0	0	0	0	0	0
ब) अंतर्गत बदल Internal change		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क) जन्म Calves born		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ड) पावती Receipt		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
फ) मृत्यू संख्या Deaths		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ग) विक्री Sale		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transffered to other Instt. of MLDB		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
य) बदल Conversions		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

तक्ता दोन समाप्त / Table 2 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
र) अखेरची शिल्लक	Closing balance	4	4	4	3	3	3	0	0	0	0	0	0
ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे	No. of Animals Meeting the Quality Standards	4	4	4	3	0	0	0	0	0	0	0	0
व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी	Requirment as per breeding Policy	0	4	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त	More or less as per requirment	4	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0
10 एकूण कळप स्थिती	Total Herd Position												
अ) सुरवातीस असलेल्या	Opening balance	1174	1511	1491	137	148	148	17	5	25	0	14	1
ब) अंतर्गत बदल	Internal change	78	83	114	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क) जन्म	Calves born	463	371	380	35	0	0	0	0	0	0	0	0
ड) पावती	Receipt	0	0	0	0	0	0	21	5	8	1	35	10
इ) खरेदीचे वर्ष	Purchased during the year	334	0	0	0	0	0	5	0	13	1	28	0
फ) मृत्यू संख्या	Deaths	257	125	81	14	0	0	1	0	2	0	0	0
ग) विक्री	Sale	100	72	51	10	0	0	0	0	0	0	0	0
ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग	Transffered to other Instt. of MLDB	111	179	46	0	0	0	18	10	27	1	21	5
य) बदल	Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
र) अखेरची शिल्लक	Closing balance	1511	1491	1681	148	148	148	24	0	17	1	56	6
ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे	No. of Animals Meeting the Quality Standards	779	857	977	123	0	0	20	3	4	0	0	0
व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी	Requirment as per breeding Policy	601	679	723	61	0	0	68	7	20	1	28	0
क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त	More or less as per requirment	178	178	254	62	0	0	-48	-4	-16	-1	-28	0

₹

तक्का तीन / Table 3

मपविमंच्या अधिपत्याखालील वळूमाता संगोपन केंद्रे (७), वळू संगोपन केंद्र (२) व राज्य शासनाचे पशुपैदास क्षेत्रांचा कार्यभाराचा तक्का

The workload summary of Bull Mother Farms (7) & Bull Rearing Centres (2) Under MLDB, Akola and Cattle Breeding Farm under State sector

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	एकूण वळूमाता संगोपन केंद्र			पशु पैदास केंद्र, वर्धा			एकूण वळू संगोपन केंद्र			
		Total Bull Mother Farms			Cattle breeding Farm, Wardha			Total Bull Rearing Centre			
		प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	
		Actual 2019-20	Anticipated 2020-21	Target 2021-22	Actual 2019-20	Anticipated 2020-21	Target 2021-22	Actual 2019-20	Anticipated 2020-21	Target 2021-22	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	
1	प्रक्षेत्रावरील सरासरी गायी व म्हशी Avg. No. of Cow & Buffalo on farm										
	अ) विदेशी Exotic	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) संकरित Cross bred	83	64	72	0	0	0	0	0	0	0
	क) देशी Indigenous	63	65	71	65	65	65	0	0	0	0
	ड) महिष Buffaloe	122	104	113	0	0	0	0	0	0	0
	एकूण Total	119	104	121	65	65	65	0	0	0	0
2	दुध देण्याच्या कालावधीत दिलेले सरासरी दुध (लि.) Avg. Milk yield during lactation period (Ltrs.)										
	अ) विदेशी Exotic	3491	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) संकरित Cross bred	2179	2477	2615	0	0	0	0	0	0	0
	क) देशी Indigenous	1104	1302	1703	650	650	650	0	0	0	0
	ड) महिष Buffaloe	686	687	719	0	0	0	0	0	0	0
3	दुध देण्याचा सरासरी कालावधी (दिवस) Avg. length of lactation (Days)										
	अ) विदेशी Exotic	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) संकरित Cross bred	274	281	288	0	0	0	0	0	0	0
	क) देशी Indigenous	247	250	257	240	240	240	0	0	0	0
	ड) महिष Buffaloe	293	303	303	0	0	0	0	0	0	0
4	पहिल्या वेताचे सरासरी वय (दिवस) Avg. age at first calving (Days)										
	अ) विदेशी Exotic	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) संकरित Cross bred	986	1026	1023	0	0	0	0	0	0	0
	क) देशी Indigenous	1517	1381	1331	1400	1400	1400	0	0	0	0
	ड) महिष Buffaloe	1304	1304	1279	0	0	0	0	0	0	0

तक्का तीन चालू / Table 3 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
5	दोन वेतांमधील सरासरी कालावधी (दिवस) Avg. intercalving period									
	अ) विदेशी Exotic	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) संकरित Cross bred	433	415	404	0	0	0	0	0	0
	क) देशी Indigenous	427	391	378	450	450	450	0	0	0
	ड) महिष Buffalo	429	405	400	0	0	0	0	0	0
6	वार्षिक दुध उत्पादन (लि. '०००) Milk production during the year (Ltrs. '000)	469.04	452.01	468.41	0.00	0.00	0.00	0	0	0
7	वार्षिक दुध विक्री (लि. '०००) Milk sold during the year (Liters '000)	382.53	383.58	395.24	0.00	0.00	0.00	0	0	0
8	दुध विक्रीतून मिळालेली रक्कम (रु. '०००) Receipt realised by sale of milk (Rs. '000)	13903.65	14375.00	15100.00	0.00	0.00	0.00	0	0	0
9	पैदाशीसाठी विकलेल्या वळूंची संख्या No. of Males sold for breeding									
	अ) विदेशी Exotic	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) संकरित Cross bred	0	10	10	0	0	0	0	0	0
	क) देशी Indigenous	19	12	11	10	10	10	0	0	0
	ड) महिष Buffalo	0	2	10	0	0	0	0	0	0
	एकूण Total	19	24	31	10	10	10	0	0	0
10	पैदाशीसाठी पुरविलेल्या वळूंची संख्या (एफएस लॅब/बीआरसी) No. of Males supplied for breeding (FS Lab/BRC)									
	अ) विदेशी Exotic	0	0	0	0	0	0	0	0	2
	ब) संकरित Cross bred	1	20	18	0	0	0	9	23	11
	क) देशी Indigenous	4	14	17	0	0	0	7	16	14
	ड) महिष Buffalo	0	6	15	0	0	0	10	6	6
	एकूण Total	5	40	50	0	0	0	26	45	33
11	प्रक्षेत्रावर असलेली जमीन (हेक्टर्स) land of the farm (Hectors)	2489.50	2489.50	2488.56	31.80	31.80	31.80	67.31	67.31	67.31
	अ) पिकाखालील जमीन Land under cultivation	482.41	491.41	503.41	1.00	1.00	1.00	27.28	27.28	27.28
	ब) प्रक्षेत्रावरील जमीन Gross Cropped area	502.50	475.00	500.00	0.00	0.00	0.00	12.96	12.96	12.96
	क) रस्ते, इमारती, ताली इ. खालील जमीन Land under roads, buildings & Lakes etc.	237.98	237.98	238.04	6.00	6.00	6.00	22.19	22.19	22.19
	ड) गवतासाठी राखीव क्षेत्र Land reserved for hay	473.89	473.89	473.89	10.80	10.80	10.80	0.00	0.00	0.00
	इ) चराऊ क्षेत्र (हेक्टर्स) Grazing land (H)	1295.22	1286.22	1273.22	14.00	14.00	14.00	17.84	17.84	17.84

तक्का तीन समाप्त / Table 3 Conclld.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
12	वैरण उत्पादन (टन) Fodder production (Ton)									
	अ) ओला Green	8042.89	9225.30	10225.30	0.00	0.00	0.00	217.70	300.00	360.00
	ब) सुका Dry	1115.33	1029.50	1185.50	0.00	0.00	0.00	35.00	10.00	40.00
	क) वैरण उत्पादन प्रति हेक्टरस (टन) Fodder production per hector (Ton)	27.10	30.26	32.31	0.00	0.00	0.00	30.30	27.01	43.21
13	वाटलेल्या वैरणीच्या चान्याचे बीज (कि.)Fodder seeds distributed (Kg.)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
14	वाटलेल्या चान्यांचे संच ('०००) Grass sets distributed ('000)	199.79	206.18	209.59	0.00	0.00	0.00	10.00	30.00	100.00
15	विकत घेतलेली वाळलेली वैरण (टन) Dry fodder purchased (Ton)	105.90	0.00	0.00	27.64	27.64	27.64	46.00	31.44	70.00
16	वैरण खरेदीसाठी केलेला खर्च ('००० रु.) Expenditure incurred on purchase of fodder (Rs. '000)	267.85	0.00	0.00	215.32	215.32	215.32	399.00	271.00	800.00
17	मपविमंचे क्षेत्राकडून मिळालेली वैरण / चारा (टन) Fodder received from other farm of MLDB (Ton)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
18	मपविमंचे क्षेत्राकडून मिळालेली वैरण / चारा किंमत ('००० रु.) Cost of Fodder received from other farm of MLDB (Rs. '000)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
19	खाद्य व आंबोण खरेदी (टन) Feed & concentrates purchased (Ton)	811.22	674.20	714.20	65.55	65.55	65.55	15.00	10.00	35.00
20	खाद्य व आंबोण खरेदीत झालेला खर्च ('००० रु.) Expenditure incurred on purchase of Feed and concentrates (Rs. '000)	16135.90	13045.81	13845.81	1321.17	1321.17	1321.17	340.00	220.00	770.00
21	महसुली जमा ('000 रु.) Revenue Receipts ('000 Rs.)	15308.15	17089.33	18883.33	1630.00	163.00	163.00	381.00	400.00	500.00
	काल्पनिक जमा ('000 रु.) Notional Receipt ('000 Rs.)	29408.86	50294.03	52329.03	0.00	0.00	0.00	4721.00	1500.00	5850.00
	एकूण जमा ('००० रु.) Total Receipt ('000 Rs.)	44717.01	67383.36	71212.36	1630.00	163.00	163.00	5102.00	1900.00	6350.00
22	झालेला खर्च ('००० रु.) Expenditure incurred (Rs. '000)									
	अ) पगार व भत्ते Pay & allowances	56801.51	58917.98	66212.98	2997.13	2997.13	2997.13	12482.00	13010.00	13742.00
	ब) इतर Others	9920.63	10903.00	27352.00	218.02	218.02	218.02	2838.00	6369.00	6749.00
	एकूण Total	66722.13	69820.98	93564.98	3215.15	3215.15	3215.15	15320.00	19379.00	20491.00

तक्का चार / Table 4

म.प.वि.मं. अंतर्गत असलेल्या गोठीत रेतप्रयोगशाळा (3) येथील पैदाशीचे एकूण वळू संख्या व गोठीत रेत बीज मात्रांचा हिशोब दर्शविलेला तक्का
The No. of breeding bulls & Semen collections obtained at Frozen Semen Laboratories (3) under MLDB, Akola

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	पैदाशीचे एकूण वळू Number of breeding bulls			वळूंच्या मार्फत मिळालेल्या रेतन संकलन No. of semen collections obtained from breeding bulls		
		प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य
		Actual 2019-20	Anticipated 2020-21	Target 2021-22	Actual 2019-20	Anticipated 2020-21	Target 2021-22
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	पैदाशीचे एकूण वळू Number of breeding bulls						
	अ) विदेशी जर्सी Exotic Jersey	11	11	13	1418	1240	1662
	ब) विदेशी होल्स्टिन Exotic Holstein	4	3	15	730	270	1398
	A) एकूण विदेशी Total Exotic	15	14	28	2148	1510	3060
	अ) संकरीत जर्सी Jersey cross bred 50 %	15	32	40	1149	3064	4940
	ब) संकरीत जर्सी Jersey cross bred 62.5 %	0	0	0	0	0	0
	क) संकरीत जर्सी Jersey cross bred 75 %	4	5	5	735	380	450
	एकूण संकरीत जर्सी Total Jersey Crossbred	19	37	45	1884	3444	5390
	अ) संकरीत होल्स्टिन Holstein Cross bred 50 %	3	10	16	202	552	2160
	ब) संकरीत होल्स्टिन Holstein Cross bred 62.5 %	7	9	11	876	494	1038
	क) संकरीत होल्स्टिन Holstein Cross bred 75 %	26	27	33	4027	2187	3112
	एकूण संकरीत होल्स्टिन Total Holstein Crossbred	36	46	60	5105	3233	6310
	B) एकूण संकरित Total Cross bred	55	83	105	6989	6677	11700
	अ) देवणी Deoni	2	3	5	0	0	0
	ब) डांगी Dangi	2	1	1	160	160	480
	क) गवळाड Gavlau	9	18	28	126	78	78
	ड) खिलार Khillar	6	8	8	763	2250	3556
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	3	12	14	479	1000	1000
	फ) गिर Gir	7	8	11	278	1079	1784
	ग) सहिवाल Sahival	3	4	8	1082	612	1206
	ह) इतर Other	5	5	5	340	490	960
	C) एकूण देशी Total Indigenious	37	59	80	460	850	850
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	0	0	0	3688	5669	9064
	ब) नागपुरी Nagpuri	7	7	12	0	11950	18420
	क) सुरती Surati	0	2	4	585	305	1104
	ड) मूरा Murrha	0	0	0	0	250	1000
	इ) जाफराबादी Jafra badi	29	40	44	0	0	0
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo	36	49	60	3833	3550	6584
	एकुण Total (A+B+C+D)	143	205	273	16658	17406	30408
2	पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक पैदाशीचे वळू Requirement of breeding bulls as per the Breeding Policy	174	249	277			
3	आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	-31	-44	-4			
4	एफएसएल च्या पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक पैदाशीचे वळू Requirement of breeding bulls of F S Lab as per Breeding Policy	174	249	277			
5	आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	-31	-44	-4			

तक्ता पाच / Table 5

मपविमं, अकोला अंतर्गत अतिशीत वळूबीज पेढी (3) व राज्यातील एकूण कृत्रिम रेतन केंद्रांच्या द्रवनत्राचा हिशोब दर्शविणारा तक्ता
Table indicate the account of LN₂ Production Plants of FS Laboratories (3) & DAIC (34) in the State

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	गोठित रेतमात्रा प्रयोगशाळा Frozen Semen Laboratories			जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्र District Artificial Insemination Centre		
		प्रत्यक्ष Actual 2019-20 (3)	अपेक्षित Anticipated 2020-21 (4)	लक्ष्य Target 2021-22 (5)	प्रत्यक्ष Actual 2019-20 (6)	अपेक्षित Anticipated 2020-21 (7)	लक्ष्य Target 2021-22 (8)
1	1 एप्रिल रोजी द्रवनत्राची आरंभीची शिल्लक Opening balance of LN ₂ as on 1st April	1777.90	150789.73	318189.73	54314.35	42547.80	20299.30
2	मुख्यालयी उत्पादित द्रवनत्र LN ₂ produced at HQ	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
3	म.प.वि.मं कडून प्राप्त झालेले द्रवनत्र Quantity of LN ₂ Received from MLDB	0.00	0.00	0.00	52507.00	57600.00	62000.00
4	खरेदी केलेले द्रवनत्र Quantity of LN ₂ purchased	155217.00	178000.00	193000.00	2440276.78	2447668.40	2479296.40
5	खात्याच्या इतर संस्थेकडून मिळालेले / उसनवार घेतलेले द्रवनत्र LN ₂ Received / borrowed from other Institute of Dept.	0.00	0.00	0.00	44829.00	46000.00	46000.00
6	एकूण द्रवनत्र Total quantity of LN ₂	156994.90	328789.73	511189.73	2591927.13	2593816.20	2607595.70
7	प्रयोगशाळेसाठी वापरलेले द्रवनत्र Quantity of LN ₂ used for Laboratory	0.00	0.00	0.00	135707.57	137478.00	140533.00
8	द्रवनत्रपात्र थंड करणेसाठी वापरलेले द्रवनत्र LN ₂ used for cooling of LN ₂ containers	0.00	0.00	0.00	54442.04	53660.00	54352.50
9	पुरवठा केलेले द्रवनत्र Quantity of LN ₂ supplied	0.00	0.00	0.00	2098142.50	2192671.40	2198328.40
10	इतर संस्थांना उसनवार दिलेले द्रवनत्र LN ₂ borrowed to other Institute of Dept.	0.00	0.00	0.00	5979.00	0.00	0.00
11	बाष्पीभवन झालेले द्रवनत्र Quantity of LN ₂ evaporated	6205.17	10600.00	11700.00	255108.22	189707.50	189577.50
12	द्रवनत्र बाष्पीभवनाची टक्केवारी Percentage of Evaporation of LN ₂	3.95	3.22	2.29	9.84	7.31	7.27
13	विनियोग केलेले एकूण द्रवनत्र Total Quantity of LN ₂ disposed off	6205.17	10600.00	11700.00	2549379.33	2573516.90	2582791.40
14	31 मार्च रोजी शिल्लक द्रवनत्र Closing balance of LN ₂ as on 31st March	150789.73	318189.73	499489.73	42547.80	20299.30	24804.30
15	एक कृत्रिम रेतन करण्यासाठी लागणारे द्रवनत्र (ली) LN ₂ required to perform one Insemination (Ltr)	0.00	0.00	0.00	1.07	0.71	0.71
16	एक कृत्रिम रेतन करण्यासाठी लागणा-या द्रवनत्राची किंमत (रु.) Cost of LN ₂ required to perform one Insemination (Rs.)	0.00	0.00	0.00	16.34	11.02	11.32
17	केलेले कृत्रिम रेतन Artificial Insemination Done	0	0	0	2378684	3630277	3630277
18	जन्मलेली वासरे Calves Born	0	0	0	833128	793317	793317
19	एक लिटर द्रवनत्राची खरेदी किंमत (रु.) Purchase Cost of LN ₂ per Litre (Rs.)	14.76	15.11	15.47	15.25	15.55	15.91
20	एक अतिशीत वळूबीजमात्रा तयार करण्यास लागलेल्या द्रवनत्राची किंमत (रु.) Cost of LN ₂ required to produce one FS Dose (Rs.)	1.11	0.85	0.70	0.00	0.00	0.00

तक्का सात / Table 7

मपविमं, अकोला अंतर्गत अतिशीत वळूबीज पेढी (3) व राज्यातील एकूण कृत्रिम रेतन केंद्रांच्या गोठीत रेत बीजमात्रांचा हिशोब दर्शविणारा तक्का
Table indicate the account of Frozen Semen doses of Frozen Semen Laboratories (3) & District Artificial Insemination
Centres (34) in the State

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	गोठीत रेतमात्रा प्रयोगशाळा Frozen Semen Laboratories			जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्र District Artificial Insemination Centre		
		प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य
		Actual 2019-20	Anticipated 2020-21	Target 2021-22	Actual 2019-20	Anticipated 2020-21	Target 2021-22
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	एप्रिल रोजी शिल्लक असलेल्या अतिशीत वळूबीज मात्रा Opening balance of F S doses as on 1st April						
	A) विदेशी Exotic	675481	716048	759578	126994	108975	113889
	B) संकरित Cross bred	603006	528904	915658	315379	257722	234960
	अ) देवणी Deoni	17187	22627	2627	14856	14212	12777
	ब) डंगी Dangi	2898	5812	312	1098	2129	2875
	क) गवळाड Gavlau	60193	113282	183282	19636	12657	13337
	ड) खिलार Khillar	88519	112503	107983	40489	38577	42536
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	47308	7049	67699	26565	28137	23153
	फ) गिर Gir	41321	120085	117585	38184	76867	78361
	ग) सहिवाल Sahival	34281	96017	177767	23540	41825	43601
	ह) हरियाना Haryana	22330	559282	774162	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	14978	25502	26455
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	314037	1036657	1431417	179346	239906	243095
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	44273	21504	60152	32366	23282	22100
	ब) नागपूरी Nagpuri	21565	17150	34150	3969	2769	3961
	क) सुरती Surati	61456	59428	56428	6078	1791	1944
	ड) मूरा Murrha	341835	150585	174185	167966	117123	105323
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	1565	871	5871	1325	1258	3434
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकुण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	470694	249538	330786	211704	146223	136762
	एकुण Total (A+B+C+D)	2063218	2531147	3437439	833423	752826	728706
2	एकुण अतिशीत वळूबीज मात्रा उत्पादन Total No. of F S doses produced						
	A) विदेशी Exotic	316659	356885	601035	0	0	0
	B) संकरित Cross bred	1066883	1659354	2103000	0	0	0
	अ) देवणी Deoni	78098	60000	100000	0	0	0
	ब) डंगी Dangi	24258	20000	20000	0	0	0
	क) गवळाड Gavlau	98174	150000	160000	0	0	0
	ड) खिलार Khillar	163291	170000	205000	0	0	0
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	88138	60400	160000	0	0	0
	फ) गिर Gir	121045	180000	180000	0	0	0
	ग) सहिवाल Sahival	190034	275000	460000	0	0	0
	ह) हरियाना Haryana	100297	100000	100000	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	863335	1015400	1385000	0	0	0
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	39593	99773	125000	0	0	0
	ब) नागपूरी Nagpuri	0	30000	60000	0	0	0
	क) सुरती Surati	0	0	0	0	0	0
	ड) मूरा Murrha	504461	735000	770000	0	0	0
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	0	0	0	0	0	0
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकुण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	544054	864773	955000	0	0	0
	एकुण Total (A+B+C+D)	2790931	3896412	5044035	0	0	0

तक्का सात चालू / Table 7 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
3	एकूण अतिशीत वळूबीजमात्रा तयार करण्यासाठी आलेला खर्च (रु. लाख) Expenditure incurred to produce Total No. of F S doses (Rs. Lakh)	329.43	417.20	513.00	0	0	0
4	एक अतिशीत वळूबीजमात्रा तयार करण्यासाठी आलेला खर्च (रु.) Expenditure incurred to produce one FS dose (Rs.)	11.80	10.71	10.17	0	0	0
5	अतिशीत वळूबीज मात्रा खरेदी / इतर संस्थाकडून प्राप्त FS doses purchased / Received from other institutes						
	A) विदेशी Exotic	18025	50000	60000	206798	263259	272241
	B) संकरित Cross bred	122464	96500	127000	1064838	1489250	1512645
	अ) देवणी Deoni	4472	10000	10000	37899	39100	39400
	ब) डांगी Dangi	0	2500	15000	11382	13500	13500
	क) गवळाड Gavlau	0	3000	7000	32970	37319	39180
	ड) खिलार Khillar	29989	25660	30000	130006	129532	135283
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	4811	92000	10000	93123	116452	120474
	फ) गिर Gir	139283	15000	0	177911	164635	176428
	ग) सहिवाल Sahival	36828	10750	20000	102661	91970	98317
	ह) हरियाना Haryana	0	0	0	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	26585	13530	18530
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	215383	158910	92000	612537	606038	641112
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	0	0	0	58726	99879	102379
	ब) नागपुरी Nagpuri	0	0	0	4415	8626	7250
	क) सुरती Surati	0	0	0	1378	15000	16400
	ड) मूरा Murrha	66950	50000	70000	656466	974247	991147
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	0	5000	5000	694	18277	16350
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	66950	55000	75000	721679	1116029	1133526
	एकूण Total (A+B+C+D)	422822	360410	354000	2605852	3474576	3559524
6	एकूण अतिशीत वळूबीज मात्रा Total No. of FS doses						
	A) विदेशी Exotic	1010165	1122933	1420613	333792	372234	386130
	B) संकरित Cross bred	1792353	2284758	3145658	1380217	1746972	1747605
	अ) देवणी Deoni	99757	92627	112627	52755	53312	52177
	ब) डांगी Dangi	27156	28312	35312	12480	15629	16375
	क) गवळाड Gavlau	158367	266282	350282	52606	49976	52517
	ड) खिलार Khillar	281799	308163	342983	170495	168109	177819
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	140257	159449	237699	119688	144589	143627
	फ) गिर Gir	301649	315085	297585	216095	241502	254789
	ग) सहिवाल Sahival	261143	381767	657767	126201	133795	141918
	ह) हरियाना Haryana	122627	659282	874162	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	41563	39032	44985
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	1392755	2210967	2908417	791883	845944	884207
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	83866	121277	185152	91092	123161	124479
	ब) नागपुरी Nagpuri	21565	47150	94150	8384	11395	11211
	क) सुरती Surati	61456	59428	56428	7456	16791	18344
	ड) मूरा Murrha	913246	935585	1014185	824432	1091370	1096470
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	1565	5871	10871	2019	19535	19784
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	1081698	1169311	1360786	933383	1262252	1270288
	एकूण Total (A+B+C+D)	5276971	6787969	8835474	3439275	4227402	4288230

तक्का सात चालू / Table 7 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
7	इतर संस्थाना पुरवठा केलेल्या अतिशीत वळूबीजमात्रा No. of FS doses supplied						
	A) विदेशी Exotic	246192	299000	334000	225556	259365	259365
	B) संकरित Cross bred	1185189	1268400	1380000	1134099	1511505	1511505
	अ) देवणी Deoni	58846	70000	75000	38535	40500	40500
	ब) डांगी Dangi	12545	20000	25000	10280	12696	12696
	क) गवळाड Gavlau	33105	60000	70000	39106	35740	35740
	ड) खिलार Khillar	163441	195000	220000	131527	125177	125177
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	111626	64750	165810	102070	135812	135812
	फ) गिर Gir	174669	180000	200000	147225	175160	175160
	ग) सहिवाल Sahival	144736	172000	198900	86599	98322	98322
	ह) हरियाना Haryana	30120	50000	60000	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	21420	21985	21985
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	729088	811750	1014710	576762	645392	645392
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	59779	57500	62000	67276	100535	100535
	ब) नागपूरी Nagpuri	4415	10000	15000	5480	7090	7090
	क) सुरती Surati	2028	3000	4000	5608	14810	14810
	ड) मूरा Murrha	717688	705000	765000	719477	1000564	1000564
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	694	0	0	1254	16074	16074
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	784604	775500	846000	799095	1139073	1139073
	एकूण Total (A+B+C+D)	2945073	3154650	3574710	2735512	3555335	3555335
8	तपासणीसाठी / चाचणीसाठी वाया गेलेल्या एकूण वळूबीजमात्रा No. of FS doses used for testing / wasted						
	A) विदेशी Exotic	47925	64355	30500	1941	2480	2589
	B) संकरित Cross bred	78260	100700	107775	8028	9507	9399
	अ) देवणी Deoni	18284	20000	25000	8	35	35
	ब) डांगी Dangi	8799	8000	10000	71	58	58
	क) गवळाड Gavlau	11980	23000	27000	843	1399	1284
	ड) खिलार Khillar	5855	5180	5370	391	396	398
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	21582	27000	27000	580	624	667
	फ) गिर Gir	6895	17500	18500	1446	2981	2932
	ग) सहिवाल Sahival	20390	32000	33000	1477	1872	1797
	ह) हरियाना Haryana	10600	15000	15000	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	401	592	614
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	104385	147680	160870	5217	7957	7785
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	2583	3625	4780	534	526	526
	ब) नागपूरी Nagpuri	0	3000	4000	135	344	340
	क) सुरती Surati	0	0	0	57	37	38
	ड) मूरा Murrha	44973	56400	63000	4490	5483	5467
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	0	0	0	7	27	28
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	47556	63025	71780	5223	6417	6399
	एकूण Total (A+B+C+D)	278126	375760	370925	20409	26361	26172

तक्ता सात समाप्त / Table 7 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
9	एकूण विनियोग केलेल्या अतिशीत वळूबीजमात्रा Total No. of FS doses disposed						
	A) विदेशी Exotic	294117	363355	364500	227497	261845	261954
	B) संकरित Cross bred	1263449	1369100	1487775	1142127	1521012	1520904
	अ) देवणी Deoni	77130	90000	100000	38543	40535	40535
	ब) डांगी Dangi	21344	28000	35000	10351	12754	12754
	क) गवळाड Gavlau	45085	83000	97000	39949	37139	37024
	ड) खिलार Khillar	169296	200180	225370	131918	125573	125575
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	133208	91750	192810	102650	136436	136479
	फ) गिर Gir	181564	197500	218500	148671	178141	178092
	ग) सहिवाल Sahival	165126	204000	231900	88076	100194	100119
	ह) हरियाना Haryana	40720	65000	75000	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	21821	22577	22599
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	833473	959430	1175580	581979	653349	653177
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	62362	61125	66780	67810	101061	101061
	ब) नागपूरी Nagpuri	4415	13000	19000	5615	7434	7430
	क) सुरती Surati	2028	3000	4000	5665	14847	14848
	ड) मूरा Murrha	762661	761400	828000	723967	1006047	1006031
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	694	0	0	1261	16101	16102
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	832160	838525	917780	804318	1145490	1145472
	एकूण Total (A+B+C+D)	3223199	3530410	3945635	2755921	3581696	3581507
10	31 मार्च रोजी शिल्लक असलेल्या वळूबीजमात्रा Closing balance of FS doses as on 31st March						
	A) विदेशी Exotic	716048	759578	1056113	106295	110389	124176
	B) संकरित Cross bred	528904	915658	1657883	238090	225960	226701
	अ) देवणी Deoni	22627	2627	12627	14212	12777	11642
	ब) डांगी Dangi	5812	312	312	2129	2875	3621
	क) गवळाड Gavlau	113282	183282	253282	12657	12837	15493
	ड) खिलार Khillar	112503	107983	117613	38577	42536	52244
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	7049	67699	44889	17038	8153	7148
	फ) गिर Gir	120085	117585	79085	67424	63361	76697
	ग) सहिवाल Sahival	96017	177767	425867	38125	33601	41799
	ह) हरियाना Haryana	81907	594282	799162	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	19742	16455	22386
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	559282	1251537	1732837	209904	192595	231030
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	21504	60152	118372	23282	22100	23418
	ब) नागपूरी Nagpuri	17150	34150	75150	2769	3961	3781
	क) सुरती Surati	59428	56428	52428	1791	1944	3496
	ड) मूरा Murrha	150585	174185	186185	100465	85323	90439
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	871	5871	10871	758	3434	3682
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	249538	330786	443006	129065	116762	124816
	एकूण Total (A+B+C+D)	2053772	3257559	4889839	683354	645706	706723

तक्का सहा Table 6

मपविमं. अकोला अंतर्गत वळूमाता व वळू संगोपन केंद्र आणि राज्यस्तरीय पशुपैदास केंद्रांचे रु. एक आवकेशी खर्चाचे गुणोत्तर
Operating Cost of BMF, BRC under MLDB & State level CBF in ratio with receipt of Rs. One

अ. क्र. Sr. No.	प्रक्षेत्राचे नाव Name of farm	प्रत्यक्ष २०१९-२० Actual 2019-20				अपेक्षित २०२०-२१ Anticipated 2020-21				लक्ष्य २०२१-२२ Target 2021-22			
		एकूण आवक Total Receipt		पगार आणि भत्ते सोडून खर्च Expenditure	खर्च एक रु. आवकेशी गुणोत्तर Ratio to receipt of Rs. One	एकूण आवक Total Receipt		पगार आणि भत्ते सोडून खर्च Expenditure	खर्च एक रु. आवकेशी गुणोत्तर Ratio to receipt of Rs. One	एकूण आवक Total Receipt		पगार आणि भत्ते सोडून खर्च Expenditure	खर्च एक रु. आवकेशी गुणोत्तर Ratio to receipt of Rs. One
		महसूली Revenue	काल्पनिक Notional	Exclusive of pay and allowances	Ratio to receipt of Rs. One	महसूली Revenue	काल्पनिक Notional	Exclusive of pay and allowances	Ratio to receipt of Rs. One	महसूली Revenue	काल्पनिक Notional	Exclusive of pay and allowances	Ratio to receipt of Rs. One
		(3)	(4)	(6)	(7)	(8)	(9)	(11)	(12)	(13)	(14)	(16)	(17)
1	वळूमाता संगोपन केंद्र, ताथवडे (पुणे) Bull Mother Farm, Tathwade (Pune)	7000.00	1976.15	2009.00	0.22	8000.00	25000.00	750.00	0.02	9000.00	25000.00	2650.00	0.08
2	वळूमाता संगोपन केंद्र, जत (सांगली) Bull Mother Farm, Jath (Sangli)	338.02	1120.00	930.00	0.64	371.00	1215.00	1025.00	0.65	400.00	1350.00	1140.00	0.65
3	वळूमाता संगोपन केंद्र, जुनोनी (सोलापूर) Bull Mother Farm, Junoni (Solapur)	678.00	7587.00	3231.00	0.39	700.00	8000.00	4000.00	0.46	1000.00	8500.00	4500.00	0.47
4	वळूमाता संगोपन केंद्र, कोपरगाव (अहमदनगर) Bull Mother Farm, Kopergaon (Ahmednagar)	1312.01	1543.66	937.00	0.33	1500.00	2000.00	1500.00	0.43	1500.00	2000.00	1500.00	0.43
5	वळूमाता संगोपन केंद्र, हिंगोली (हिंगोली) Bull Mother Farm, Hingoli (Hingoli)	2418.00	3928.94	938.00	0.15	2660.00	4000.00	1025.00	0.15	2925.00	4400.00	1125.00	0.15
6	वळूमाता संगोपन केंद्र, पोहरा (अमरावती) Bull Mother Farm, Pohara (Amrawati)	458.33	3079.03	937.00	0.26	458.33	3079.03	937.00	0.26	458.33	3079.03	937.00	0.26
7	वळूमाता संगोपन केंद्र, वडसा (गडचिरोली) Bull Mother Farm, Wadsa (Gadchiroli)	3103.79	10174.08	938.63	0.07	3400.00	7000.00	1666.00	0.16	3600.00	8000.00	15500.00	1.34
	एकूण १ ते ७ Total 1 to 7	15308	29409	9921	0.22	17089	50294	10903	0.16	18883	52329	27352	0.38
8	वळू संगोपन केंद्र, औरंगाबाद Bull Rearing Centre, Aurangabad	0	3850	532	0.14	0	0	1050	0.00	0	4200	1230	0.29
9	वळू संगोपन केंद्र, नागपूर Bull Rearing Centre, Nagpur	381	871	2306	1.84	400	1500	5319	2.80	500	1650	5519	2.57
	एकूण ८ ते ९ Total 8 to 9	381	4721	2838	0.56	400	1500	6369	3.35	500	5850	6749	1.06
	एकूण १ ते ९ Total 1 to 9	15689	34130	12759	0.26	17489	51794	17272	0.25	19383	58179	34101	0.44
10	पशुपैदास प्रक्षेत्र, हेटीकुडी (वर्धा) Cattle Breeding Farm, Hetikundi (Wardha)	1630	0	218	0.13	163	0	218	1.34	163	0	218	1.34
	एकूण १ ते १० Total 1 to 10	17319	34130	12977	0.25	17652	51794	17490	0.25	19546	58179	34319	0.44

103 - Poultry Development

(Rs. In thousands)

तक्ता एक / Table 1

(रुपये हजारत)

Activity Classification	प्रत्यक्ष	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय	कार्याचे वर्गीकरण	
	रकमा २०१९-२०	अंदाज २०२०-२१	अंदाज २०२०-२१	अंदाज २०२१-२२		
	Actuals	Budget	Revised	Budget		
	2019-20	Estimates	Estimates	Estimates		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	
(7)	(8)					
103, Poultry Development					103, कुक्कुट विकास	
(01) Poultry Breeding Farms and Hatcheries					(01) कुक्कुट पैदास क्षेत्रे व उबवणी केंद्रे	
(01)(01) Poultry Breeding Farms and Hatcheries (Committed) (24030472)	52188	60172	59332	63448	(01)(01) कुक्कुट पैदास क्षेत्रे व उबवणी केंद्रे (अनिवार्य) (24030472)	
(02) Intensive Poultry Development Blocks					(02) प्रकर्षित कुक्कुट विकास गट	
(02)(01) Intensive Poultry Development Blocks (Committed) (24030481)	17306	20275	18212	21193	(02)(01) प्रकर्षित कुक्कुट विकास गट (अनिवार्य) (24030481)	
(03) Purposive grants to Zilla Parishads					(03) जिल्हा परिषदांना सप्रयोजन अनुदाने	
(03)(05) Purposive Grants to Zilla Parishad under Section 182 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act, 1961 (Payable at Treasury) (Committed) (24032241)	45558	51066	46820	54046	(03)(05) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 182 अन्वये जिल्हा परिषदांना सप्रयोजन अनुदाने (कोषागारातून देय) (अनिवार्य) (24032241)	
(04) Intensive Poultry Development Blocks					(04) प्रकर्षित कुक्कुट विकास गट	
(04)(12) Poultry Farming by rearing 1000 Broiler Poultry Birds (Scheme) (2403B882)	47925	129200	54600	140000	(04)(12) 1000 मांसल कुक्कुटपक्षी पालनाद्वारे कुक्कुट व्यवसाय सुरु करणे (कार्यक्रम) (2403B882)	
(04)(13) Poultry Farming by rearing 1000 Broiler Poultry Birds (Special Component Plan) (State Scheme) (Scheme) (2403B871)	41006	0	0	0	(04)(13) 1000 मांसल कुक्कुटपक्षी पालनाद्वारे कुक्कुट व्यवसाय सुरु करणे (विशेष घटक योजना) (राज्य योजना) (कार्यक्रम) (2403B871)	
(04)(17) Establishment of Intensive Poultry Development Blocks on Public Private Partnership Mode (Scheme) (2403D248)	24914	51600	17856	65285	(04)(17) राज्यात सार्वजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावर सधन कुक्कुट विकास गटांची स्थापना करणे (कार्यक्रम) (2403D248)	
Total-(04)	Voted	113845	180800	72456	205285	दत्तमत एकूण-(04)
(05) National Livestock Mission Poultry Development (Centrally Sponsored scheme)					(05) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत कुक्कुट विकास (केंद्र पुरस्कृत योजना)	
(05)(01) Rural Backyard Poultry Development Scheme (60% Central Share) (Scheme) (2403C789)	0	1	1	1	(05)(01) ग्रामीण भागातील परसातील कुक्कुटपालन योजना (60 % केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C789)	

(Rs. In thousands)

तक्ता एक समाप्त / Table 1 Concltd.

(रुपये हजारत)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(05)(02) Rural Backyard Poultry Development Scheme under National Livestock Mission (40% State Share) (Scheme) (2403C851)		0	1	1	1		(05)(02) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत ग्रामीण परसबाग कुक्कुटपालन विकास योजना (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C851)
(05)(03) Innovative Poultry Productivity Project Low Input Technology Poultry Birds under National Livestock Mission (60 % Central Share) (Scheme) (2403D364)		0	6120	6120	7080		(05)(03) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403डी364)
(05)(04) Innovative Poultry Productivity Project Low Input Technology Poultry Birds under National Livestock Mission (60 % State Share) (Scheme) (2403D373)		0	4080	4046	4720		(05)(04) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (60 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403डी373)
(05)(05) Innovative Poultry Productivity Project Low Input Technology Poultry Birds under National Livestock Mission (40 % Central Share) (Scheme) (2403D382)		0	9500	9500	9500		(05)(05) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (40 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403डी382)
(05)(06) Innovative Poultry Productivity Project Low Input Technology Poultry Birds under National Livestock Mission (40 % State Share) (Scheme) (2403D391)		0	6300	6334	6333		(05)(06) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403डी391)
Total-(05)		0	26002	26002	27635		एकूण-(05)
Total-103		228897	338315	222822	371607		एकूण-103

तक्ता दोन / Table 2

महाराष्ट्र राज्यातील कुक्कुट संस्था व बदक पैदास केंद्रे यामधील पक्षांची संख्या दर्शविणारा तक्ता / Table indicates the Poultry strength on the Poultry institutes & Duck Breeding Farm in the State

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	प्रत्यक्ष २०१९-२० Actual 2019-20						अपेक्षित २०२०-२१ Anticipated 2020-21						लक्ष्य २०२१-२२ Target 2021-22					
		पिल्ले Chicks	तलंगा Pullets	कोंबडया Hens	लहान नर Cock rells	नर कोंबडे Cocks	एकूण Total	पिल्ले Chicks	तलंगा Pullets	कोंबडया Hens	लहान नर Cock rells	नर कोंबडे Cocks	एकूण Total	पिल्ले Chicks	तलंगा Pullets	कोंबडया Hens	लहान नर Cock rells	नर कोंबडे Cocks	एकूण Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)
अंडी उबवणी केंद्र Central Hatchery (4)																			
1	१ एप्रिल रोजी असलेली पक्षांची संख्या Opening Balance as on 1st April	17905	5000	5730	2399	876	31910	14356	4579	8109	3374	1182	31600	5600	2500	6429	1200	873	16602
2	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे वर्षात झालेली वाढ Addition due to internal transfer	0	16024	12306	13879	2740	44949	4000	11396	11608	8465	2458	37927	4000	13040	12774	12486	3983	46283
3	जन्मलेली पिल्ले Chicks Hatched	840816	0	0	0	0	840816	1052661	0	0	0	0	1052661	1116445	0	0	0	240	1116685
4	खात्याच्या इतर संस्थाकडून आणलेल्या पक्षांची संख्या Stock received from other Inst of Dept	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	खरेदी केलेले पक्षी Stock Purchased	1980	0	0	0	0	1980	0	0	0	0	0	0	2500	0	0	0	0	2500
6	वर्षात झालेली एकूण वाढ (२ ते ५) Total add. during year(2 to 5)	842796	16024	12306	13879	2740	887745	1056661	11396	11608	8465	2458	1090588	1122945	13040	12774	12486	4223	1165468
7	वर्षातील एकूण कुक्कुट संस्था (१+६) Total Poultry during year (1+6)	860701	21024	18036	16278	3616	919655	1071017	15975	19717	11839	3640	1122188	1128545	15540	19203	13686	5096	1182070
8	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे झालेली घट Reduction due to internal transfer	29903	12306	0	2740	0	44949	19861	11608	0	2458	0	33927	25526	12774	0	3983	0	42283
9	मृत्यूसंख्या Mortality	11551	648	1445	568	266	14478	31925	621	1572	504	275	34897	41630	677	1473	702	358	44840
10	खात्याच्या इतर संस्थाकडे हस्तांतर केलेल्या पक्षांची संख्या Stock transferred to other Inst of the Dept.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	388	0	0	24	412
11	पैदाशीकडे विकलेल्या पक्षांची संख्या Stock sold for breeding	804891	3465	4	9596	1098	819054	1013631	1246	1306	7677	164	1024024	1054789	901	1080	6903	0	1063673
12	इतर उपयोगासाठी विकलेल्या पक्षांची संख्या Stock sold for other purposes	0	26	8478	0	1070	9574	0	0	10410	0	2328	12738	0	0	11346	1458	3795	16599
13	वर्षातील एकूण घट (८ ते १२) Total reduction during year (8 to 12)	846345	16445	9927	12904	2434	888055	1065417	13475	13288	10639	2767	1105586	1121945	14740	13899	13046	4177	1167807
14	३१ मार्च रोजी शिल्लक असलेल्या पक्षांची संख्या (७-१३) Closing balance as on 31st March (7-13)	14356	4579	8109	3374	1182	31600	5600	2500	6429	1200	873	16602	6600	800	5304	640	919	14263
15	मृत्यूची टक्केवारी Mortality percentage	1.34	3.08	8.01	3.49	7.36	1.57	2.98	3.89	7.97	4.26	7.55	3.11	3.69	4.36	7.67	5.13	7.03	3.79

तक्का दोन चालू Table 2 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)
सधन कुक्कुट विकास प्रकल्प Intensive Poultry Development Block (16)																			
1	१ एप्रिल रोजी असलेली पक्ष्यांची संख्या Opening Balance as on 1st April	6589	2372	8573	1436	929	19899	1098	1363	8725	312	1030	12528	1227	1399	11360	255	1503	15744
2	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे वर्षात झालेली वाढ Addition due to internal transfer	0	16851	9581	8169	1264	35865	0	18633	9151	10098	1289	39171	0	20908	10662	11143	1191	43904
3	जन्मलेली पिल्ले Chicks Hatched	11465	0	0	0	0	11465	207600	0	0	0	0	207600	248560	0	0	0	0	248560
4	खात्याच्या इतर संस्थाकडून आणलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock received from other Inst of Dept	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	खरेदी केलेले पक्षी Stock Purchased	23453	0	0	0	0	23453	32520	0	0	0	0	32520	39800	0	0	0	0	39800
6	वर्षात झालेली एकूण वाढ (२ ते ५) Total add. during year(2 to 5)	34918	16851	9581	8169	1264	70783	240120	18633	9151	10098	1289	279291	288360	20908	10662	11143	1191	332264
7	वर्षातील एकूण कुक्कुट संस्था (१+६) Total Poultry during year (1+6)	41507	19223	18154	9605	2193	90682	241218	19996	17876	10410	2319	291819	289587	22307	22022	11398	2694	348008
8	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे झालेली घट Reduction due to internal transfer	25020	9581	0	1264	0	35865	28731	9151	0	1289	0	39171	32051	10662	0	1191	0	43904
9	मृत्यूसंख्या Mortality	3304	1883	1378	762	175	7502	2949	663	588	415	68	4683	3390	622	1065	395	115	5587
10	खात्याच्या इतर संस्थाकडे हस्तांतर केलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock transferred to other Inst of the Dept.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100	400	0	860	0	1360
11	पैदाशीकडे विकलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock sold for breeding	12085	6355	8	6279	30	24757	208156	8783	0	7181	121	224241	249760	9348	2090	6464	121	267783
12	इतर उपयोगासाठी विकलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock sold for other purposes	0	41	8043	988	958	10011	155	0	5928	1270	627	7980	0	5	6443	2188	815	9451
13	वर्षातील एकूण घट (८ ते १२) Total reduction during year (8 to 12)	40409	17860	9429	9293	1163	78154	239991	18597	6516	10155	816	276075	285301	21037	9598	11098	1051	328085
14	३१ मार्च रोजी शिल्लक असलेल्या पक्ष्यांची संख्या (७-१३) Closing balance as on 31st March (7-13)	1098	1363	8725	312	1030	12528	1227	1399	11360	255	1503	15744	4286	1270	12424	300	1643	19923
15	मृत्यूची टक्केवारी Mortality percentage	7.96	9.80	7.59	7.93	7.98	8.27	1.22	3.32	3.29	3.99	2.93	1.60	1.17	2.79	4.84	3.47	4.27	1.61

तक्ता दोन समाप्त / Table 2 Conclnd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)
बदक पैदास केंद्र Duck Breeding Farm (1)																			
1	१ एप्रिल रोजी असलेली पक्ष्यांची संख्या Opening Balance as on 1st April	0	0	124	0	25	149	0	0	274	0	57	331	0	0	300	0	60	360
2	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे वर्षात झालेली वाढ Addition due to internal transfer	0	285	282	60	58	685	0	300	300	60	60	720	0	300	300	60	60	720
3	जन्मलेली पिल्ले Chicks Hatched	5295	0	0	0	0	5295	11575	0	0	0	0	11575	11575	0	0	0	0	11575
4	खात्याच्या इतर संस्थाकडून आणलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock received from other Inst of Dept	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	खरेदी केलेले पक्षी Stock Purchased	360	0	0	0	0	360	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	वर्षात झालेली एकूण वाढ (२ ते ५) Total add. during year(2 to 5)	5655	285	282	60	58	6340	11575	300	300	60	60	12295	11575	300	300	60	60	12295
7	वर्षातील एकूण कुक्कुट संस्था (१+६) Total Poultry during year (1+6)	5655	285	406	60	83	6489	11575	300	574	60	117	12626	11575	300	600	60	120	12655
8	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे झालेली घट Reduction due to internal transfer	345	282	0	58	0	685	360	300	0	60	0	720	360	300	0	60	0	720
9	मृत्यूसंख्या Mortality	15	0	18	0	0	33	10	0	10	0	4	24	15	0	10	0	5	30
10	खात्याच्या इतर संस्थाकडे हस्तांतर केलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock transferred to other Inst of the Dept.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	पैदाशीकडे विकलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock sold for breeding	5295	3	2	2	1	5303	11205	0	0	0	0	11205	11200	0	0	0	0	11200
12	इतर उपयोगासाठी विकलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock sold for other purposes	0	0	112	0	25	137	0	0	264	0	53	317	0	0	290	0	55	345
13	वर्षातील एकूण घट (८ ते १२) Total reduction during year (8 to 12)	5655	285	132	60	26	6158	11575	300	274	60	57	12266	11575	300	300	60	60	12295
14	३१ मार्च रोजी शिल्लक असलेल्या पक्ष्यांची संख्या (७-१३) Closing balance as on 31st March (7-13)	0	0	274	0	57	331	0	0	300	0	60	360	0	0	300	0	60	360
15	मृत्यूची टक्केवारी Mortality percentage	0.27	0.00	4.43	0.00	0.00	0.51	0.09	0.00	1.74	0.00	3.42	0.19	0.13	0.00	1.67	0.00	4.17	0.24

तक्ता तीन / Table 3

पशुसंवर्धन विभागांतर्गत कुक्कुट संस्था व बदक पैदास केंद्र येथील अंडी व खाद्याचा हिशोब

Account of Feed and Eggs of Intensive Poultry Development Blocks (16), Central Hatcheries (4) & Duck Breeding Farm, Wadsa (Gadchiroli)

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	अंडी उबवणी केंद्र			सधन कुक्कुट विकास प्रकल्प			बदक पैदास केंद्र		
		Central Hatchery			Intensive Poultry Development Block			Duck Breeding Farm		
		प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य
		Actual	Anticipated	Target	Actual	Anticipated	Target	Actual	Anticipated	Target
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
1	१ एप्रिल रोजी शिल्लक असलेले खाद्य (टन) Opening Balance of feed as on 1st April (Tons)	67.40	39.52	46.95	75.28	52.81	53.14	0.05	0.05	0.00
2	खरेदी केलेले खाद्य (टन) Feed purchased (Tons)	735.97	723.00	767.00	565.01	797.40	816.50	11.20	18.00	18.00
3	एकूण खाद्य (टन) Total feed (Tons)	803.37	762.52	813.95	640.29	850.21	869.64	11.25	18.05	18.00
4	प्रक्षेत्रावर वापरलेले खाद्य (टन) Feed utilised on the farm (Tons)	763.85	715.57	773.00	583.33	795.07	819.80	11.19	18.05	18.00
5	खात्यातील इतर संस्थाना पुरवठा केलेले खाद्य (टन) Feed supplied to the other Instt. of the Dept (Tons)	0.00	0.00	0.00	4.15	2.00	0.00	0.00	0.00	0.00
6	कुक्कुट पालकांना विकलेले खाद्य (टन) Feed sold to poultry keepers (Tons)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
7	एकूण विनियोग केलेले खाद्य (टन) Total feed disposed off (Tons)	763.85	715.57	773.00	587.48	797.07	819.80	11.19	18.05	18.00
8	३१ मार्च रोजी शिल्लक असलेले खाद्य (टन) Closing balance of feed as on 31st March (Tons)	39.52	46.95	40.95	52.81	53.14	49.84	0.05	0.00	0.00
9	वर्षातील अंड्यावरील कोंबड्याची सरासरी संख्या Average No. of Laying Hens on the farm during the year	11079	13458	12584	8125	11606	12171	252	300	300
10	वर्षामध्ये एका कोंबडीने दिलेली सरासरी अंड्यांची संख्या Average No. of Eggs layed by a Hen during the year	124	131	151	93	137	143	89	280	280
11	१ एप्रिल रोजी शिल्लक अंड्याची संख्या Opening Balance of Eggs as on 1st April	9335	24570	46664	5995	27837	27651	423	1461	0
12	प्रक्षेत्रावरील उत्पादित अंड्याची संख्या No. of eggs produced on the Farm	1377281	1756931	1902760	758868	1590411	1736300	22547	84000	84000
13	इतर स्रोत / संस्थाकडून मिळालेल्या अंड्याची संख्या No. of eggs collected/received by other sources	107027	100000	100000	4000	0	0	3000	10000	15000
14	एकूण अंडी Total Eggs	1493643	1881501	2049424	768863	1618248	1763951	25970	95461	99000

तक्ता तीन समाप्त / Table 3 Conclld.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
15	एकूण अंड्यापैकी उबवणी योग्य अंड्यांची संख्या No. of Hatchable eggs out of Total No. of Eggs	1323002	1547371	1679210	588410	1302987	1400120	21000	76000	80000
16	उबविण्यासाठी विकलेल्या अंड्यांची संख्या (शक्यतो निरंक/सरासरी ३% पेक्षा कमी) No. of eggs sold for hatching (Desirably Nil / Av < 3%)	39914	33086	38582	416825	807000	1001940	1165	5000	5000
17	खाण्यासाठी/ फुटलेली वा खराब उबवणीस अयोग्य इ. कारणामुळे विल्हेवाट लावलेल्या अंड्यांची संख्या (सरासरी > १७ %) No. of eggs sold for table purpose / broken / spoiled / not hatchable (Av < 17%)	161436	286968	300834	154920	260557	276266	14577	60461	49000
18	उबविण्यासाठी वापरलेल्या अंड्यांची संख्या No. of eggs set for hatching (Av > 80%)	1267723	1514783	1641628	169281	516840	432280	8767	30000	45000
19	एकूण विल्हेवाट लावलेल्या अंड्यांची संख्या Total No. of eggs disposed off	1469073	1834837	1981044	741026	1584397	1710486	24509	95461	99000
20	वर्षाअखेर शिल्लक अंड्यांची संख्या (३१ मार्च रोजी) Closing balance of Eggs as on 31st March	24570	46664	68380	27837	33851	53465	1461	0	0
21	कॉबड्यांनी घातलेल्या अंड्यांची सरासरी टक्केवारी Average Laying Percentage of eggs Layed by hens, Breed Norms-RIR,BA & Crosses-50%, Giriraj-38%, Vanraj-42%, Kadaknath-29%)	34.06	35.77	41.43	25.59	37.54	39.08	24.47	76.71	76.71
22	उबवणूकीतून जन्मलेली पिल्ले No. of chicks hatched	840817	1048858	1172067	25078	312720	313720	5295	15000	22500
23	उबवणूकीची टक्केवारी Hatching percentage - Breed Norms - RIR, BA & Crosses - 75%, Giriraj - 85%, Vanraj - 87%, Kadaknath - 52%	66.32	69.24	71.40	14.81	60.51	72.57	60.40	50.00	50.00
24	प्रक्षेत्रावर लसीकरण केलेल्या पक्षांची संख्या No. of poultry birds vaccinated on the farm	852201	1012173	1072165	152423	162442	195377	345	350	350
25	महसुली जमा (रु.हजार) Revenue Receipts ('000)	18593.99	16246.00	17333.00	13488.70	15661.75	17807.60	254.26	550.00	800.00
26	काल्पनिक जमा(रु.हजार) Notional Receipt ('000)	122.00	0.00	0.00	1585.41	2164.00	2469.00	0.00	0.00	0.00
27	एकूण जमा (रु.हजार) Total Receipt ('000)	18715.99	16246.00	17333.00	15074.11	17825.75	20276.60	254.26	550.00	800.00
28	वर्षातील एकूण खर्च (रु.हजार) Total Expenditure incurred ('000)	46152.48	45853.71	40153.71	18513.46	25789.70	27336.53	3288.85	3000.00	3300.00

१०४ - मेष व लोकर विकास

104 - Wool & Sheep Development

(Rs. In thousands)		तक्ता एक / Table 1				(रुपये हजारत)	
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय		कार्याचे वर्गीकरण
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज		
(1)	(2)	२०१९-२०	२०२०-२१	२०२०-२१	२०२१-२२	(7)	(8)
		Actuals	Budget Estimates	Revised Estimates	Budget Estimates		
		2019-20	2020-21	2020-21	2021-22		
104 - Wool & Sheep Development							104 - मेष व लोकर विकास
(01) Wool Analysis							(01) लोकर पृथ्य:करण
(01)(01) Wool Analysis							(01)(01) लोकर पृथ्य:करण
Laboratory and Wool Utilisation Centre (Committed) (24030572)		7019	7360	7282	7862		प्रयोगशाळा व लोकर उपयोजन केंद्र (अनिवार्य) (24030572)
(01)(02) Assistance to Punyashlok Ahilyadevi Maharashtra Sheep and Goat Development Board (Committed) (24030641)		92360	135628	132411	144672		(01)(02) पुण्यश्लोक अहिल्याबाई महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळाला अर्थसहाय्य (अनिवार्य) (24030641)
Total-(01)	Voted	99379	142988	139693	152534	दत्तमत एकूण-(01)	
(04) Schemes in the Five Year Plan							(04) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(04)(01) Sheep Breeding Farms Schemes for locating buck for breeding (State Scheme) (Scheme) (24031826)		216	535	316	210		(04)(01) मेंढ्या पैदास क्षेत्र-पैदाशीसाठी सुधारित जातीचे बोकड पुरवणे (राज्य योजना) (कार्यक्रम) (24031826)
(04)(05) Sheep Breeding Farms Schemes for locating buck for breeding (Spacial Component Plan) (District Plan) (24031942)		0	0	0	0		(04)(05) मेंढ्या पैदास क्षेत्र-पैदाशीसाठी सुधारित जातीचे बोकड पुरवणे (विशेष घटक योजना) (जिल्हा योजना) (कार्यक्रम) (24031942)
(04)(10) Conservation of Threatened Livestock Breeds (100% Central share) (Scheme) (2403B601)		0	0	0	0		(04)(10) नामशेष होत आलेल्या पशुधनाचे जतन (100 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403B601)
(04)(11) Implementation of Integrated Development of Small Ruminants & Rabbits by Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Sheep & Goat Development Board (100% Central Share) (Scheme) (2403B612)		0	0	0	0		(04)(11) रवंथ करणारे छोटे प्राणी व ससे यांच्या एकात्मिक विकासाकरीता पुण्यश्लोक अहिल्याबाई महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळामार्फत योजना कार्यान्वित करणे (100 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403B612)
(04)(12) Stall Fedded Supply of 10+1 Goat unit to beneficiaries (Scheme) (2403B862)		41515	250000	105000	290000		(04)(12) अंशतः ठाणबंद पद्धतीने लाभार्थ्यांना 10+1 शेळी गटाचे वाटप करणे (कार्यक्रम) (2403B862)
(04)(13) Stall Fedded Supply of 10+1 Goat unit to beneficiaries (Special Component Plan) (State) (Scheme) (2403B942)		41344	0	0	0		(04)(13) अंशतः ठाणबंद पद्धतीने लाभार्थ्यांना 10+1 शेळी गटाचे वाटप करणे (विशेष घटक योजना) (राज्य) (कार्यक्रम) (2403B942)

(Rs. In thousands)	तक्का एक समाप्त / Table 1 Concltd.						(रुपये हजारात)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(04)(14) Distribution of 20 Goats + 2 Bucks on 50 % subsidy to beneficiaries under Marathwada Package in Jalna District (Scheme) (2403D201)		0	1	1	10000		(04)(14) मराठवाडा पॅकेज अंतर्गत जालना जिल्ह्यातील लाभार्थ्यांना 20 शेळ्या + 2 बोकड गटाचे 50 टक्के अनुदानावर वाटप करणे (कार्यक्रम) (2403D201)
Total-(04)	Voted	83075	250536	105317	300210	दत्तमत	एकूण-(04)
(05) Raje Yashvantrao Holkar Mahamesh Scheme							(05) राजे यशवंतराव होळकर महामेष योजना
(05)(01) Raje Yashvantrao Holkar Mahamesh Scheme Distribution of Sheep unit, Ram, Feed & Essential Infrastructure Material on 75 % Subsidy (Scheme) (2403D275)		390000	1	1	1		(05)(01) राजे यशवंतराव होळकर महामेष योजना मेंढ्या गट, नरमेंढे, खाद्य व पायाभूत सुविधेसाठी साहित्याचे 75 % अनुदानावर वाटप (कार्यक्रम) (2403D275)
(07) NATIONAL LIVESTOCK MISSION (07) (01) Modernization and Development of Sheep & Goat Farm under Punyashlok Ahilyadevi Maharashtra Sheep & Goat Development Board (60% Central Share) (Scheme) 2403D589		0	0	25020	11520		(07) राष्ट्रीय पशुधन अभियान (07) (01) पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळा अंतर्गत मेंढी व शेळी प्रक्षेत्राचा विकास व आधुनिकीकरण (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) 2403D589
(07) (02) Modernization and Development of Sheep & Goat Farm under Punyashlok Ahilyadevi Maharashtra Sheep & Goat Development Board (40% State Share) (Scheme) 2403D598		0	0	16680	7680		(07) (02) पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळा अंतर्गत मेंढी व शेळी प्रक्षेत्राचा विकास व आधुनिकीकरण (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) 2403D598
Total-104	Voted	572454	393525	286711	471945	दत्तमत	एकूण-104

१०६ - इतर पशुधन विकास

106 - Other Livestock Development

(Rs. In thousands)		तक्ता एक / Table 1				(रुपये हजारत)	
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय		कार्याचे वर्गीकरण
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज		
(1)	(2)	२०१९-२०	२०२०-२१	२०२०-२१	२०२१-२२	(7)	(8)
		Actuals	Budget	Revised	Budget		
		2019-20	Estimates	Estimates	Estimates		
		2019-20	2020-21	2020-21	2021-22		
106- Other Livestock Development							१०६- इतर पशुधन विकास
(01) Five Year Plan Scheme							(01) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(01) (01) Distribution of 20 Goats + 2 Bucks on 50 % subsidy to Farmers for Agriculture allied activities (Scheme) (2403D355)		228603	59300	29650	90000		(01) (01) शेतक-यांना शेतीपूरक व्यवसायासाठी 20 शेळ्या + 2 बोकड गटाचे 50 % राज्य अनुदानावर वाटप करणे (कार्यक्रम) (2403डी355)
Total-106		228603	59300	29650	90000		एकूण-106

१०७ - वैरण व पशुखाद्य विकास

107 - Fodder & Feed Development

(Rs. In thousands)

तक्ता एक / Table 1

(रुपये हजारत)

Activity Classification	प्रत्यक्ष रकमा २०१९-२० Actuals 2019-20 (1)	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२०-२१ Budget Estimates 2020-21 (2)	सुधारीत अंदाज २०२०-२१ Revised Estimates 2020-21 (3)	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२१-२२ Budget Estimates 2021-22 (4)	(5)	(6)	(7)	कार्याचे वर्गीकरण (8)
107- Fodder & Feed Development								107- वैरण व पशुखाद्य विकास
(00) Schemes in the Five Year Plan								(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(00)(05) Integreted fodder Development Programme (40% State Share) (Scheme) (24032205)		0	0	0	0			(00)(05) एकात्मिक वैरण विकास कार्यक्रम (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032205)
(00)(06) Distribution of Fodder Seed (65 % Central share) (Scheme) (24032214)		0	0	0	0			(00)(06) वैरणची बियाणे वाटप (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032214)
(00)(12) Establishment of Area Specific Mineral Mixture/Feed Pelleting/Feed Manufacturing Unit (100% Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (2403C134)		0	0	0	0			(01)(12) विनिर्दिष्ट खनिजमिश्रण /खाद्य पेल्लिंग/खाद्य निर्मिती केंद्राची स्थापना करणे (100 टक्के केंद्रपुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (2403C134)
Total-(00)		0	0	0	0			एकूण-(00)
(01) Fodder and Feed Development under National Livestock Mission (Centrally Sponsored Scheme)								(01) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत वैरण व पशुखाद्य विकास (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(01)(01) Establishment of Silage making unit under National livestock Mission (60% Central Share) (Scheme) (2403C813)		0	5000	750	5000			(01)(01) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत मुरलेला चारा तयार करणाऱ्या युनिटाची स्थापना (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C813)
(01)(03) Distribution of Power driven Chaff cutter (100% Central Share) (Scheme) (2403C922)		0	5000	5000	5000			(01)(03) विजेवर चालणारे कटाई यंत्राचे वितरण (100 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C922)
(01)(04) Fodder production from non forest waste land/Range land/Grass land/Non Arable land (60% Central Share) (Scheme) (2403C931)		0	12000	12000	12000			(01)(04) ओसाड जमीन/परिक्षेत्र जमीन/गवताळ जमीन लागवड योग्य नसलेली जमीन अशा वनेतर जमिनीमधून वैरण उत्पादन (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C931)
(01)(05) Fodder production from non forest waste land/Range land/Grass land/Non Arable land (40% State Share) (Scheme) (2403C949)		0	8000	8000	8000			(01)(05) ओसाड जमीन/परिक्षेत्र जमीन/गवताळ जमीन लागवड योग्य नसलेली जमीन अशा वनेतर जमिनीमधून वैरण उत्पादन (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C949)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक समाप्त / Table 1 Concl'd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(01)(06) Establishment/Modernization of Feed Testing Laboratory (60% Central Share) (Scheme) (2403C958)		28	1	577		1	(01)(06) खाद्यविश्लेषण प्रयोगशाळेची स्थापना/ बळकटीकरण करणे (60 % केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C958)
(01)(07) Establishment/Modernization of Feed Testing Laboratory (40% State Share) (Scheme) (2403C967)		19	1	382		1	(01)(07) खाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळेची स्थापना/ बळकटीकरण करणे (40 % राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C967)
(01)(08) Establishment of Area Specific Mineral Mixture/Feed Pelleting/Feed Manufacturing Unit (Private Agencies) (Central Share 25 %) (Scheme) (2403D293)		0	20000	20000		20000	(01)(08) क्षेत्रनिहाय्य विवक्षित प्रभागानुसार क्षारमिश्रण, पशुखाद्य कोंडी व खाद्य निर्मिती केंद्राची स्थापना करणे (खाजगी संस्था) (केंद्र हिस्सा 25 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D293)
(01)(09) Establishment of Area Specific Mineral Mixture/Feed Pelleting/Feed Manufacturing Unit (Govt. Agencies) (Central Share 60 %) (Scheme) (2403D301)		0	0	20000		9000	(01)(09) क्षेत्रनिहाय्य विवक्षित प्रभागानुसार क्षारमिश्रण, पशुखाद्य कोंडी व खाद्य निर्मिती केंद्राची स्थापना करणे (शासकीय संस्था) (केंद्र हिस्सा 60 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D301)
(01)(11) Establishment of Area Specific Mineral Mixture/Feed Pelleting/Feed Manufacturing Unit (Govt. Agencies) (State Share 40%) (Scheme) (2403D337)		0	0	13333		6000	(01)(11) क्षेत्रनिहाय्य विवक्षित प्रभागानुसार क्षारमिश्रण, पशुखाद्य कोंडी व खाद्य निर्मिती केंद्राची स्थापना करणे (शासकीय संस्था) (राज्य हिस्सा 40 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D337)
(01)(12) Fodder production, Procurement & Distribution of fodder seed (Central Share 60 %) (Scheme) (2403D491)		19522	31500	30925		31500	(01)(12) वैरण बियाणांचे प्रापण, संकलन व वितरण (केंद्र हिस्सा 60 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D491)
(01)(13) Fodder production, Procurement & Distribution of fodder seed (State Share 40 %) (Scheme) (2403D506)		13015	21000	20618		21000	(01)(12) वैरण बियाणांचे प्रापण, संकलन व वितरण (राज्य हिस्सा 40 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D506)
(01)(14) Subsidy for Distribution of Bailing Machine (50% Central Share)(Scheme) 33, Subsidies (2403D856)		0	0	38000		0	(01)(14) गवताचे गेड्ड तयार करण्याचे मशीन वितरणासाठी अर्थसहाय्य (५० टक्के केंद्र हिस्सा कार्यक्रम) ३३ अर्थसहाय्य (2403डी856)
Total-(01)	Voted	32584	102502	169585		117502	दत्तमत एकूण-(01)
Total-107	Voted	32584	102502	169585		117502	दत्तमत एकूण-107

तक्का दोन / Table 2

पुढील तक्त्यात पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा, राज्यस्तरीय पुणे येथे झालेले कामकाज दर्शविलेले आहे

The following table indicates the work done by State level Animal Feed Analysis Laboratory, Pune

अ. क्र. Sr. No. (1)	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load (2)	प्रत्यक्ष Actual 2019-20 (3)	अपेक्षित Anticipated 2020-21 (4)	लक्ष्य Target 2021-22 (5)
1	विविध गुणधर्मासाठी विश्लेषण केलेल्या लोकर नमुन्यांची संख्या No. of wool samples analysed for various attributes	0	0	0
2	विविध गुणधर्मासाठी विश्लेषण केलेल्या खाद्यपदार्थ नमुन्यांची संख्या No. of feed samples analysed	4559	900	900
3	धान्याची गुणवत्ता तपासणी Gradation of Godown Grains	16	10	10
4	विश्लेषण करून मिळालेली रक्कम (रु.हजारात) Fees Realised for analytical work & other sources			
	अ) महसुली जमा रक्कम Revenue Receipt	682455	0	0
	ब) काल्पनिक जमा रक्कम Notional Receipt	3088100	0	0
	एकूण जमा रक्कम (अ + ब) Total Receipt	3770555	0	0
5	एकूण खर्च (रु. हजारात) Expenditure (in thousand)			
	अ) वेतन व भत्ते Pay and allowances	6890334	0	0
	ब) प्रवास भत्ता Travelling allowance	2000	0	0
	क) इतर खर्च Expenditure incurred for purchase of chemicals and Laboratory reagents, contingency expenditure (Plan+Non Plan Exp.)	109686	0	0
	एकूण खर्च रक्कम (अ + ब + क) Total Expenditure (a + b + c)	7002020	0	0
6	प्रात्याक्षिके / कृतीचे प्रशिक्षण Practicals / Demonstrations given for in service Trainees	3	0	0
7	प्रशिक्षणार्थींना दिलेले व्याख्यान Lectures given to the in service trainees	5	0	0

109 - विस्तार आणि प्रशिक्षण

109 - Extension & Training

(Rs. In thousands)

तक्ता एक / Table 1

(रुपये हजारत)

Activity Classification	प्रत्यक्ष रकमा २०१९-२० Actuals 2019-20	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२०-२१ Budget Estimates 2020-21		सुधारीत अंदाज २०२०-२१ Revised Estimates 2020-21		अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२१-२२ Budget Estimates 2021-22		कार्याचे वर्गीकरण
		(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	
109 - Extension & Training								109 - विस्तार आणि प्रशिक्षण
(00) Schemes in the Five Year Plan								(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(00)(01) Inservice Training (Committed) (24030703)	12970	13314	13121	14205				(00)(01) सेवांतर्गत प्रशिक्षण (अनिवार्य) (24030703)
(00)(03) Poultry Training (committed) (24030721)	10574	11121	11101	11777				(00)(03) कुक्कुट पालन प्रशिक्षण (अनिवार्य) (24030721)
(00)(08) Establishment of Mobile Expansion & Demonstration Unit (Committed) (24032742)	559	1083	1034	1108				(00)(08) फिरत्या प्रसारक व प्रात्यक्षिक केंद्राची स्थापना (अनिवार्य)(24032742)
(00)(09) Establishment of Maharashtra Animal and Fisheries Science University (committed) (24032143)	1155870	1540687	1620712	1640726				(00)(09) महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठाची स्थापना (अनिवार्य) (24032143)
(00)(10) Exhibition & Propoganda (100% State Plan) (Scheme) (24030875)	3871	190000	34375	50000				(00)(10) प्रदर्शन व प्रचार (100 टक्के राज्य योजना) (कार्यक्रम) (24030875)
(00)(18) Plan Grants to Zilla Parishads (Special Component Plan) (District Plan) (Scheme) (24031971)	0	0	0	0				(00)(18) जिल्हा परिषदांना योजनांतर्गत अनुदाने (विशेष घटक योजना) (जिल्हा योजना) (कार्यक्रम) (24031971)
(00)(19) Establishment of Maharashtra Animal and Fisheries Science University (100% State Scheme) (Committed) (24032092)	6000	250000	125000	250000				(00)(19) महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठाची स्थापना (100 % राज्य योजना) (कार्यक्रम) (24032092)
(00)(23) Establishment of Maharashtra Veterinary Council (50% State share) (Committed) (24032223)	2548	3089	3839	3302				(00)(23) महाराष्ट्र पशुवैद्यकीय परिषदेची स्थापना (50 टक्के राज्य हिस्सा) (अनिवार्य) (24032223)
(00)(24) Establishment of Maharashtra Veterinary Council (50% Central Share) (Committed) (24032232)	0	2	752	2				(00)(24) महाराष्ट्र पशुवैद्यकीय परिषदेची स्थापना (50 टक्के केंद्र हिस्सा) (अनिवार्य) (24032232)
(00)(27) Strengthening of State Level Training Centre, Pune (Scheme) (2403B675)	1357	6300	3950	3500				(00)(27) राज्यस्तरीय प्रशिक्षण केंद्र, पुणे या कार्यालयाचे बळकटीकरण करणे (कार्यक्रम) (2403B675)
(00)(28) Rajarshi Chatrapati Shahu Maharaj Fee Reimbursement Scheme (Maharashtra Animal and Fisheries Science University Internal) (Scheme) (2403D212)	4765	12638	6319	12825				(00)(28) राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज शिक्षण शुल्क प्रतिपूर्ती योजना (महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ अंतर्गत) (कार्यक्रम) (2403D212)
(00)(28) Dr. Panjabrao Deshmukh Hostel Maintenance allowance Scheme (Maharashtra Animal and Fisheries Science University Internal) (Scheme) (2403D221)	1916	6498	3249	7571				(00)(29) डॉ. पंजाबराव देशमुख वसतिगृह निर्वाह भत्ता योजना (महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ अंतर्गत) (कार्यक्रम) (2403D221)
Total-109	Voted 1200430	2034732	1823452	1995016	दत्तमत एकूण-109			

तक्ता दोन / Table 2

विविध योजनांतर्गत आयोजित प्रशिक्षणांची संख्या

No. of Training Programs organised Under different Schemes

अ. क्र. Sr. No.	विभागाचे नाव Name of Region	प्रशिक्षण कार्यक्रम संख्या			झालेला खर्च (रु.)			प्रति शेतकरी खर्च (रु.) No. of Farmers Trained								
		No. of training Programme			Expenditure Incurred (Rs.)			स्त्रिया Female			पुरुष Male			एकूण Total		
		प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य
		Actual	Anticipated	Target	Actual	Anticipated	Target	Actual	Anticipated	Target	Actual	Anticipated	Target	Actual	Anticipated	Target
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)
1	मुंबई विभाग Mumbai Region	21	47	47	190200	267200	267200	385	822	822	253	1256	1256	638	2078	2078
2	नाशिक विभाग Nashik Region	4	226	226	19799	2244799	2244799	101	921	921	99	2422	2422	200	3343	3343
3	पुणे विभाग Pune Region	37	18	18	277950	0	0	1358	40	40	1696	85	85	3054	125	125
4	औरंगाबाद विभाग Aurangabad Region	235	17048	17048	2380000	2646500	2646500	900	1049	1049	1547	1701	1701	2447	2750	2750
5	लातूर विभाग Latur Region	8	9	9	5000	250000	250000	180	137	137	247	203	203	427	340	340
6	अमरावती विभाग Amravati Region	40	34	34	190980	530864	530864	368	731	731	611	834	834	979	1565	1565
7	नागपूर विभाग Nagpur Region	227	65	65	1597762	2238000	2238000	2934	361	361	3928	820	820	6862	1181	1181
महाराष्ट्र राज्य Total Maharashtra State		572	17447	17447	4661691	8177363	8177363	6226	4061	4061	8381	7321	7321	14607	11382	11382

तक्ता तीन / Table 3

पुढील तक्त्यात खात्याने आयोजित केलेल्या निरनिराळ्या प्रशिक्षण पाठ्यक्रमातून प्रशिक्षण घेतलेल्या व्यक्तींची संख्या दर्शविलेली आहे

The following table indicates the number of persons trained under various courses conducted by the Department

अ. क्र. Sr. No.	पाठ्यक्रमाचे वर्णन Description of the course / Training	प्रशिक्षणाचा कालावधी Period / Type of Training	प्रत्यक्ष २०१९-२० Actual 2019-20			अपेक्षित २०२०-२१ Anticipated 2020-21			लक्ष्य २०२१-२२ Target 2021-22		
			पुरुष Male	स्त्रिया Female	एकूण Total	पुरुष Male	स्त्रिया Female	एकूण Total	पुरुष Male	स्त्रिया Female	एकूण Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
अ) सेवांतर्गत प्रशिक्षण In service Training											
1	पशुधन विकास अधिकारी Livestock Development Officer	उजळणी तांत्रिक प्रशिक्षण (५ दिवस कालावधी) Refresher's Technical Training (5 Days Duration)	39	7	46	30	10	40	60	20	80
2	सहाय्यक पशुधन विकास अधिकारी Assistant Livestock Development Officer	उजळणी तांत्रिक प्रशिक्षण (५ दिवस कालावधी) Refresher's Technical Training (5 Days Duration)	135	16	151	100	20	120	160	60	220
3	पशुधन पर्यवेक्षक Livestock Supervisor	उजळणी तांत्रिक प्रशिक्षण (५ दिवस कालावधी) Refresher's Technical Training (5 Days Duration)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	नवनियुक्त सहाय्यक आयुक्त Newly appointed Assistant Commissioner	पायाभूत तांत्रिक प्रशिक्षण (१३ दिवस कालावधी) Foundation Technical Training (13 Days Duration)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	नवनियुक्त पशुधन विकास अधिकारी Newly appointed Livestock Development Officer	पायाभूत तांत्रिक प्रशिक्षण (१३ दिवस कालावधी) Foundation Technical Training (13 Days Duration)	0	0	0	20	10	30	0	0	0
6	सहाय्यक आयुक्त Assistant Commissioner	अॅस्कॅड प्रशिक्षण (६ दिवस कालावधी) ASCAD Training (6 Days Duration)	0	0	0	30	10	40	30	10	40
7	पशुधन विकास अधिकारी Livestock Development Officer	अॅस्कॅड प्रशिक्षण (६ दिवस कालावधी) ASCAD Training (6 Days Duration)	116	16	132	50	10	60	50	10	60
8	सहाय्यक आयुक्त Assistant Commissioner	अभिमुख प्रशिक्षण कार्यक्रम Oriantation Training Programme	614	172	786	0	0	0	460	120	580
9	पशुधन विकास अधिकारी Livestock Development Officer	अभिमुख प्रशिक्षण कार्यक्रम Oriantation Training Programme	0	0	0	0	0	0	0	0	0
एकूण अ Total A			904	211	1115	230	60	290	760	220	980

तक्का तीन समाप्त / Table 3 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
ब) अंडी उबवणी केंद्रे व कुक्कुट विस्तार केंद्रे यांनी राबविलेले कुक्कुट पालन प्रशिक्षण Poultry Keepers Training Conducted by Central Hatcheries & Poultry Extension Centre											
1	मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्र, पुणे Central Hatchery, Pune	एक महिना 1 Month	27	294	321	75	300	375	75	300	375
2	मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्र, कोल्हापूर Central Hatchery, Kolhapur	१५ दिवस 15 days एक महिना 1 Month	40	0	0	40	0	40	40	0	40
3	मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्र, औरंगाबाद Central Hatchery, Aurangabad	७ दिवस 7 Days १५ दिवस 15 days	40	5	45	20	7	27	35	10	45
4	मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्र, नागपूर Central Hatchery, Nagpur	एक महिना 1 Month	497	36	533	547	40	587	602	44	646
5	कुक्कुट विस्तार केंद्र, कणकवली, सिंधुदुर्ग Poultry Extension Centre Kankavli	७ दिवस 7 Days	0	0	0	245	225	470	245	225	470
6	कुक्कुट विस्तार केंद्र, मुरुड, लातूर Poultry Extension Centre, Murud, Latur	७ दिवस 7 Days	149	10	159	100	20	120	100	20	120
एकूण ब Total (B)			753	345	1058	1027	592	1619	1097	599	1696
क) सघन कुक्कुट विकास गट अंतर्गत कुक्कुट पालन प्रशिक्षण Poultry Keepers Training Conducted by Intensive Poultry Development Blocks											
1	मुंबई विभाग Mumbai Region	७ दिवस 7 Days	796	239	1035	200	200	400	425	435	860
2	नाशिक विभाग Nashik Region	१५ दिवस 15 days ७ दिवस 7 Days	686	100	786	465	160	625	518	182	700
3	पुणे विभाग Pune Region	१५ दिवस 15 days	10	150	160	10	150	160	10	150	160
4	औरंगाबाद विभाग Aurangabad Region	७ दिवस 7 Days	74	7	81	164	27	191	164	37	201
5	लातूर विभाग Latur Region	७ दिवस 7 Days ७ दिवस 7 Days	86	39	125	159	101	260	375	185	560
6	अमरावती विभाग Amrawati Region	१५ दिवस 15 days 1 Month	135	12	147	135	12	147	350	60	410
एकूण क Total C			2203	679	2882	1679	846	2525	2445	1258	3703
एकूण ब + क Total B + C			2956	1024	3940	2706	1438	4144	3542	1857	5399
एकूण सर्व अ + ब + क Grand Total A + B + C			3860	1235	5055	2936	1498	4434	4302	2077	6379

तक्ता चार / Table 4

महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर यांचेकडील कार्यक्रमाचा गोषवारा

Work load summary of Maharashtra Animal and Fisheries Sciences University, Nagpur

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load (2)	प्रत्यक्ष २०१९-२० Actual 2019-20			अपेक्षित २०२०-२१ Anticipated 2020-21			लक्ष्य २०२१-२२ Target 2021- 22		
		पदवीधर Graduation (3)	पदव्युत्तर PG (4)	आचार्य Acha raya (5)	पदवीधर Gradu ation (6)	पदव्युत्तर PG (7)	आचार्य Acha raya (8)	पदवीधर Gradu ation (9)	पदव्युत्तर PG (10)	आचार्य Acha raya (11)
1	पदव्युत्तर पशुविज्ञान संस्था, अकोला Post Graduation Animal Science Institute, Akola	0	31	2	0	40	18	0	40	13
2	पशुवैद्यकीय महाविद्यालयामध्ये प्रवेश दिलेल्या विद्यार्थ्यांची संख्या No. of students admitted in Veterinary colleges									
	अ) मुंबई Mumbai	110	51	3	104	52	32	104	52	28
	ब) शिरवळ Shirval	63	27	1	64	37	6	64	37	7
	क) परभणी Parbhani	80	39	2	81	49	12	81	49	12
	ड) उदगीर Udagir	64	19	0	65	31	6	65	31	4
	इ) नागपूर Nagpur	82	26	9	81	41	25	81	41	27
	एकूण १ + २ Total 1 + 2	399	193	17	395+10*	250+10*	91+10*	395+10*	250+10*	91+10*
3	अ) दुग्ध तंत्रज्ञान महाविद्यालय, उदगीर College of Dairy Science, Udgir	32	0	0	33			33		
	ब) दुग्ध तंत्रज्ञान महाविद्यालय, वरुड (पुसद) College of Dairy Science, Warud (Pusad)	32	0	0	33	8		33	8	
	एकूण अ+ब Total A+B	64	0	0	66+10*	8	0	66+10*	8	0
4	अ) मत्स्य विज्ञान महाविद्यालय, नागपूर Animal and Fisheries Science University, Nagpur	32	0	0	33			33		
	ब) मत्स्य विज्ञान महाविद्यालय, उदगीर Animal and Fisheries Science University, Udgir	32	0	0	33			33		
	एकूण अ+ब Total A+B	64	0	0	66+10*	0	0	66+10*	0	0

सन २०२०-२१ साठीची पी. एच. डी. साठीची प्रवेश प्रक्रिया करण्यात आलेली नाही.

Admission process of Ph.D. Degree course for the year 2020-21 not done.

अनिवासी भारतीयासाठी १० जागा राखीव ठेवण्यात आलेल्या आहेत.

* 10 seats are reserved for non indian Residents / Students of other countries.

११३ - प्रशासकिय अन्वेषण व सांख्यिकी

113 - Administrative Investigation and Statistics

(Rs. In thousands)		तक्का एक / Table 1				(रुपये हजारत)	
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय		कार्याचे वर्गीकरण
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज		
(1)	(2)	२०१९-२०	२०२०-२१	२०२०-२१	२०२१-२२	(7)	(8)
		Actuals	Budget	Revised	Budget		
		2019-20	Estimates	Estimates	Estimates		
		2019-20	2020-21	2020-21	2021-22		
113 - Administrative Investigation and Statistics							113 - प्रशासकिय अन्वेषण व सांख्यिकी
(00) Schemes in the Five Plan							(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(00)(01) Collection and Analysis of statistical data about livestock keeping and live stock production (50% State Share (Committed) (24030893)		20429	40598	30163	43396		(00)(01) पशुधन जतन व पशुधन उत्पादन या संबंधीची सांख्यिकी आधारसामुग्री गोळा करणे व तिचे पृथःकरणे (50 टक्के राज्य हिस्सा) (अनिवार्य) (24030893)
(00)(03) Livestocks census (100 % Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (24031728)		189681	54801	54801	36076		(00)(03) पशु शिरगणती कक्ष (100 टक्के केंद्र पुरस्कृत योजना) (अनिवार्य) (24031728)
(00)(04) Strenthening of Integrated Sample Survey Scheme (Centrally Sponsored Scheme) (50% Central Share) (Scheme) (24032501)		15547	24910	24910	26210		(00)(04) एकात्मिक सर्वेक्षण योजनेचे बळकटीकरण (50 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032501)
Total-113	Voted	225657	120309	109874	105682	दत्तमत एकूण-113	

तक्का एक / Table 1

महाराष्ट्र राज्यातील पशुपक्षांची अंदाजित संख्या व पशुजन्य पदार्थांचे अंदाजित उत्पादन
Estimated Number of Livestock and Estimated Livestock Production in Maharashtra State

अ. क्र. Sr. No.	पशुजन्य पदार्थ उत्पादन Livestock Production	बाब Particulars	प्रत्यक्ष २०१९-२० Actual 2019-20		अपेक्षित २०२०-२१ Anticipated 2020-21		लक्ष्य २०२१-२२ Target 2021-22	
			संख्या Number (लाख) (lakhs)	उत्पादन Production ('००० मे. टन) (in ' 000 MT)	संख्या No (लाख) (lakhs)	उत्पादन Production ('००० मे. टन) (in ' 000 MT)	संख्या No (लाख) (lakhs)	उत्पादन Production ('००० मे. टन) (in ' 000 MT)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1	दुध Milk	२ १/२ वर्षावरील गाय Cows above 2 & 1/2 year	55.65	0.00	56.38		56.55	
		दुभत्या गार्ड Cow in -Milk	34.14	7436.14	34.72	7697.14	35.32	7967.31
		३ वर्षावरील म्हशी Buffaloes over 3 year	34.97	0.00	35.60		36.25	
		दुभत्या म्हशी Buffaloes in -Milk	23.16	4378.33	23.58	4505.74	24.01	4636.86
		एकूण दुभती जनावरे (गार्ड व म्हशी) Total Cows and Buffaloes in -Milk	57.30	11814.47	58.30	12202.88	59.32	12604.17
		१ १/२ वर्षावरील शेळ्या Goats over 1.5 year	55.38	0.00	56.50		57.64	
		दुभत्या शेळ्या Goats in-Milk	28.40	253.25	28.97	259.23	29.56	265.35
		एकूण दुध (गार्ड + म्हशी +शेळी) Total Milk (cows + Buffs + Goats)		12067.72		12462.12		12869.52
		देशी कोंबड्या Deshi Layers	80.64	108.99	82.06	110.79	83.51	112.62
		सुधारित कोंबड्या Improved Layers	199.42	532.18	206.40	548.15	213.63	564.59
2	अंडी Eggs	एकूण कोंबड्या (देशी+ सुधारित)Total Layers (Deshi+ Sudharit)	280.07	641.17	288.47	658.94	297.13	677.21
		एकूण मेंढ्या Total Sheep	24.53	0.00	24.56		24.60	
3	लोकर Wool	लोकर कापणी केलेल्या मेंढ्याची संख्या No. of Sheep shorn	21.90	1459.11	21.93	1461.59	21.97	1464.08
		कत्तल केलेली जनावरे No. of animals slaughtered						
4	मांस Meat	1) गुरे Cattle	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
		2) म्हैस Buffaloes	12.10	227.56	12.65	243.49	13.22	260.54
		3) शेळी Goats	104.54	130.16	107.68	134.72	110.91	139.43
		4) मेंढी Sheep	9.32	11.69	9.57	12.04	9.83	12.40
		5) डुक्कर Pigs	12.55	53.07	12.65	53.60	12.75	54.14
		6) देशी कोंबड्या Deshi Poultry	78.90	6.27	81.26	6.46	83.70	6.66
		7) सुधारित कोंबड्या Poultry (Improved)	4130.55	717.84	4337.07	760.91	4553.93	806.57
	एकूण Total	4347.96	1146.60	4560.88	1211.22	4784.33	1279.73	

Note:- अंडी उत्पादन कोटीमध्ये व लोकर उत्पादन मेट्रिक टन मध्ये आहे. The egg production is in crores & Wool production in MT.

७८९ - अनुसूचित जाती उपयोजना
789 - Schedule Caste Sub-Plan

(Rs. In thousands)

तक्ता एक / Table 1

(रुपये हजारत)

Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय	
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज	
		२०१९-२०	२०२०-२१	२०२०-२१	२०२१-२२	
		Actuals	Budget	Revised	Budget	
		2019-20	Estimates	Estimates	Estimates	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
						(8)
789, Schedule Caste Sub-Plan						789, अनुसूचित जाती उपयोजना
(02) National Livestock Mission (Centrally Sponsored Scheme)						(02) राष्ट्रीय पशुधन अभियान (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(02)(01) Livestock Insurance Scheme under National Livestock Mission for Schedule Caste Sub Plan excluding Gondia, Gadchiroli and Chandrapur district (40 % Central share) (Scheme) (2403C976)		0	0	0	0	(02)(01) गोंदिया, गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून अनुसूचित जाती उपयोजनेसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (40 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C976)
(02)(02) Livestock Insurance Scheme under National Livestock Mission for Schedule Caste Sub Plan excluding Gondia, Gadchiroli and Chandrapur district (30 % State share) (Scheme) (2403C985)		0	0	0	0	(02)(02) गोंदिया, गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून अनुसूचित जाती उपयोजनेसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (30 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C985)
(02)(03) Livestock Insurance Scheme Special Component Plan for Gondia, Gadchiroli and Chandrapur district (50% Central Share) (Scheme) (2403D032)		0	0	0	0	(02)(03) गोंदिया, गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्ह्यांसाठी विशेष घटक योजनेंतर्गत पशुधन विमा योजना (50 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D032)
(02)(04) Livestock Insurance Scheme under National Livestock Mission for Schedule Caste Sub Plan Gondia, Gadchiroli and Chandrapur district (30 % State share) (Scheme) (2403D041)		0	0	0	0	(02)(04) गोंदिया, गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्ह्यात अनुसूचित जाती उपयोजनेसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (30 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D041)
Total-(02)	Voted	0	0	0	0	दत्तमत एकूण-(02)
(03) Fodder and Feed Development under National Livestock Mission (Centrally Sponsored Scheme)						(03) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत वैरण व पशुखाद्य विकास (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(03)(01) Establishment of Silage Making unit (60 % Centrally sponsored scheme) (Scheme) (2403C994)		0	0	0	0	(03)(01) मुरघास बनविणा-या संघांची स्थापना करणे (60 टक्के केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (2403C994)
(03)(02) Fodder production from non-forest/waste land/Range land/Grass land Non Areadble land (60% Central Share) (Scheme) (2403D005)		0	0	0	0	(03)(02) वनक्षेत्र नसलेल्या नापीक जमिनी/गायराण गवती कुरणक्षेत्र व पडीक जमिनी क्षेत्रातून वैरण उत्पादन करणे (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D005)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(03)(03) Fodder production from non-forest/waste land/Range land/Grass land Non Areable land (40 % State Share) (Scheme) (2403D014)		0	0	0	0		(03)(03) वनक्षेत्र नसलेल्या नापीक जमिनी/गायदान जमिनी/गवती कुरणक्षेत्र व पडीक जमिनी क्षेत्रातून वैरण उत्पादन करणे (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D014)
(03)(04) Distribution of Power Chaff Cutters under National Livestock Mission (100% Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (2403D023)		0	0	0	0		(03)(04) राष्ट्रीय पशुधन अभियान अंतर्गत वीजेवर चालणाऱ्या चाराकापणी यंत्राचे वितरण (100 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D023)
(03)(05) Fodder production, Procurement & Distribution of fodder seed (Central Share 60 %) (Scheme) (2403D471)		0	0	0	0		(03)(05) वैरण बियाणांचे प्रापण, संकलन व वितरण (केंद्र हिस्सा 60 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D471)
(03)(06) Fodder production, Procurement & Distribution of fodder seed (State Share 40 %) (Scheme) (2403D482)		0	0	0	0		(03)(06) वैरण बियाणांचे प्रापण, संकलन व वितरण (राज्य हिस्सा 40 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D482)
Total-(03)	Voted	0	0	0	0	0	दत्तमत एकूण-(03)
(05) Poultry Development under National Livestock Mission (Centrally Sponsored Scheme)							(05) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत कुक्कुट विकास (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(05)(01) Rural Backyard Poultry Development scheme under National Livestock Mission Schedule Caste Sub Plan (60% Central Share) (Scheme) (2403C798)		0	0	0	0		(05)(01) राष्ट्रीय पशुधन अभियान अंतर्गत ग्रामीण परसबाग कुक्कुट पालन विकास अनुसूचित जाती उपयोजना (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C798)
(05)(02) Rural Backyard Poultry Development scheme under National Livestock Mission Schedule Caste Sub Plan (40% State Share) (Scheme) (2403C804)		0	0	0	0		(05)(02) अनुसूचित जाती उपयोजनांतर्गत राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत राष्ट्रीय परसबाग कुक्कुट पालन विकास (60 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C804)
(05)(03) Innovative Poultry Productivity Project - Low Input Technology Poultry Birds Under National Livestock Mission (60% Central Share) (Schedule Caste Sub Plan)(Scheme) (2403D408)		0	0	0	0		(05)(03) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (अनुसूचित जाती उपयोजना) (कार्यक्रम) (2403D408)
(05)(04) Innovative Poultry Productivity Project - Low Input Technology Poultry Birds Under National Livestock Mission (40% State Share) (Schedule Caste Sub Plan)(Scheme) (2403D417)		0	0	0	0		(05)(04) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (40 टक्के राज्य हिस्सा) (अनुसूचित जाती उपयोजना) (कार्यक्रम) (2403D417)

(Rs. In thousands)

तक्ता एक समाप्त / Table 1 Concltd.

(रुपये हजारात)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(05)(05) Innovative Poultry Productivity Project - Broiler Poultry Birds Under National Livestock Mission (60% Central Share) (Schedule Caste Sub Plan)(Scheme) (2403D426)		0	0	0	0		(05)(05) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - मांसल कुक्कुट पक्षी (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (अनुसूचित जाती उपयोजना) (कार्यक्रम) (2403D426)
(05)(06) Innovative Poultry Productivity Project - Broiler Poultry Birds Under National Livestock Mission (40% State Share) (Schedule Caste Sub Plan)(Scheme) (2403D435)		0	0	0	0		(05)(06) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - मांसल कुक्कुट पक्षी (40 टक्के राज्य हिस्सा) (अनुसूचित जाती उपयोजना) (कार्यक्रम) (2403D435)
Total-(05)	Voted	0	0	0	0		दत्तमत एकूण-(05)
Total- 789	Voted	0	0	0	0		दत्तमत एकूण- 789
Gross Total 2403 Animal Husbandry	Charged	0	350	263	350		भारीत
	Voted	11782625	13327277	12201171	14130764		दत्तमत
Total		11782625	13327627	12201434	14131114		एकूण
III Details of Recoveries							तीन वसुलीच्या रकमांचा तपशील
911, Recoveries of Overpayments							911, अतिप्रदानाची वसुली
(00)(01) Recoveries of Overpayments (Committed) (2403D121)		0	0	0	0		(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (अनिवार्य) (2403डी121)
(00)(02) Recoveries of Overpayments (Committed) (2403D132)		0	0	0	0		(00)(02) अतिप्रदानाची वसुली (अनिवार्य) (2403डी132)
Total Deduct Recoveries		0	0	0	0		एकूण वजा वसुली
Net Total 2403 Animal Husbandry	Charged	0	350	263	350		भारीत
	Voted	11782625	13327277	12201171	14130764		दत्तमत
	Total	11782625	13327627	12201434	14131114		एकूण

स्थूल बेरीज 2403 पशुसंवर्धन

एकूण

तीन वसुलीच्या रकमांचा तपशील

911, अतिप्रदानाची वसुली

(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (अनिवार्य) (2403डी121)

(00)(02) अतिप्रदानाची वसुली (अनिवार्य) (2403डी132)

एकूण वजा वसुली

निव्वळ बेरीज 2403 पशुसंवर्धन

४४०३ - पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च

4403 - Capital Outlay on Animal Husbandry

(Rs. In thousands)		तक्का दोन / Table 2				(रुपये हजारत)	
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय		कार्याचे वर्गीकरण
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज		
(1)	(2)	२०१९-२०	२०२०-२१	२०२०-२१	२०२१-२२	(7)	(8)
		Actuals	Budget	Revised	Budget		
		2019-20	Estimates	Estimates	Estimates		
		(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
4403 - Capital Outlay on Animal Husbandry							4403 - पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च
I Summary							I सारांश
101- Veterinary Services and Animal Health	Voted	980	59401	32677	60902	दत्तमत	101- पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य
111- Meat Processing	Voted	1077	3701	1381	4201	दत्तमत	111- मांस संस्करण
190- Loans to public sector and Other undertakings	Voted	0	1	1	1	दत्तमत	190- सार्वजनिक क्षेत्रातील व इतर उपक्रमांना कर्जे
Gross Total	Voted	2057	63103	34059	65104	दत्तमत	स्थूल बेरीज
II Details							दोन तपशील
101- Veterinary Services and Animal Health							101- पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य
(00) Schemes in Five Year Plan State Plan Schemes							(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य पुरस्कृत योजना
(00)(03) Strengthening of institute of Veterinary Biological Products, Pune as per GLP/GMP Norms (Scheme) (44031812)		980	19399	9675	20900		(00)(03) जीएलपी/जीएमपी मानकानुसार पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्थेचे बळकटीकरण करणे (कार्यक्रम) (44031812)
(00)(04) Strengthening of State Level Veterinary Dispensaries (60% Central share) (Scheme) (44031821)		0	24001	11001	24001		(00)(04) राज्य शासकीय पशुवैद्यकीय संस्थांचे बळकटीकरण करणे (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (44031821)
(00)(05) Strengthening of StateLevel Veterinary Dispensaries (40% State share) (Scheme) (44031839)		0	16001	12001	16001		(00)(05) राज्य शासकीय पशुवैद्यकीय संस्थांचे बळकटीकरण करणे (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (44031839)
Total-101	Voted	980	59401	32677	60902	दत्तमत	एकूण-101
111- Meat Processing							111- मांस संस्करण
(00) Schemes in FiveYear PlanState Plan Schemes							(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य योजनांतर्गत योजना
(00)(01) Quality Control Laboratory at Animal Nutrition Research Centre (State Plan Scheme) (Scheme) (44030411)		1077	3701	1381	4201		(00)(01) पशुपोषण संशोधन केंद्रातील गुणनियंत्रण प्रयोगशाळा (राज्य योजनांतर्गत योजना) (कार्यक्रम) (44030411)

(Rs. In thousands)	तक्ता दोन समाप्त / Table 2 Concltd.						(रुपये हजारात)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(00)(02) Quality Control Laboratory at Animal Nutrition Research Centre (Centrally Sponsored Schemes) (Scheme) (44030422)			0				(00)(02) पशुपोषण संशोधन केंद्रातील गुणनियंत्रण प्रयोग शाळा (केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (44030422)
Total-111	Voted	1077	3701	1381	4201	दत्तमत	एकूण-111
190- Loans to public sector and Other undertakings							190- सार्वजनिक क्षेत्रातील व इतर उपक्रमांना कर्ज
(00) Schemes in FiveYear Plan StatePlan Schemes							(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य योजनांतर्गत योजना
(00)(01) Share Capital contribution to Maharashtra Sheep and Wool Development Corporations (State Scheme) (Scheme) (44030135)		0	1	1	1		(00)(01) महाराष्ट्र मेंढ्या व लोकर विकास महामंडळाला भाग भांडवली अंशदान (राज्य योजना) (कार्यक्रम) (44030135)
Total-190	Voted	0	1	1	1	दत्तमत	एकूण-190
Gross Total 4403, Capital Outlay on Animal Husbandry	Voted	2057	63103	34059	65104	दत्तमत	स्थूल बेरीज 4403, पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च
911- Recovery of Overpayments							911- अतिप्रदानाची वसुली
(00) Schemes in FiveYear Plan StatePlan Schemes							(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य योजनांतर्गत योजना
(00)(01) Recoveries of Overpayments (Scheme) (44031991)		0	0	0	0		(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (कार्यक्रम) (44031991)
	Charged	0	0	0	0	भारीत	
Net Total 4403, Capital Outlay on Animal Husbandry	Voted	2057	63103	34059	65104	दत्तमत	निव्वळ बेरीज 4403, पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च
	Total	2057	63103	34059	65104	एकूण	

कार्यक्रम क्र. १२ / Programme No. 12

महिलांचा आर्थिक विकास व सक्षमीकरण

Women Economic Development & Empowerment

विविध योजना व लाभधारकांची संख्या

Different Schemes & No. of beneficiaries

अ. क्र. Sr. No.	योजनेचे नाव Name of scheme	योजनेतील लाभधारकांची एकूण संख्या			एकूण लाभधारकांपैकी लाभ घेतलेल्या महिला लाभार्थी		
		प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	संकरित कालवडी/ म्हशीच्या सुधारित परड्याची जोपासना योजना Scheme of Rearing of Cross bred cow and improved Buffalo heifers	155	160	160	18	19	19
2	दुभत्या जनावरांचा गटाचा पुरवठा Scheme of supply of Milch Animals	5941	6254	5351	1350	1589	1634
3	दुभत्या जनावरांना खाद्यानुदान योजना Scheme of Feed subsidy to the milch animals	13317	13591	13929	3949	4075	4207
4	तलंगांचे गट वाटप योजना Scheme of Pullets distribution	7206	7798	7729	2292	2778	2773
5	अनुसूचित जातीचे कुटुंबांना शेळ्यांचे गट वाटप योजना Scheme of Goat units distribution to scheduled caste families	7832	9373	6776	1598	2037	2053
6	विशेष पशुधन उत्पादन योजना Scheme of S L P P	60	60	60	6	6	6
एकूण सर्व योजना Total of All Schemes		34511	37236	34005	9213	10504	10692

परिशिष्ट एक / Annexure 1

महाराष्ट्र राज्यात ३१ मार्च २०२० रोजी असलेल्या पशुसंवर्धन विभागातील संस्थांची संख्या

No. of institutes as on 31st March 2020 under the Animal Husbandry Department in Maharashtra State

(एक)	पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य - (I) Veterinary Services and Animal Husbandry	संख्या No.
1	पशुवैद्यकीय सर्वचिकीत्सालये (राज्यस्तर ३३+६ महाराष्ट्र पशु व मत्स्यविज्ञान विद्यापिठांतर्गत) Veterinary Polyclinics (State Sector 33+6 under Maharashtra Animal & Fisheries Science University)	39
2	पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी-१ (स्थानिक पातळीवर+राज्यस्तरीय) Veterinary Dispensaries Grade-1 (Local Sector+State Sector)	1740
3	पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी-२ (स्थानिक पातळीवर+राज्यस्तरीय) Veterinary Dispensaries Grade-२ (Local Sector+State Sector)	2841
4	फिरते पशुवैद्यकीय दवाखाने (पुणे आणि सातारा येथील प्रत्येकी एक फिरते प्रचार/प्रात्यक्षिक पथक धरून) Mobile Veterinary Clinics (Including two mobile Extension and Demonstration Units, Pune/Satara)	65
5	तपासणी नाके Check Posts	13
6	पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे Institute of Veterinary Biological Products, Pune	1
	(a) जीवाणू विषयक लस तयार करणारे विभाग Bacterial Vaccine Production Sectios	7
	(b) विषाणू विषयक लस तयार करणारे विभाग Viral Vaccine Production Sectios	8
7	रोग अन्वेषण Disease Investigation	
	(a) राज्यस्तरीय रोग अन्वेषण प्रयोगशाळा, पुणे State Level Disease Investigation Section, Pune	1
	(b) विभागीय पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाळा (गुरे व गोस्तनदाह/शेळ्या, मेंढ्या व इतर) Regional Level Disease Investigation Laboratories (Cattle and Mastitis/Sheep & Goat and others)	6
	(c) विभागीय पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाळा (कुक्कुट/सल्मोनेल्ला) Regional Level Disease Investigation Laboratories (Poultry/Salmonella)	6
	(d) पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाळा (सुकर), कोल्हापूर Disease Investigation Laboratory, Piggery, Kolhapur	1
(दोन)	गुरे व म्हशींचा विकास (II) Cattle and Buffaloes Development	
1	पशुपैदास क्षेत्रे (हेटिकुंडी-राज्यस्तरीय) Cattle Breeding Farms (State Level Hetikundi)	1
2	वळू माता संगोपन केंद्रे (महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला अंतर्गत) Bull mother farms (under M.L.D.B. Akola)	7
3	वळू संगोपन केंद्रे (महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला अंतर्गत) Bull Rearing Centres (under M.L.D.B. Akola)	2
4	तालुका पशुवैद्यकीय लघु सर्व चिकित्सालये (मुख्यालये) Taluka Veterinary Minipolyclinics (HQ)	168
5	जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्रे District Artificial Insemination Centres	34
6	अतिशीत वळूबीज निर्मिती प्रयोगशाळा महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला अंतर्गत Frozen Semen Lab Under M.L.D.B. Akola	3
7	अतिशीत वीर्य वापरणारी केंद्रे (कार्यरत) Centres using Frozen Semen (Functioning)	4847
8	लाल कंधारी गुरांसाठी पैदास केंद्र स्थानिक स्तर Breeding Centre for Red Kandhari (Local Sector)	1
(तीन)	कुक्कुट विकास (III) Poultry Development	
1	कुक्कुट पैदास क्षेत्रे व उबवणी केंद्रे Poultry Breeding Farms and Central Hatcheries	4
2	सधन कुक्कुट विकास गट (स्थानिक स्तर) Intensive Poultry Development Blocks (Local Sector)	16
3	बदक पैदास प्रक्षेत्र, वडसा, गडचिरोली Duck Breeding Farm, Wadsa, Gadchiroli	1
(चार)	मेढ व लोकर विकास (IV) Sheep and Wool Development	
1	पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा, पुणे Animal Feed Analysis Laboratory, Pune	1
(पाच)	विस्तार व प्रशिक्षण (V) Extension and Training	
1	राज्यस्तरीय प्रशिक्षण केंद्र, पुणे State Level Training Centre, Pune	1
2	कुक्कुट विस्तार केंद्रे Poultry Extension Centres	2
(सहा)	इतर संस्था (VI) Other Institutes	
1	गुणनियंत्रण प्रयोग शाळा, मुंबई Quality Control Laboratory, Mumbai	1
2	एकात्मिक पाहणी योजना, पुणे Integrated Survey Scheme, Pune	1

राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेंतर्गत अशासकीय संस्था व खात्यांतर्गत झालेले कृत्रिम रेतन व त्याद्वारे जन्मलेली वासरे - प्रत्यक्ष काम व उद्दिष्ट

अ. क्र. Sr. No.	जिल्हा / विभागाचे नाव Name of District / Region	प्रत्यक्ष २०१९-२० Actual 2019-20							
		कृत्रिम रेतने Artificial Insemination				कृत्रिम रेतनाद्वारे जन्मलेली वासरे Calves Born by Artificial Insemination			
(1)	(2)	खाते Dept.	सेवादाता Sevadata	जेके ट्रस्ट JK Trust	बायफ BIAF	खाते Dept.	सेवादाता Sevadata	जेके ट्रस्ट JK Trust	बायफ BIAF
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
*	Mumbai	0	0	0	0	0	0	0	0
1	Thane		0	0	0	4921	0	0	0
2	Palghar	22801	0	0	0	5408	0	0	0
3	Raigad	23169	0	0	0	10680	0	0	0
4	Ratnagiri	25909	0	0	0	12258	0	0	0
5	Sindhudurg	19365	0	0	0	9064	0	0	0
6	Nashik	145493	14321	3046	0	48250	5054	0	0
7	Dhule	32264	2592	3763	0	10534	936	0	0
8	Nandurbar	21471	470	0	0	7540	151	0	0
9	Jalgaon	58598	0	4516	0	18812	0	0	0
10	Ahemadnagar	223578	0	5202	0	87967	0	0	0
11	Pune	238378	0	3570	0	87073	0	513	0
12	Satara	200165	0	2373	0	85426	0	0	0
13	Sangli	134666	0	746	0	46469	0	0	0
14	Solapur	193340	0	0	13022	61291	0	0	7987
15	Kolhapur	113702	0	0	24864	44186	0	0	0
16	Aurangabad	71825	12485	7492	0	24750	3817	210	0
17	Jalna	35051	3261	3052	0	12125	1125	183	0
18	Parbhani	33137	3746	0	5531	9757	1207	0	1999
19	Beed	78080	3703	1958	0	20091	276	0	0
20	Latur	82069	4626	0	21864	27399	406	0	8611
21	Osmanabad	82174	495	0	34480	24153	0	0	11670
22	Nanded	66824	2003	3173	0	18612	775	92	0
23	Hingoli	27800	4203	0	5676	7983	1339	0	0
24	Amravati	49100	0	0	18275	17464	0	0	5805
25	Akola	25833	0	0	8841	9105	0	0	2458
26	Washim	17154	0	2286	0	4339	0	0	0
27	Buldhana	50931	0	0	14076	17725	0	0	5462
28	Yeotmal	44822	0	0	4646	12957	0	0	2063
29	Nagpur	68195	0	2347	0	27467	0	109	0
30	Wardha	32677	6459	0	2422	11665	2802	0	812
31	Bhandara	61549	0	5329	0	21406	0	945	0
32	Gondia	35394	0	1437	0	11807	0	112	0
33	Chandrapur	29713	1633	0	0	10829	333	0	0
34	Gadchiroli	15060	143	0	0	3615	88	0	0
Maharashtra State		2360287	60140	50290	153697	833128	18309	2164	46867

Annexure 2

Actual work done & Target of Artificial Inseminations & Calves Born by AI - Government Institutes & NGO's

अपेक्षित २०२०-२१ Anticipated 2020-21 लक्ष्य २०२१-२२ Target 2021-22								जिल्हा /
कृत्रिम रेतने Artificial Insemination				कृत्रिम रेतनाद्वारे जन्मलेली वासरे Calves Born by				विभागाचे नाव
खाते Dept.	सेवादाता	जेके ट्रस्ट JK	बायफ BIAF	खाते Dept.	सेवादाता	जेके ट्रस्ट JK	बायफ BIAF	Name of
(11)	Sevadata	Trust	(14)	(15)	Sevadata	Trust	(18)	District /
	(12)	(13)			(16)	(17)		Region
								(19)
0	0	0	0	0	0	0	0	0 मुंबई
26842	0	0	0	6152	0	0	0	0 ठाणे
28484	0	0	0	7602	0	0	0	0 पालघर
33595	0	0	0	9098	0	0	0	0 रायगड
36715	0	0	0	8590	0	0	0	0 रत्नागिरी
29911	0	0	0	6460	0	0	0	0 सिंधुदुर्ग
216961	14700	19500	0	48495	3920	5200	0	0 नाशिक
54034	2700	6600	0	10752	720	1760	0	0 धुळे
31081	1800	2400	0	7165	480	640	0	0 नंदूरबार
97204	0	20100	0	19546	0	5360	0	0 जळगाव
348155	0	52500	0	74516	0	14000	0	0 अहमदनगर
402020	0	24300	0	79449	0	6480	0	0 पुणे
343858	0	39000	0	66721	0	10400	0	0 सातारा
229436	0	12600	0	44889	0	3360	0	0 सांगली
276612	0	0	7800	64440	0	0	2080	0 सोलापूर
207002	0	0	10200	37894	0	0	2720	0 कोल्हापूर
110901	9000	9600	0	23907	2400	2560	0	0 औरंगाबाद
53965	2100	6300	0	11609	560	1680	0	0 जालना
40130	2400	0	8700	10204	640	0	2320	0 परभणी
122179	5400	15600	0	26032	1440	4160	0	0 बीड
125268	3300	0	35100	27353	880	0	9360	0 लातूर
137393	5700	0	25500	27369	1520	0	6800	0 उस्मानाबाद
88409	0	23700	0	22281	0	6320	0	0 नांदेड
41196	0	0	5400	9267	0	0	1440	0 हिंगोली
65948	0	0	18900	16357	0	0	5040	0 अमरावती
36108	0	0	12000	8600	0	0	3200	0 अकोला
18724	0	8100	0	5696	0	2160	0	0 वाशीम
71070	0	0	15000	16976	0	0	4000	0 बुलढाणा
59482	0	0	14400	14932	0	0	3840	0 यवतमाळ
101808	0	10200	0	22740	0	2720	0	0 नागपूर
45376	10500	0	5100	10896	2800	0	1360	0 वर्धा
93011	0	8400	0	20520	0	2240	0	0 भंडारा
45978	0	4800	0	11820	0	1280	0	0 गोंदिया
38157	0	0	0	9967	0	0	0	0 चंद्रपूर
19443	0	0	0	5022	0	0	0	0 गडचिरोली
3676456	57600	263700	158100	793317	15360	70320	42160	महाराष्ट्र राज्य

परिशिष्ट तीन
Annexure 3
रोगनिहाय लसीकरण

Disease-wise Vaccinations

अ. क्र. Sr. No.	रोगाचे नाव Name of Disease	खात्यांतर्गत पशुवैद्यकीय दवाखाने व कुक्कुट संस्था यामध्ये झालेले लसीकरण Vaccination done by Veterinary Dispensary & Poultry Institutes under AHD		पशुवैद्यकीय जैवपदार्थ निर्मिती संस्थेच्या मागणीनुसार एकूण लसीकरणचे उद्दिष्ट Target as per Indent received by IVBP for Total Vaccination	
		प्रत्यक्ष Actual		अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target
		2019-20		2020-21	2021-22
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	
1	घटसर्प Haemorrhagic Septicemia	2968745	5809650	5809650	
2	फऱ्या Black Quarter	1616376	4917350	4917350	
3	घटसर्प + फऱ्या HS + BQ Combined	1745789	3440800	3440800	
4	पीपीआर Peste des petits ruminants	2623030	0	0	
5	काळपुळी Anthrax	25030	0	0	
6	लाळ्या-खुरकुत रोग Foot & Mouth Disease	26857741	35286000	35286000	
7	सांसर्गिक गर्भपात Brucellosis	448275	0	0	
8	बोटयुलीझम Botulisms	0	0	0	
9	गोचीडज्वर Spirochaetosis	0	0	0	
10	कोंबड्यांच्या देवी Fowl pox	132237	8221200	8221200	
11	मेंढ्या व शेळ्यांच्या देवी S & G Pox	85512	315400	315400	
12	सरा Surra	1700	0	0	
13	आंत्रविषार Enterotoxaemia	2848596	5186300	5186300	
14	मानमोडी Ranikhet	5346548	11840600	11840600	
15	लासोटा Lasota	1058588	6572500	6572500	
16	मरेक्स Marek's	586202	0	0	
17	आयबीडी गंबोरो I B D / Gumboro	132304	0	0	
18	श्वानदंश प्रतिबंधक Antirabies	33392	75000	75000	
19	सुकर ताप Swine Fever	0	12000	12000	
20	थायलेरियासिस Thileriosis	29137	18900	18900	
21	इतर रोग (नमूद) Other diseases (Specify)	96181	0	0	
एकूण लसीकरण Total Vaccination		46635383	81695700	81695700	

परिशिष्ट चार

Annexure 4

अधिकारी व कर्मचारीविषयक गोषवारा

Officer & Personnel Summary

अ. क्र. Sr. No.	पदनाम	पुनर्रचनेनंतर मंजूर पदे Sanctioned Post After Reorganisation	सुधारित वेतन मॅट्रिक्समधील वेतनस्तर Pay Level in Revised Pay Matrix	Designation
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	राजपत्रित अधिकारी			Gazetted Officer
1	आयुक्त पशुसंवर्धन	1	S-30 : 144200-218200	Commissioner Animal Husbandry
2	अतिरिक्त आयुक्त पशुसंवर्धन	2	S-27 : 118500-214100	Additional Commissioner of Animal Husbandry
3	सहआयुक्त पशुसंवर्धन	12	S-25 : 78800-209200	Joint Commissioner of Animal Husbandry
4	उपआयुक्त पशुसंवर्धन	53	S-23 : 67700-208700	Dy. Commissioner of Animal Husbandry
5	उपसंचालक, वैरण विकास	1	S-23 : 67700-208700	Dy. Director Fodder Dev.
6	सहाय्यक आयुक्त पशुसंवर्धन	371	S-22 : 60000-190800	Assistant Commissioner of Animal Husbandry
7	सहाय्यक संचालक, वर्ग १ (लेखा)	1	S-20 : 56100-177500	Asstt. Director Class-I (Accounts)
8	उपसंचालक (सांख्यिकी)	1	S-20 : 56100-177500	Dy. Director (Statistics)
9	पशुधन विकास अधिकारी	2192	S-20 : 56100-177500	Livestock Dev. Officer
10	वरिष्ठ प्रशासन अधिकारी, गट-अ	4	S-20 : 56100-177500	Senior Administrative Officer Group-A
11	सहाय्यक संचालक, वैरण विकास	2	S-20 : 56100-177500	Asst. Director Fodder Development
12	स्वीय सहाय्यक	3	S-16 : 44900-142400	Personnel Assistant
13	लेखा अधिकारी	1	S-16 : 44900-142400	Accounts Officer
14	लेखा परीक्षा अधिकारी	1	S-16 : 44900-142400	Audit Officer
15	प्रशासन अधिकारी, गट-ब	15	S-15 : 41800-132300	Administrative Officer Group-B
16	संशोधन विकास अधिकारी	3	S-15 : 41800-132300	Research Development Officer
17	संशोधन अधिकारी पशुगणना	1	S-15 : 41800-132300	Research Officer Livestock Census
18	पशुधन विकास अधिकारी, गट-ब	386	S-15 : 41800-132300	Livestock Development Officer Group-B
19	वैरण विकास अधिकारी	8	S-15 : 41800-132300	Fodder Development Officer
20	उप अभियंता, प्रशितन	1	S-15 : 41800-132300	Dy. Refrigeration Engineer
	एकूण राजपत्रित अधिकारी	3059		Total Gazetted Officer
	अराजपत्रित वर्ग ३			Non-Gazetted Class III
21	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	8	S-15 : 41800-132300	Stenographer (Higher Grade)
22	अधिक्षक	48	S-14 : 38600-122800	Superintendent
23	सांख्यिकी अन्वेषक	6	S-14 : 38600-122800	Statistical Investigator
24	संशोधन सहाय्यक	4	S-14 : 38600-122800	Research Assistant
25	सयंत्र अभियंता	6	S-14 : 38600-122800	Plant Engineer
26	लघुलेखक (निम्नश्रेणी)	32	S-14 : 38600-122800	Stenographer (Lower Grade)
27	सहाय्यक वैरण विकास अधिकारी	11	S-13 : 35400-112400	Assistant Fodder Development Officer
28	वरिष्ठ सहाय्यक	74	S-13 : 35400-112400	Senior Assistant
29	प्रयोगशाळा तंत्रज्ञ	9	S-13 : 35400-112400	Laboratory Technician

परिशिष्ट चार समाप्त / Annexure 4 Concl'd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
30	सांख्यिकी सहाय्यक (सांख्यिकी)	6	S-10 : 29200-92300	Statistical Assistant (Statistics)
31	सहाय्यक पशुधन विकास अधिकारी	274	S-10 : 29200-92300	Assistant Livestock Development Officer
32	वरिष्ठ लिपिक	260	S-8 : 25500-81100	Senior Clerk
33	लघुटंकलेखक	1	S-8 : 25500-81100	Stenotypist
34	सांख्यिकी सहाय्यक	12	S-8 : 25500-81100	Statistical Assistant
35	वरिष्ठ बाष्पक परिचर	1	S-8 : 25500-81100	Senior Boiler Attendant
36	पशुधन पर्यवेक्षक / दुधनोंदणी लिपिक / निर्देशक / प्रगणक / पाहणी सहाय्यक	776	S-8 : 25500-81100	Livestock Supervisor / Milk recorder / Demonstrator / Enumerator / Survey Assistant
37	प्रशितन यांत्रिक	1	S-8 : 25500-81100	Refrigeration Mechanic
38	सयंत्रचालक	24	S-8 : 25500-81100	Plant Operator
39	वीजतंत्री- नि-मिस्त्री	1	S-8 : 25500-81100	Electrician-cum-Mistri
40	दूरध्वनी चालक	1	S-7 : 21700-69100	Telephone Operator
41	प्रयोगशाळा सहाय्यक	15	S-7 : 21700-69100	Laboratory Assistant
42	प्रमुख तारतंत्री	1	S-7 : 21700-69100	Head Wiremen
43	कर्षित्र चालक	12	S-7 : 21700-69100	Tractor Driver
44	जोडारी	2	S-7 : 21700-69100	Fitter
45	छिद्रांक-टंकक	0	S-7 : 21700-69100	Punch Operator
46	कनिष्ठ लिपिक	177	S-6 : 19900-63200	Junior Clerk
47	ट्रक चालक	0	S-6 : 19900-63200	Truck driver
48	तारतंत्री	6	S-6 : 19900-63200	Wireman
49	बाष्पक परिचर	3	S-6 : 19900-63200	Boiler Attendant
50	यांत्रिक	4	S-6 : 19900-63200	Mechanic
51	सुतार	2	S-6 : 19900-63200	Carpenter
52	वाहन चालक	117	S-6 : 19900-63200	Driver (Jeep,Car)
	एकूण वर्ग ३	1894		Total Class III
	गट-ड			Group-D
53	मुकादम	9	S-5 : 18000-56900	Mukadam
54	ब्रणोपचारक	129	S-5 : 18000-56900	Dresser
55	नाईक	41	S-3 : 16600-52400	Naik
56	दफ्तरबंद	5	S-3 : 16600-52400	Daftarband
57	चक्रमुद्रांकित	1	S-3 : 16600-52400	Roneo Operator
58	चपराशी	139	S-1 : 15000-47600	Peon
59	पहारेकरी / रात्रपहारेकरी / चौकीदार	40	S-1 : 15000-47600	Watchman
60	गोठापरिचर	0	S-1 : 15000-47600	Cattle Attendant
61	प्रयोगशाळा परिचर	16	S-1 : 15000-47600	Laboratory Attendant
62	परिचर / कुक्कुट परिचर / पशुपरिचर	1261	S-1 : 15000-47600	Attendant / Poultry attendant / Animal attendant
63	मजूर / प्रक्षेत्र मजूर / अकुशल मजूर / गवळी	229	S-1 : 15000-47600	Mazdoor / Farm mazdoor / ward mazdoor / unskilled mazdoor / gawali
64	स्वच्छक	34	S-1 : 15000-47600	Cleaner
	एकूण गट-ड	1904		Total Group-D
	एकूण अधिकारी व कर्मचारी	6857		Total Officer & Employee

